19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Salgın Hastalıkların Mekteplere Etkileri

Ayşe Niğdem Zeyben Karakuş

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

19. VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLARIN MEKTEPLERE ETKİLERİ

Ayşe Niğdem ZEYBEN KARAKUŞ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir,2021

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

(Öğrencinin Adı Soyadı) tarafından hazırlanan (Tezin/Raporun Adı) başlıklı bu çalışma (Savunma Sınavı Tarihi) tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından (Anabilim/Bilim/Anasanat/Sanat) Dalında (Tezin/Raporun Türü) tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan …….

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye …….

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye …….

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye …….

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye …….

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

(İmza)

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

…….../……/….

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ayşe Niğdem ZEYBEN KARAKUŞ

ÖZET

19. VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLARIN MEKTEPLERE ETKİLERİ

ZEYBEN KARAKUŞ, AYŞE NİĞDEM

Yüksek Lisans-2021

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emine Gümüşsoy

Salgın hastalıklar, dünyada olduğu gibi ticaret yolları güzergâhında bulunan Osmanlı coğrafyasında her daim ciddi derecede tahribatlara neden olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan kolera salgını ve çiçek hastalığı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde etkili olarak insanların yoğun bulunduğu alanlarda pek çok kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Kalabalık ortamların başında gelen mektepler de salgın hastalıkların etkili olduğu yerlerdendir. Devlet bu kurumlardaki hastalığı yok etmek veya hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla nizamnameler çıkararak birçok tedbirin alınmasını sağlamıştır. Tedbirlerin başında mekteplerin tatil edilmesi gelmektedir. Kolera, çiçek, kızamık, kabakulak ve kuşpalazı gibi hastalıklar görüldüğünde nizamnamede belirlenen zamana göre tatil kararı alınmış ve bu tatil zamanı içerisinde mekteplerin temizlik faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu arada belediye idaresi tarafından görevlendirilen tabipler tarafından talebelerin muayene edilerek gerekli aşılarının yapılması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Mektep, Çiçek, Salgın Hastalık, Kolera, Kızamık.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF THE EPIDEMIC DISEASES IN THE OTTOMAN STATE IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES ON SCHOOLS

ZEYBEN KARAKUŞ, AYŞE NİĞDEM

Master-2021

Department of History

Advisor: Assoc. Dr. Emine Gümüşsoy

Epidemics have always caused serious destruction in the Ottoman geography, which is located on the trade routes, as in the world. Especially in the 19th century, the cholera epidemic and smallpox disease caused the death of many people in the areas where people were concentrated in the last periods of the Ottoman Empire. Schools, which are at the forefront of crowded environments, are also places where epidemic diseases are effective. The state has ensured that many measures are taken by issuing regulations in order to eradicate the disease in these institutions or to prevent the spread of the disease. The holiday of schools, which is at the beginning of the measures, was taken when diseases such as cholera, smallpox, measles, mumps and bird apear appeared according to the time determined in the law and cleaning activities of the schools were carried out during this holiday time. The students were examined by the doctors assigned by the municipality administration and necessary vaccinations were provided.

Keywords: Ottoman, School, Flower, Epidemic, Cholera, Measles.

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….…..VIII

ABSTRACT……...…….IX

RESİM LİSTESİ…….….XIII

ÖNSÖZ……..…XV

GİRİŞ……1

1.Bölüm

19. VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLAR

1.1.SALGIN HASTALIKLAR……3

1.1.1. Kolera …….……..5

1.1.2.Çiçek……...12

1.1.3.Kızıl ve Kızamık…….……19

1.1.4.Kabakulak…….……..20

1.1.5.Difteri…….……20

1.1.6. Boğmaca Öksürüğü …….……..22

2.Bölüm

19.VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLARIN MEKTEPLERE ETKİLERİ

2.1. SALGIN HASTALIKLARIN MEKTEPLERE ETKİLERİ…….….….24

2.1.1. Kolera Salgınlarının Mekteplere Etkileri…….…...33

2.1.1.1. Talebelerin Tabip Muayenesinden Geçirilmesi…….…….34

2.1.1.2. Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması……..…..35

2.1.1.3. Mekteplerin Kordon Altına Alınması……..…35

2.1.1.4. Mekteplerin Tatil Edilmesi……..……....36

2.1.1.5. Nakillerin Yapılması…….……..40

2.1.1.6. Yatılı Mekteplerdeki Talebelerin Durumu…….….40

2.1.1.7. Talebelerin Ders ve Sınavlarının Durumu……..41

2.1.18. Mekteplere Nakdi Yardımın Yapılması…….….….42

2.1.2.Çiçek Salgınlarının Mekteplere Etkileri:…….…….….43

2.1.2.1. Mekteplerin Tatil Edilmesi…….……44

2.1.2.2. Aşılama Faaliyetleri…….……...46

2.1.2.2.1.1302 (1885) Tarihli Aşı Nizamnamesi. ……....47

2.1.2.2.2.1310 (1894) Tarihli Aşı Nizamnamesi. …….....49

2.1.2.2.3. Gayrimüslim Talebelerin Aşılama Faaliyetleri…….…..67

2.1.2.2.4. Talebelere Aşı Şehadetnamesi Verilmesi…….……..….68

2.1.2.2.5. Aşı Koçanları……..….72

2.1.2.2.6. Mektebe Aşısız Talebe Kabul Edilmemesi……..……73

2.1.2.2.7. Aşı Memurlarına Kolaylık Sağlanması…….....74

2.1.2.2.8.Aşı Memurları…….….77

2.1.3. Kızıl ve Kızamık Salgınlarının Mekteplere Etkileri……...…83

2.1.3.1. Mekteplerin Tatil Edilmesi…….83

2.1.3.2. Belediye Dairesinden Tabip Gönderilmesi…….....95

2.1.3.3. Belediye İdaresi Tarafından Denetlenmesi……..…...96

2.1.3.4. Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması……..…..99

2.1.4. Kabakulak Salgınının Mekteplere Etkileri……..….103

2.1.4.1. Mekteplerin Tatil Edilmesi……...103

2.1.4.2. Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması……..103

2.1.5.Difteri Salgınının Mekteplere Etkileri…….....104

2.1.5.1. Belediye İdaresi Tarafından Tabip Gönderilmesi…….105

2.1.5.2. Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması …….106

2.1.5.3. Mekteplerin Tatil Edilmesi ……..109

2.1.6. Boğmaca Öksürüğünün Mekteplere Etkileri…….……..113

2.1.6.1.Mekteplerin Tatil Edilmesi……114

2.1.6.2.Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması……...114

2.1.6.3.Belediye Tabiplerinin Muayene Etmesi……115

SONUÇ…….115

KAYNAKÇA……117

EKLER……..122

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Edward Janner: Çiçek Aşısı Kâşifi ……..16

Resim 2: Telkihhane-i Şahane……17

Resim 3: Telkihhane-i Şahane……18

Resim 4: Hamidiye Eftal Hastanesi……22

Resim 5: Maarif Nezareti Binası…….25

Resim 6: Galatasaray Lisesi……27

Resim 7: Dârü'l Muallimât İnas Rüştiye Mektebi……...……36

Resim 8: Fatih Rüştiye Mektebi……..37

Resim 9: Ma'müratü'l Aziz İdadi Mektebi……...…..38

Resim 10: Galatasaray Lisesi Muallimleri……..45

Resim 11: Telkih Cüderi Alet ve Edevatı……57

Resim 12: Aşiret Mektebi……...58

Resim 13: Ayasofya Merkez Rüştiye Mektebi……59

Resim 14: Çiçek Aşı Kalemi……..62

Resim 15: Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebi……63

Resim 16: Bakırköy Merkez Rüştiye Mektebi……64

Resim 17: Bakırköy Merkez Rüştiye Mektebi Talebeleri……..64

Resim 18: Talebelere Verilen Aşı Şehadetnamesi…….68

Resim 19: Talebelere Verilen Aşı Şehadetnamesi…….69

Resim 20: Aşı Şehadetnamesi…….69

Resim 21: Aşı Şehadetnamesi…….70

Resim 22: Teşvikiye Hususi Mektebi…….75

Resim 23: Boyabat İnas İbtidai Mektebi…….86

Resim 24: Kapudanpaşa Rüştiye Mektebi……..93

Resim 25: Ayasofya İnas Rüştiye Mektebi……...103

Resim 26: Mirgün Rüştiye Mektebi Talebeleri……109

Resim 27: Davudpaşa Rüştiye Mektebi Talebeleri……..110

Resim 28: Üsküdar Merkez Rüştiye Mektebi……..112

Önsöz

Salgın hastalıklar, insanları tarihin ilk dönemlerinden itibaren etkilemiştir. Salgınların epidemi haline dönüşmesi ile birlikte imparatorluklar yıkılmış, devletler çöküş sürecine girmiş ve toplumlar üzerinde derin izler bırakmıştır. 19. yüzyılda gelişen teknoloji ve ticari faaliyetler sonucunda hastalıkların yayılımı da hızla artarak binlerce insanın etkilenmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti son dönemlerinde yaşanan savaşlar ve ekonomik sıkıntıların yanında salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde görülen salgınlar birçok insanın ölümüne yol açarak sosyal, ekonomik ve demografik yapıyı etkilemiştir. Hastalıkların yayılmasında etkili olan yerlerin başında mektepler gelmektedir. Küçük yaş grubu bireylerin bulunduğu mekteplerde görülen salgın hastalıkların yayılma alanı geniş olduğundan devlet eliyle çıkarılan nizamname ve kanunnameler ile buna mani olunmak istenmiştir.

Bu çalışmada, birinci bölümde 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde görülen kolera, çiçek, kızıl-kızamık, kuşpalazı, difteri gibi salgın hastalıklar ele alınmış, ikinci bölümde ise salgın hastalıkların mekteplere olan etkisi arşiv belgelerinden faydalanarak incelenmiştir. Bu bölümde hastalık görülen mekteplerin kordon altına alınması, mekteplerin tatil edilerek fenni temizlik faaliyetlerin yapılması ve belediye idaresinden tabip gönderilmesi ile aşılama faaliyetleri gibi uygulamalar ele alınmıştır.

Araştırma sürecinde her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Emine Gümüşsoy'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi hazırlarken yanımda olan aileme ve manevi desteğini esirgemeyen eşim Bilal Karakuş'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca doğal afetler dışında toplu ölümüne neden olan bir diğer unsur da salgın hastalıklardır. Salgınlar kısa sürede yayılarak binlerce hatta bazen milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Bazı bölgelerde sağlıksız hayat şartlarının etkili olduğu ortamlar, doğal çevre dengesinin bozulması, kıtlıklar ve daha birçok sebep sonucunda salgınların ortaya çıkmasına ve tedavi usulleri bulununcaya kadar toplu ölüm hadiselerine yol açarak insanlık tarihinde önemli bir rol oynamışlardır.[1] Savaşlar, ticari ilişkiler ve göçler vasıtasıyla hastalıklar dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

Salgın hastalık denildiğinde ilk akla gelen "veba"dır. Özellikle Ortaçağ boyunca milyonlarca kişinin ölümüne sebep olan veba salgınları, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasında da görülmeye başlamış ve büyük kayıplara neden olmuştur.[2] Veba 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde etkisini sürdürmüş ancak 1830'larda kontrol altına alınmıştır. 19. yüzyılda vebadan daha etkili ve bulaşıcı bir hastalık olan kolera küresel bir salgın olarak Osmanlı coğrafyasını tehdit etmeye başlamıştır.

Öte yandan 17. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarında görülmeye başlayan çiçek hastalığı, başta çocuklar olmak üzere binlerce kişiyi etkilemiş, insanların yüzünde "çiçek bozuğu" adı verilen izler bırakmıştır. Lale Devri'nde uygulanmaya başlanan çiçek aşısı sayesinde diğer devletlere göre hastalık hafif geçirilmiş, ilerleyen yıllarda klasik aşının yerini İngiltere'de keşfedilen modern aşı almıştır.

Osmanlı Devleti bu tür salgın hastalıkların kontrol altına alınabilmesi için birçok yönteme başvurmuştur. Bunlardan birisi 1831'de koleraya karşı II. Mahmut döneminde ilk kez uygulanan modern karantina uygulamalarıdır. Devlet tarafından ülkenin çeşitli yerlerinde açılan tahaffuzhaneler vasıtasıyla karantina uygulaması gerçekleşmiştir. Özellikle deniz kıyısına yakın bölgelerde kurulan tahaffuzhanelerde ülke dışından gelen kişiler belli bir süre karantinaya alınmış, hasta olanlar hastanede tedavi altına alınmış, iyileşenlerin ve karantina süresi bitenlerin ise seyahatlerine devam etmelerine izin verilmiştir. Tahaffuzhaneler içerisinde kurulan dezenfeksiyon istasyonları sayesinde karantina süresinde bulunan kişilerin kıyafet ve eşyaları basınçlı su makineleri ile dezenfekte edilerek mikropların yok edilmesi amaçlanmıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde en önemli salgın hastalık şüphesiz kolera olmuştur. Devlet, kolera salgınlarına karşı etkili bir mücadele vermiştir. Dönemin gazete ve dergilerinde çıkan haberler ile halkın bu hastalığı tanıması ve hastalığa karşı bilinçlendirilmesi amacıyla alınması gereken önlemler duyurulmuştur. Mücadele devletin sağlık konusunda birçok teknik ve yöntemi geliştirmesine de vesile olmuştur. Karantinanın yanı sıra kalabalık yerlerin dezenfekte edilmesi ve çevre temizliğine dikkat edilmesi de öngörülmüştür. Koleranın görüldüğü mektep kordon altına alınarak hastalığın yayılmamasına dikkat edilmiştir. Maarif Nezareti tarafından çıkarılan nizamnameler doğrultusunda mektep tatil edilmiş ve tatil esnasında belediye tathirat memurları tarafından dezenfekte işlemleri gerçekleştirilmiştir. Mektep talebeleri ise belediye idaresi tarafından gönderilen tabipler tarafından muayene edilerek hastalığa

---

[1] Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004, s.11.

[2] Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700/1850)*, çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s.1.

yakalananların hastanelere nakledilmesi sağlanmıştır. Koleranın su yoluyla bulaştığı bilindiğinden mekteplerdeki talebelerin yemekhaneleri denetlenerek kaynar su içmeleri önerilmiştir.

Hastalıkların yayılmasını önlemenin başlıca yollarından birisi de kalabalık mekânların temizliğinin yapılması ve buraların denetlenmesidir. Öyle ki mektepler hem kalabalık olmaları hem de küçük yaş grubu çocukların bulunmasından dolayı temizlik ve kontrolün daha düşük seviyede olduğu mekânlardır. Bu nedenle buralarda herhangi bir hastalığın baş göstermesi tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden tatil başta olmak üzere birçok koruyucu sağlık tedbirleri alınmıştır.

Mektepler de görülen çiçek hastalığına karşı aşılama uygulamaları gerçekleştirilerek aşısız talebeler mektebe kabul edilmemiştir. Ülkenin en ücra köşelerine kadar belediyelerden aşı memurları gönderilerek talebelerin aşılanmaları sağlanmıştır. Müslüman talebelerin yanında gayrimüslim talebelerin bulunduğu mekteplere de aşılama işlemlerini gerçekleştirmek üzere aşı memurları gönderilmiştir.

Kızamık başta olmak üzere özellikle çocukları etkileyen ve bulaşma oranı yüksek olan kabakulak, boğmaca öksürüğü ve difteri gibi hastalıkların salgın haline dönüşmemesi için çıkarılan nizamnameler ile hastalığın şekline ve şiddetine göre tatil kararı alınmıştır. Mekteplerin tatili esnasında gerekli sıhhî şartların sağlanması için temizlik faaliyetleri yapılmıştır.

1. Bölüm

19.VE 20. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLAR

1.1.SALGIN HASTALIKLAR

Belli bir bölgede yayılarak birçok kişinin aynı anda hastalanmasına sebep olan hastalık, *salgın hastalık* olarak tanımlanmaktadır.[3] Salgınlar belirli bir bölgede ve zamanda ortaya çıkarak insan sağlığını olumsuz etkilemiş ve ciddi ölümlere sebep olmuştur. Salgın hastalıkların ortaya çıktıkları yerden bir başka yerde görülmesine *andemi*, belli bir bölge veya birkaç ülkede normalinden fazla görülüp etkili olmasına *epidemi*, kıtalararası yayılma özelliği taşımasına ise *pandemi* denilmektedir.[4]

Salgın hastalıkların etkili olduğu alanlar kimi zaman dar, kimi zaman daha geniş coğrafyaları etkilemiştir. Toplumlar arasında gittikçe artan ilişkiler, bilimin ve bilginin yayılmasıyla beraber hastalıklara sebep olan mikropların da yayılmasına etki etmiştir. Toplumlar arası etkileşim arttıkça öncesinde büyük ölçüde belirli bölgelerde sınırlı kalan hastalıklar, başka bölgelere yayılmışlar ve daha önce hastalığın hiç uğramadığı yerlerde büyük ölümlerin sebebi olmuşlardır.[5] Nüfusun giderek artması da hastalıkların çoğalması ve yayılmasında etki eden diğer bir faktör olmuştur. Artan nüfus, çevre kirliliği ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması kolera, dizanteri gibi bağırsak hastalıklarını da beraberinde getirmiştir.[6]

İnsanların geçimlerini sağlamak için giriştiği faaliyetlerde salgınların ortaya çıkmasına etki etmiştir. Sanayileşme ile birlikte artan tarımsal uygulamalar ile toprağın sürekli sürülmesi ve toprakların yok edilmesi fareleri, sıçanları, sivrisinekleri, keneleri insanlara daha yakın yaşamaya zorlayarak, veba, tifüs, sıtma gibi hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Salgınlar sonucunda meydana gelen yıkımlar, savaşların dahi önüne geçmiş olup tarihi şekillendirme de önemli rol oynamıştır. Ülkeler arasında ticaret, taşıma ve ulaşım faaliyetleri sonucunda toplumdan topluma taşınmışlardır. Salgınlar iktisadi ve

---

[3] Utkan Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989, s.260.
[4] "Salgın", *Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.17, s.240-241.
[5] Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918),* TTK Yayınları, Ankara, 2005, s.16.
[6] Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.28

ticari hayatta önemli sarsıntı ve aksaklıklara neden olduğu kadar sosyal hayatta toplu iskân hareketlerine yol açarak toplumsal karışıklık ve düzensizliklere neden olmuştur.

Savaş sırasında görülen salgın hastalıklar, tarafları düşmanın yanısıra hastalıklarla da mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Orduların içinde görülen salgın hastalıklar askeri seferlerin başarılı olmasına da engel olmuştur. Arapların Haçlı ordularını sıtma ile yendiği, Rusların Napolyon ordularını tifoyla geri püskürttüğü, Amerikan iç savaşında kuzeyin kazanma nedeninin askerler arasında görülen ishal vakaları olduğu görülmektedir.[7] Osmanlı ordusu üzerinde yapılan bir incelemeye göre; 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda açlık, kolera, tifo ve dizanteriden ölen askerlerin sayısı çatışmada yaralanarak ölenlerden çok daha fazladır.[8]

Osmanlı Devleti'nde 19. ve 20. yüzyıllarda halk sağlığı alanında önemli çalışmalar yapılmıştır. 1881 yılında salgın hastalıklara ilişkin karantina uygulamasına gidilmiştir. 1866 yılında İstanbul'da toplanan Milletlerarası Sağlık Konferansı'nda Osmanlı coğrafyasında görülen ve 1851-1865 yıllarında etkili olan kolera salgınları ele alınmıştır. 21 Temmuz 1871 tarihinde yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnâmesi ile İstanbul'da belediye hekimliği kurulmaya başlanmıştır. Bu nizamnamenin hükümleri doğrultusunda; İstanbul'da Şehremaneti, vilayetlerde ise valiler tarafından Tıbbiye Nezareti ile görüşülerek belirlenen yerlerde memleket tabipleri tayin edilmesi, gereken yerlerde yanlarına birer tabip muavini verilmesi ve İstanbul ile taşra belediyelerinin eczane açmaları kararlaştırılmıştır. Memleket tabipleriyle muavinlerinin maaşlarının bağlı bulundukları belediyeler tarafından ödenmesi hükme bağlanmıştır.[9]

İlk belediye hekimlerinin görevi ise; dairesinde bulunan camii, mescit, tekke, medrese, okul, kilise, imaret ve han gibi insanların toplu olarak bulundukları yerleri gezerek hasta bulunup bulunmadığını kontrol etmek, hasta varsa hastanelere göndermek, satılan yiyecek ve içecekleri teftiş ederek sağlığa zararlı olanları belediye

---

[7] Nikiforuk, *a.g.e.*, s.30.
[8] Özdemir, *a.g.e.*, s.11.
[9] Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.4 s.100.

idaresine bildirmek, lokantalardaki bakır kapların kalaylı olup olmadığını kontrol etmek ve yoksulları ücretsiz tedavi etmektir.[10]

İstanbul'da 1893 kolera salgını sırasında Şehremaneti'nde bir Hıfzıssıhha-i Umumiye Komisyonu, Heyet-i Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği ve buna bağlı olarak belediye idareleri başkanlığında toplanan bir heyet-i sıhhiye kurulmuştur. İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Beşiktaş civarında kurulan ilk heyet-i sıhhiyelerin görevi ise bu belediye daireleri idaresinde bulunan mahallerde başta kolera olmak üzere salgın hastalıklara yakalanan kişileri hastanelere sevk ederek evlerini dezenfekte etmektir. Heyet-i sıhhiyeler, bulundukları belediye idaresindeki çeşitli sayıda asker ve sivil hekimler ile bir reisten oluşmaktadır. [11]

1909 yılında Şehremaneti Hıfzıssıhha-i Umumi Komisyonu kaldırılarak yerine Şehremaneti İdare-i Sıhhiye Şubesi kurulmuş, belediyelerin sağlık işleri ve halk sağlığı ile ilgilenmiştir. Hastalığın ortaya çıktığı bölgede bir sağlık komisyonu kurularak istişare usulüyle kararlar alınmıştır. Ayrıca belediye idaresinde bulunan hastanelerin, darülaceze, bimarhane ve tebhirhaneleri[12] idare etme ve bölgede bulunan eczaneleri teftiş etme görevleri de bulunmaktadır. [13] Bu çerçeve de mekteplerin sıhhi koşullarını sağlamada etkili olan Mekatib-i Sıhhiye Komisyonu bu sağlık kuruluşuna bağlı hareket etmişlerdir.

1.1.1. Kolera

Kolera terimi, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Latince *cholera morbus* şeklinde ifade edilmiştir. Araplar tarafından *maraz-ı esved*, Osmanlılar tarafından ise *karasarılık, maraz-ı cedid* veya *cholera foudroyant*

---

[10] Yıldırım, *a.g.e.*, s.100.
[11] Yıldırım, *a.g.e.*, s.100.
[12] Tebhirhane (Dezenfeksiyon İstasyonları): Bulaşıcı hastalıklardan birisine yakalanan kişilerin eşya ve giysilerinin basınçlı su buharı ile yine bu hastalıkların görüldüğü ev, işyeri ve bunun gibi mekanları kimyasal maddelerle, dezenfekte etmekle görevli kurumlardır. Arşiv belgelerinde dezenfekte ve dezenfeksiyon kelimelerinin yerine "tanzifat" ve "tathirat" terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Tathirat, temizlik; tanzifat ise belediye idareleri tarafından yapılan ilaçlama ve temizlik işleri anlamına gelmektedir.
[13] Yıldırım, *a.g.e.*, s.102. Belediye idaresinde bulunan hekimlerin görevleri arasında hastaları muayene etmek, genel halk sağlığını korumak, bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile mücadele etmek, dezenfeksiyon işlemlerini gerçekleştirmek ve sağlık teftişlerini yerine getirmek gibi görevleri bulunmaktadır. Ayrıca bulaşıcı hastalıklara yakalanan talebelerin mekteplerinde fenni temizlik işlemlerini gerçekleştirme görevleri de bulunmaktadır.

tabirleri kullanılmıştır.[14] Arşiv belgelerinde ise *illet-i kolera, illet-i adiyye, illet-i mahuf,* veya salgın anlamına gelen *ilet-i sâriyye* şeklinde tanımlanmıştır.[15]

Kolera, epidemi ve pandemi[16] halini alabilen, insanda akut başlangıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız şiddetli ishal ile kısa zamanda su ve elektrolit kaybına bağlı olarak gelişen, kısa sürede girişimde bulunulmazsa oldukça öldürücü olan bir enfeksiyon hastalığıdır.[17] Kolera, hijyen şartlarının yetersiz oluşundan kaynaklanan bir bulaşıcı hastalık olup, korunmanın en önemli yolu ise kişisel temizliktir.[18] Birçok yollarla yayılabilme alanı bulan bu hastalık ılık ve nemli ortamları sever. Bu hastalığın özellikle su yoluyla yayıldığı bilinmekte ve özellikle mikroplu su ile yıkanan yiyeceklerle de bulaştığı görülmektedir. Bulaşık eşyalar, kıyafetler ve özellikle hastalığa yakalananların şahsi eşyaları mikrobun yayılmasına yol açabilecek faktörlerdir.

Dünya çapında diğer salgın hastalıklara üstünlüğünü yüzyıllardır kanıtlamış ve "kara ölüm" olarak anılan veba, 19. yüzyıl sonuna doğru azalmış ve kolera vebanın yerine geçmiştir.[19] 1817 yılına kadar yerel bir hastalık karakterinde olan kolera, o yıl ilk pandemisini yapmıştır. Dünya ölçüsünde büyük pandemiler ise 1817'den sonra görülmüştür. 1826-1837, 1840-1849, 1856, 1863-1865, 1879-1884, 1891-1896, 1914-1918 yıllarında olmak üzere 7 büyük pandemi kaydedilmiştir.[20]

Kolera hastalığının görüldüğü ilk yer sosyo- ekonomik düzeyin yetersiz olduğu bilinen Hindistan coğrafyasıdır. Koleranın kaynağı Hindistan'da aşağı Bengal deltası üzerinde bulunan Ganj ile Brahmaputra nehirleri arasındaki arazidir. Bu bölgede hastalık lokal halde her mevsim ve her vakitte görülmüştür.[21] Hintlilerin dini alışkanlıkları ve temizliğe dikkat etmemeleri sebebiyle hastalık önce Hindistan coğrafyasının tamamına, sonra tüm Güneydoğu Asya kıtasına ve oradan da tüm dünyaya yayılarak salgın halini almıştır. 1819 yılında Kuzey Nepal, Birmanya ve

---

[14] Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri,* İstanbul 1954, s.282-284.
[15] Abdülkadir Gül, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41. Erzurum, 2009, s.241
[16] *Epidemi:* Salgın hastalık, *Pandemi:* Geniş bir alanda yayılan ve etkisini pek çok kişi de gösteren salgın hastalıktır.
[17] Mesut Ayar, *Osmanlı Devletinde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895),* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007,s.4.
[18] Gül, *a.g.e.*, s.241.
[19] Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918),* TTK Yayınları, Ankara 2005, s.33.
[20] Özdemir, *a.g.e.*, s.34.
[21] Akil Muhtar- Besim Ömer, *Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etıbbaya Rehber*, İstanbul,1327, s.7

Siyam ’da, 1821’de Çin’de, 1822’de Japonya’da görülürken bu arada Hint Okyanusu’ndan batıya geçerek Maskat ve Basra Körfezi’ne ulaşmış, 1821’de İran, 1822 yılında da Hazar Denizi, Kafkasya ve Astarhan’a ulaşmış, Anadolu ve Akdeniz sahillerine yayılmıştır.”[22]

19. yüzyılda Avrupa kıtasında İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya başta olmak üzere yaşanan kolera salgınlarından dolayı çok sayıda kişi etkilenmiş ve hayatını kaybetmiştir. 19. yüzyıl bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle etkileşimin arttığı bir yüzyıl olmuştur. Sanayi Devrimi ile kara ve deniz ticaretinin gelişmesi, ulaşım ve taşıma faaliyetlerinin artması salgının yayılmasında etkili olmuştur. Özellikle ticaret yollarının üzerinde bulunan devletler bu hastalıktan daha fazla etkilenirken zamanla en ücra köşelere kadar yayılmıştır.

Coğrafi konumu nedeniyle ticaret yollarının güzergâhında bulunan Osmanlı Devleti, dünyada değişen dengelere uyum sağlamaya çalışırken bir taraftan da salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Koleranın kıtalararası salgınlar halinde dünyayı sardığı bu yüzyılda halen kullanılmakta olan eski ticaret yollarının kesiştiği Osmanlı topraklarında da, belirli aralıklarla ortaya çıkarak demografik, sosyal, psikolojik ve ekonomik alanlarda büyük kayıplara neden olmuştur. Aynı zamanda bu salgınlar 19. yüzyılda nüfusun artış hızını da düşürmüştür.[23]

Osmanlı topraklarında kolera 1822 yılında görülmüş olup, Basra Körfezi’nden, Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaştığı anlaşılmıştır.[24] İstanbul’da ilk kolera vakası 1831 yılında görülmüştür.[25] Bu tarihten sonra İstanbul’da 1830-1914 yılları arasında 1831, 1847, 1848, 1865, 1872, 1890, 1892, 1907 yılları olmak üzere toplam 8 kolera salgını görülmüştür. Anadolu’da ise ilk kolera salgın 1830-1831 yıllarında tarihlenmiştir. Bu ilk epidemi sadece İstanbul’da 5-6 bin kişinin ölümüne neden olmuştur.[26]

Osmanlı Devleti’nde 1847-1848 yıllarında ciddi bir kolera salgınının baş gösterdiği bilinmektedir. 9 Eylül 1847’de Trabzon’da ortaya çıkan kolera salgını, alınan tüm karantina önlemlerine rağmen 20 Mayıs 1848’de bütün Karadeniz sahili ile

---

[22] Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1996, s.2.
[23] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, TTK Yayınları, İstanbul, 2003, s49.
[24] Ayar, *a.g.e.*, s.20-22.
[25] Gül, *a.g.e.*, s.243.
[26] Özdemir, a.g.e., s.34.

İstanbul'un tüm bölgelerine sıçramış, oradan Rumeli, Balkanlar ve Anadolu'ya yayılmıştır. 19. yüzyılın ortasında İzmir'de bir kolera salgını görülmüş, 1831, 1849 ve 1865'te de yeni kolera salgınları etkili olmuştur.[27]

Osmanlı Devleti topraklarına giren bu hastalık göçler, savaşlar, ticari ve dini faaliyetler dolayısıyla neredeyse tüm bölgelere yayılmıştır. Özellikle Müslümanların hac vazifesi dolayısıyla Mekke ve Medine'ye gitmeleri nedeniyle Hicaz'da sık sık kolera salgınları ortaya çıkmıştır. 1893 yılında Mekke'de hac sırasında 40 bin kişi kolera salgınında ölmüştür. Aynı yıl hacdan dönenler, kolerayı İstanbul'a taşımışlardır.[28] 1893 kolera salgını Karadeniz sahili boyunca yayılmış, alınan önlemlere rağmen Edirne'ye taşınmıştır. 1893 Ekim ayında Trakya bölgesi kolera salgınlarının etkisi altına girmiş ve ölümlere neden olmuştur.[29]

1910 yılında yeniden ve ciddi bir kolera salgını ortaya çıkmıştır. Bu salgında kolera Rusya'da kara yoluyla 15 Temmuz'da Erzurum'a ulaşmış; 29 Ağustos'ta Van'da, 31 Ağustos'ta Mamuret'ül Aziz'in bir köyünde ve 7 Aralık'ta Cizre'de ortaya çıkmıştır. Trabzon'a kolera deniz yoluyla gelmiş ve 16 Eylül'den 11 Ocak'a kadar etrafa yayılmıştır. 18 Eylül'de Trabzon'dan gemiyle Samsun'a, buradan Amasya'ya ve Merzifon, Zile ve Tokat'a, 6 Kasım'da da Sivas'a ulaşmıştır.[30]

1910 salgını İstanbul'da 1 Eylül'de görülmüş ve ardından şehre yayılmıştır. İstanbul çok işlek bir merkez olduğundan kolera birçok bölgeye buradan yayılmıştır. 2 Eylül'de Zonguldak'a, 21 Ekim'de Edirne'ye, 3 Kasım'da İzmit'e, 7 Kasım'da Bursa'ya varmıştır. 16 Kasım'da Selanik'te, 18 Kasım Ankara'da ve 23 Kasım'da Manastır'da ortaya çıkmıştır. Salgın, Osmanlı ülkesine İran'dan Irak'a kutsal yerleri ziyaret edenlerle bulaşmıştır. Hastalık, 22 Ekim'de Hankin'de görülmüş, buradan Bağdat'a varmış, Dicle yoluyla 22 Ekim 1910 'da Basra'ya, kervanlarla 9 Kasım'da Musul'a sıçramıştır. 10 Aralık'ta Mekke'de görülmüş, 4 Ocak 1911'de Medine'ye 10 Ocak'ta Cidde'ye varmıştır.[31]

Osmanlı Devleti, görülen bu hastalığın yayılmasına engel olabilmek için birçok tedbir almıştır. Salgına karşı ülkede ilk defa karantina uygulamasına gidilerek

---

[27] Özdemir, *a.g.e.*, s.34.
[28] Özdemir, *a.g.e.*, s.35.
[29] Özdemir, *a.g.e.*, s.35.
[30] Özdemir, *a.g.e.* s.37.
[31] Özdemir, *a.g.e.* s.37.

hastalığın ortaya çıktığı evler, okullar, kurumlar karantina altına alınmıştır. Din adamları çıkardıkları fetvalarla salgına karşı tedbir alınması konusunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca halkı hastalığa karşı bilinçlendirmek için Türkçe, Ermenice ve Rumca risaleler[32] hazırlanıp hastalığa karşı hijyen kurallarına nasıl uyulması gerektiğine dair bilgilendirmeler yapılmıştır.[33]

18 Kasım 1912 tarihinde İkdam gazetesinde Sıhhiye Meclisi tarafından hazırlanan koleraya karşı temizlik tedbirlerinin alındığı beyanat yayınlanmıştır. Bu resmi beyanatta kolera illetine karşı alınması gereken tedbirler yer almaktadır. Maddeler halinde sıralanan tedbirler şöyledir:

1. Kolera hastalığına karşı en etkili tedbir temizliktir.
2. Sabunlu su ile ellerimizi yıkamalıyız. Ardından kolonya, ispirto, limon suyu ile temizlemeliyiz.
3. Bir şey yemeden önce mutlaka ellerimizi yıkamalıyız. Ellerimizi yıkamadan ağzımıza götürmemeliyiz.
4. Suları kaynatarak içmeliyiz. Ağzımızı çalkalayacağımız suların kaynatılmış su olmasına dikkat etmeliyiz.
5. Yiyecek ve içeceklerinizi pişirmeden ve kaynatmadan yemeyiniz
6. Yemek tabaklarınızı kaynar su ile temizleyiniz.
7. Abur-cubur yemeyiniz, vaktinde yatıp kalkınız.
8. Yiyecek ve içeceklerinizi sineklerden koruyunuz
9. Ayakkabınızı ve paltonuzu eve girişteki kapının yanına bırakınız.
10. Kalabalık ortamlara girmeyip birbirinize sürtünmemeye dikkat ediniz.
11. Abdesthanelere kireç taşı ile göz taşı ve sulu katran atmak faydalıdır. Abdesthaneden çıkınca hemen ellerinizi bol sabunlu su ile yıkayınız
12. Mide bulantısı ve ishal görüldüğü takdirde derhal doktora gidiniz
13. Kolera hastalığına yakalanan birini derhal hükümet yetkililerine haber vermek en büyük insanlık ve vatanseverlik görevidir. Böylece hem hasta zaman geçmeden tedavi edilir hem de hastalığın ailenin diğer üyelerine bulaşması engellenmiş olur.
14. Basit ishal rahatsızlığında bile mümkünse herkesin çamaşırlarını kaynatması ve sonra yıkaması gerekmektedir. Kolera hastalığında kıyafetler çok etkili olduğundan

[32] *BOA, MKT. MHM. 152/5* (7 Muharrem 1282 / 2 Haziran 1865)
[33] *BOA, MKT. MHM. 553/37* (13 Muharrem 1282 / 8 Haziran 1865)

temizlemeden kullanılmamalıdır. Ayrıca kıyafetlerin başkalarına verilmesi uygun görülmemektedir.[34]

1865 salgınında İstanbul halkının koleradan korunması için sadrazamın başkanlık ettiği bir komisyon kurularak, hastalığın yayılmasının engellenmesine ve hastaların tedavisine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Gerekli yerlere doktorlar ve eczacılar gönderilirken, fakir halkın tedavisi için haneler kiralanarak geçici hastaneler[35] oluşturulmuştur. Şehrin izdihamını önlemek amacıyla bekâr ve amele takımından işsiz güçsüzler şehrin dışına çıkarılarak bunlar için inşa edilen barakalara yerleştirilmişlerdir.[36] Ayrıca istihdam edilen yabancı uyruklu amelelerin işten çıkarılması kararlaştırılmıştır.[37]

Hastalığın insanların ortak kullandıkları alanlarda yayılmasına engel olabilmek için sokakların süpürülerek su birikintilerinin temizliğine dikkat edilmesi,[38] çöplerin ortalıkta bırakılmaması ve Bilad-ı Selase ve Boğaziçi'nde bulunan kasapların atıklarını sokaklara dökmemeleri istenmiştir.[39] Su bentlerinin tamir edilip temizliği yapılmıştır.[40] 1815 yılında İstanbul kadısına gönderilen bir hüküm ile hastalığa sebep olması nedeniyle sokak ve mahalle aralarında biriken çöplerin mahalle halkı ve esnafı tarafından kaldırılması istenmiştir.[41] Hastalığı taşıdığı düşünülen et ürünleri (pastırma, sucuk) gibi ithal ürünlerin salgının ortaya çıktığı bölgelerde geçişine izin verilmemiştir.[42] Devlet tarafından da kolera salgınına karşı ülke genelinde gerekli temizlik tedbirlerinin alınacağı bildirilmiştir.[43] Salgından korunmak için temizliğe dikkat edilmesi istenilmiştir.[44]

Kolera başta olmak üzere birçok salgın hastalığın görüldüğü mahallerden gelenler için de tedbirler alınmıştır. Kara yolu ile seyahat edenler doktor muayenesine

---

[34] *İkdam*, 5656 5 Teşrin-i Sani 1328 (18 Kasım 1912), s.5.
[35] *BOA, A.{MKT.MHM. 595/*20 (4 Şaban 1312 / 31 Ocak 1895) İstanbul'da Ortaköy'de görülen kolera vakaları için bölgede seyyar bir kolera hastanesi kurulmuştur. İleriki zamanlarda ortaya çıkacak salgın hastalıklar için de kullanılan sağlık kuruluşlarını oluşturacaklardır.
[36] Ayar, *a.g.e.*, s.29.
[37] *BOA, DH. MKT. 203/17* (28 Receb 1311 / 4 Şubat 1984)
[38] *BOA, A.{MKT.UM..115/73* (19 Safer 1269 / 2 Aralık 1852)
[39] *BOA, A.{MKT.UM..140/89* (18 Şaban 1264 / 20 Temmuz 1848)
[40] *BOA, DH.MUİ,. 23/48 (*4 Şevval 1327 / 31 Ocak 1895)
[41] Gülden Sarıyıldız, "Osmanlı da Hıfzıssıhha" *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, Ankara 1998, s.320
[42] *BOA, DH. İD., 51/*16 (28 Receb 1328 / 5 Ağustos 1910) Salgın hastalıkların ortaya çıktığı zamanlarda kurutulmuş et mamullerinin hastalıkların yayılmasında etkili olduğu düşüncesiyle ihracat ve ithalatına sınırlama getirilmiştir. Kasap dükkânlarında hayvan kesilmemesi, bağırsak, deri gibi iç organların dükkânlara asılmaması ve temizliğe dikkat edilmesi istenmiştir.
[43] *BOA, A.{MKT.UM..118/*74 (11 Rebiulevvel 1269 / 23 Aralık 1852)
[44] *BOA, A.{MKT. MHM. 74/54* (16 Zilkade 1271 / 30 Ağustos 1855)

tâbi tutulmuşlar, deniz yolu ile seyahat edenler ise kıyılara yakın yerlerde kurulan tahaffuzhaneler[45] vasıtasıyla karantina sürecine alınmışlardır. Herhangi bir salgın hastalığa yakalanan kişinin ülkeye girmesine izin verilmeyerek sağlığına kavuşana kadar karantina istasyonlarında tedavi edilmesi, iyileşen kişilerin istedikleri gibi seyahatlerine devam etmeleri öngörülmüştür.

Tahaffuzhanelerde yapılan uygulamaya göre dışarıdan gelenler önce tıbbi muayene tâbi tutulduktan sonra eşya ve malları dezenfekte edilerek gerekli temizlik işlemlerinden geçirilmiştir. Örneğin Sinop Tahaffuzhanesi, tüm Karadeniz sahillerine yayılması muhtemel olan koleranın yük ve insan taşıyan gemiler vasıtasıyla özellikle İstanbul'a ulaşmasını engellemek amacıyla kurulmuştur.[46] Ayrıca Hüdavendigar, Konya ve Ankara'da ortaya çıkan kolera salgının İstanbul'a ulaşmasına engel olmak amacıyla Konya'da bir tahaffuzhane kurulmuştur.[47] Tuzla Tahaffuzhanesi ise Balkanlardan özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin karantinaya alınarak muayene edildikleri yerlerin başında gelmektedir. 1890 yılında kurulan tahaffuzhane 1935 yılına kadar hizmet vermiştir.

Tahaffuzhaneler öncelikle kolera salgını için açılmakla birlikte daha sonra diğer salgın hastalıklar için de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Sıhhiye Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte açılan tahaffuzhaneler zamanla devletin sağlık kurumları haline gelmiştir. Tahaffuzhanelerin bazıları salgın zamanında kullanılmış olup bazıları da uzun yıllar kullanılan özel hastane görevi üstlenmiştir. Bu bakımdan tahaffuzhanelerin karantina merkezi olmasının yanı sıra sürekli hizmet veren bir özel hastane olma işlevi de vardır.[48]

Koruyucu sağlık tedbirlerinin en etkili yöntemlerinden olan dezenfeksiyon usulü Osmanlı Devleti'nde tebhirhaneler vasıtasıyla gerçekleştirilerek hastalığın yayılmasına engel olmaya çalışılmıştır. Tebhirhaneler (Dezenfeksiyon İstasyonları)de özellikle Avrupa'dan ithal edilen etüv makineleri ve pülverizatörler[49] kullanılmıştır.

---

[45] Tahaffuzhane: Sefer sırasında, yolcu ve çalışanların arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşudur.
[46] Ayar, *a.g.e.*, s.68.
[47] *BOA, MV. 154/90* (25 Receb 1329 / 22 Temmuz 1911)
[48] Ayar, *a.g.e.*, s.378-379.
[49] Etüv makinesi: Belirli sıcaklıklarda mikropları sterilize etme, ısıtma ve pişirme ve kurutma amaçlı kullanılan laboratuvar fırınıdır. Tahaffuzhanelerde bulunan etüv makineleri ise çeşitli eşya üzerindeki mikropları imha etme amacıyla kullanılmıştır. Pülverizatörler ise, etüv makinelerinden daha küçük olan

Hastalıkların ortaya çıktığı bölgelerde hastaya ait eşya ve giysilerin üzerindeki mikropların basınçlı su buharıyla yok edilmesi amaçlanmıştır. Tahaffuzhanelerin farklı bölgelerde çoğalmasıyla birlikte 1893 yılında özellikle İstanbul'da kullanılmak üzere 3 etüv makinesiyle 4 pülverizatör Avrupa'dan satın alınmıştır.[50]

Hastalığın ortaya çıktığı yerden dışarı yayılmasını engellemek ve aynı yerde imha edilmesini sağlamak amacıyla kordon[51] uygulamasına gidilmiştir. Kolera vakası ile karşılaşılan bölge, belediye ve zabıta idareleri tarafından kordon altına alınarak[52] derhal Sadaret'e ve Sıhhiye Nezareti'ne haber verilmesi ile fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[53] Kolera nedeniyle kordon altına alınan evlerin yiyecek ve içecek ihtiyaçları ise devlet tarafından karşılanmıştır.[54]

Kolera hastalığının yayılmasında en önemli nedenlerinden biri de kirli su kaynakları olmuştur. Kanalizasyonlar ve diğer atık suların akarsulara karışması ve bu suların denizlere dökülmesi sonucunda hastalığın farklı bölgelere taşınması söz konusu olmuştur.[55] Bu nedenle bu salgının yayılmasının engellenmesinde alt yapı koşullarının sağlam olması ve özellikle içme suyu kaynaklarının temizliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. İnsanların yoğun olarak bulunduğu okul, hastane, hapishane ve kışla gibi toplu yaşam alanları kolera hastalığının salgına dönüşmesinde etkin rol oynamıştır. [56]

1.1.2.Çiçek

Salgın hastalıklar dendiğinde akla ilk gelen hastalıklardan biri de *çiçek* hastalığıdır. Yaş ve cinsiyet ayrımı göstermeyen bu hastalığın kaynağı *variolae* adı verilen virüstür. Çiçek hastalığı, insan vücudunda kalıcı iz bırakan, kabarcıklar oluşturan ateşli ve bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalarda yüksek ateş görülür ve hastalığın başlangıcı 3-4 gün sürer. Bu dönemde kırmızı izler ile yüz, baş, sırt, kol

---

basınçlı su buharı veren makinelerdir. Mikropların dezenfekte edilmesi amacıyla ilaçlama yapmak için salgın dönemlerinde kullanılan en önemli araçlardandır.

[50] Ayar, *a.g.e.*,s.320.

[51] Kordon: Salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla bir yerin giriş çıkışlarını kontrol altına almak, o yeri korumaktır.

[52] *BOA, İ..HUS. 16/114* (17 Rebiulevvel 1311 / 28 Eylül 1893)

[53] *BOA, İ..ŞE..3/31* (23 Receb 1311 / 30 Ocak 1894)

[54] *BOA, İ..HUS. 16/32* (6 Rebiulevvel 1311 / 17 Eylül 1893)

[55] Nuran Yıldırım, "Su ile Gelen Ölüm Kolera ve İstanbul Suları", *Toplumsal Tarih*, S.145, 2006, s18-19.

[56] Gül, *a.g.e.*, s.241.

ve bacaklarda kabarcıklar görülür.[57] Çiçek mikrobu kabarcıklar içinde bulunan virüsün, hastanın eşyalarıyla temas etme, virüslü havayı soluma ve sinekler vasıtasıyla yayılım gösterir.

Çiçek hastalığından bahseden ilk kayıtlar, M.Ö.1122 yılına ait Çin kayıtlarıdır.[58] Özellikle Çin, İndus Vadisi ve Kuzey Afrika'da bulunan tarım topluluklarında bu hastalığın izlerine rastlanmıştır. Bu bölgeden sonra Haçlı Seferleri vasıtasıyla Avrupa'ya oradan da İspanyol ve Portekizliler aracılığıyla Amerika'ya taşınmıştır.[59] Çiçek hastalığı salgınlar halinde binlerce kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Ticari faaliyetler, savaşlar ve fetihler aracılığıyla dünyadaki en uzak topluluklara kadar ulaşıp tüm insanlığı etkilemiştir. Mısır firavunlarının mumyalarında dahi bu hastalığa dair bilgiler bulunmaktadır.

Osmanlı halk dilinde *illet-i çiçek, maraz-ı çiçek* isimleriyle adlandırılmış olan çiçek hastalığı, Osmanlı tıp literatüründe ise "*cederi*" kelimesine karşılık gelmektedir.[60] Osmanlı arşiv belgelerinde hastalığın Arapça karşılığı olan "telkih-i cüderi/ telkih-i cederi" tabiri kullanılmıştır. Uzun yıllar dünyada hüküm süren bu hastalık Osmanlı coğrafyasında da etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıldan itibaren halk bu hastalığa yakalanmış olup yüzlerinde çiçek bozuğu denilen çukurluklar kalmıştır. Hastalığı başarıyla atlatanlar bağışıklık kazandıklarından hastalığın asıl müsebbibi, hastalığa yakalanıp bulundukları yerde salgınlara yol açan ve yeterli sayıda bağışıklığı olmayan çocuklardır. Hastalıktan ölümler çok yüksek olmasa bile hastalığın en büyük etkisi çocuklarda körlüğe neden olmasıdır.[61]

Osmanlı hükümdar ailesinde de bu hastalığa yakalananların olduğu bilinmektedir. Özellikle Sultan Abdülmecit yüzünde çiçek hastalığının izlerini taşır iken bu hastalıkla yakından ilgilenmiştir. 1845 yılında İstanbul'da başlayan çiçek salgınına karşı Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Gureba Hastanesi'nde kurulan

---

[57] Gül, *a.g.e.*, s.262.
[58] Özdemir, *a.g.e.*, s.16.
[59] Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004, s.33.
[60] Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Suat Vural, *Osmanlı Tıp Terimleri Sözlüğü,* TTK Yayınları, Ankara, 2004, s.231.
[61] Özdemir, *a.g.e.*, s.398.

aşı merkezlerinde 2.500 çocuğa çiçek aşısı yapılmış ve aşı yapmak üzere gezici hekimler görevlendirilerek yaygın bir aşı uygulaması gerçekleştirilmiştir.[62]

Çiçek hastalığı uzun yıllardan beri görülüp, İbn-i Sina, Er Razi gibi ünlü hekimlerinin eserlerinde bahsedilmesine rağmen tedavi sürecine ilişkin bir bilgi görülmemektedir. Çiçek hastalığının tedavi edilmesine dair ilk çalışma 18. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmiştir. Batı dünyası da bu hastalığın tedavi yöntemini ilk defa Osmanlı Devleti vasıtasıyla öğrenebilme imkânına kavuşmuştur.[63] Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nde "cederi" olarak adlandırılan çiçek hastalığına karşı aşı tedavisi uygulandığı için hastalığı diğer devletlere göre daha hafif atlatmıştır.[64]

Osmanlı tabipleri çiçek aşısını hastalığa yakalanmış olan çocukların kabarmış derileri içinde bulunan sıvının sağlıklı çocuklara enjekte edilmesi şeklinde uygulamışlardır. Çiçek aşısı yapılan çocuk hafif bir çiçek nöbeti geçirerek hastalığa karşı bağışıklık kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu aşılama yöntemi o dönemde Osmanlı ülkesinde bulunan Lady Montagu tarafından fark edilerek faydalı bulunmuş ve İngiltere'ye gönderdiği mektupta bu aşılama yönteminden bahsetmiştir. Böylece İngilizler tarafından da çiçek aşısı kullanılmaya başlanmıştır. [65]

Lady Montagu İngiltere'ye yazdığı mektuplarında Osmanlı Devleti'nde uygulanan çiçek aşısı ile ilgili şu önemli bilgileri vermektedir: "*Bizde pek çok yaygın ve zalimane bir hastalık olan çiçek hastalığını, burada keşfettikleri bir aşı ile önlüyorlar. Aşılanma için en uygun zaman sıcakların sonu, sonbaharın başlangıcı. O zaman aile reisleri ailelerinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını öğreniyorlar ve birkaç aile toplanıyorlar. Sayıları on beş-on altıyı bulan aile toplulukları bu aşıcı kocakarılardan birini çağırıyorlar ve ceviz kabuğu içine doldurulmuş çiçek hastalığı aşısını hangi damardan açılmasını isterse, o damarı büyük bir iğne ile açtıktan ve iğnenin ucu kadar aşıyı buraya koyduktan sonra yarayı bağlıyor ve üzerine bir ceviz kabuğu yapıştırıyorlar. Bütün bu ameliye sırasında en küçük bir acı hissedilmiyor. Aynı şeyi dört beş damara daha yapıyorlar… Aşı için vücudun kapalı yerleri tercih ediliyor. Aşılanan çocuklar 8 gün oynuyorlar, bir şey*

[62] Yıldırım, a.g.e., s.110.
[63] Süheyl Ünver, *Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1948, s.5-6.
[64] Kılıç, a.g.e., s.33.
[65] Kılıç, a.g.e., s.34.

olmuyor. Daha sonra bir sıtmaya tutuluyorlar ki 2 gün, 3 gün yatakta yatıyorlar. Yüzlerinde 20-30 sivilce çıkıyor. Fakat 8 gün içinde hiç hastalığa tutulmamış gibi oluyorlar. Açılan yaralar hastalıkları boyunca akıp çiçeğin zehrini atıyor, başka taraflara yayılmasına mani oluyor. Her sene aynı ameliye binlerce çocuğa yapılıyor… Aşıdan kimse ölmüyor. Aşının faydasına inandığım için sevgili yavruma yaptırmaya da karar verdim. Vatanımı çok sevdiğim için aşının oraya da girmesini isterim."[66] İngilizler vasıtasıyla da Avrupa ve Amerika'ya yayılarak tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır.

18. yüzyılda İngiliz hekim Edward Janner, ineklerin memelerinde püstüllerle seyreden ve inek çiçeği denilen hastalığın bu ineklerle temas eden kişilerin ellerinde de benzer belirtilere yol açtığını ve bir kez inek çiçeği geçiren kişinin daha sonra çiçek hastalığına yakalanmadığını gözlemler. Bu tespit kendisinde aşı fikrini uyandırır ve yaklaşık 20 yıl süren gözlem ve deneyimleri sonucunda 1789 yılında inek çiçeği ile aşılanan ya da doğal yolla enfekte olan 23 olguyu anlatan eserini yayınlar. Jenner'in inek çiçeği ile insanları aşılayarak kalıcı bağışıklık oluşturulmasına dayanan yöntemi benimsenir ve giderek yaygınlaşır. Edward Janner'in, inekten insana aşılama yöntemini bulmasıyla Türk usulü çiçek aşısı önemini kaybetmeye başlamıştır. İstanbul'da Janner usulüyle ilk aşı 1800 yılında yapılmıştır.[67] Jenner çiçek aşısıyla dünya tıp tarihine, sistematik bağışıklamayı başlatan ilk kişi olarak geçer. Janner 1796 yılında inek çiçeği virüsünden elde ettiği aşı ile sağlıklı bir insanı hafif şekilde hasta ederek çiçek virüsüne karşı bağışıklık kazanmasını sağlamıştır.

---

[66] Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurtluoğlu, s.66-67.
[67] Yıldırım, *a.g.e.*,s.110.

Resim 1: Edward Janner: Çiçek Aşısı Kâşifi[68]

18. yüzyılın ilk başlarından itibaren çiçek hastalığından kırılan Avrupa'ya İstanbul'dan çiçek aşısı gönderilirken, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda Avrupa'dan çiçek aşısı tüpleri satın alınmaya başlanmıştır. Avrupa'dan aşı getirilmesinin maddi açıdan masraflı ve zaman bakımından uzun sürmesi hastalığın yayılmasında etkili olmuştur. Aşı uygulamasının her sene yapılması da aşıya olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu sebeple Avrupa'dan aşı alınması yerine Osmanlı Devleti dâhilinde telkihhaneler (aşı evleri) açılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple ilk telkihhane, 1890 yılı içerisinde İstanbul'da açılmıştır.[69] Aşı uygulamaları 19. yüzyıl ile birlikte daha düzenli hale getirilmiş ve *Telkihhâne-i Osmanî*[70] kurularak çiçek aşısı üretilmeye başlanmıştır.

[68] Ünver, *a.g.e.*, s.XII.
[69] Ünver, *a.g.e.*, s.154.
[70]Telkihhâne-i Osmanî: 1889 yılında çiçek aşısı üretilmek amacıyla kurulmuştur. 1893'te Bakteriyolojihane-i Şahane adını almıştır. Bu müesseselerde üretilen aşı ve serumlar, o zamanlar dünyayı etkileyen kolera, tifo, çiçek, dizanteri gibi salgın ve bulaşıcı hastalıkların tedavi edilmesinde rol oynamıştır.

Aşı mayalarının uzak mesafelere gönderilirken bozulma ihtimali yüksek olduğundan merkeze uzak vilayetlerde telkihhanelerin kurulmasına karar verilmiştir.[71] Örneğin 24 Mart 1901 tarihinde Hicaz vilayetinde çiçek aşısının sıhhatli bir şekilde yapılması için muntazam bir telkihhane şubesinin kurulmasına karar verilmiştir.[72]

Resim 2: Telkihhane-i Şahane (Süheyl Ünver 1948)[73]

[71] *BOA, DH.MKT. 2211/12* (5 Safer 1317 / 15 Haziran 1889)
[72] *BOA, DH.MKT. 2565/20* (3 Zilhicce 1318 / 24 Mart 1901)
[73] Ünver, *a.g.e.*, s.265.

24 Temmuz 1899 tarihinde Mekâtib-i Askeriye-i Şahane'den Basra'da çiçek hastalığına yakalanan birçok kişinin bulunması üzerine, bölgeye gönderilen aşı mayalarının yolda bozulduğu belirtilerek Basra'da bir telkihhane şubesinin açılması ve tayin edilecek aşı memuru ile gerekli alet ve edevatın gönderilmesi istenmiştir.[74]

Resim 3: Telkihhane-i Şahane[75]

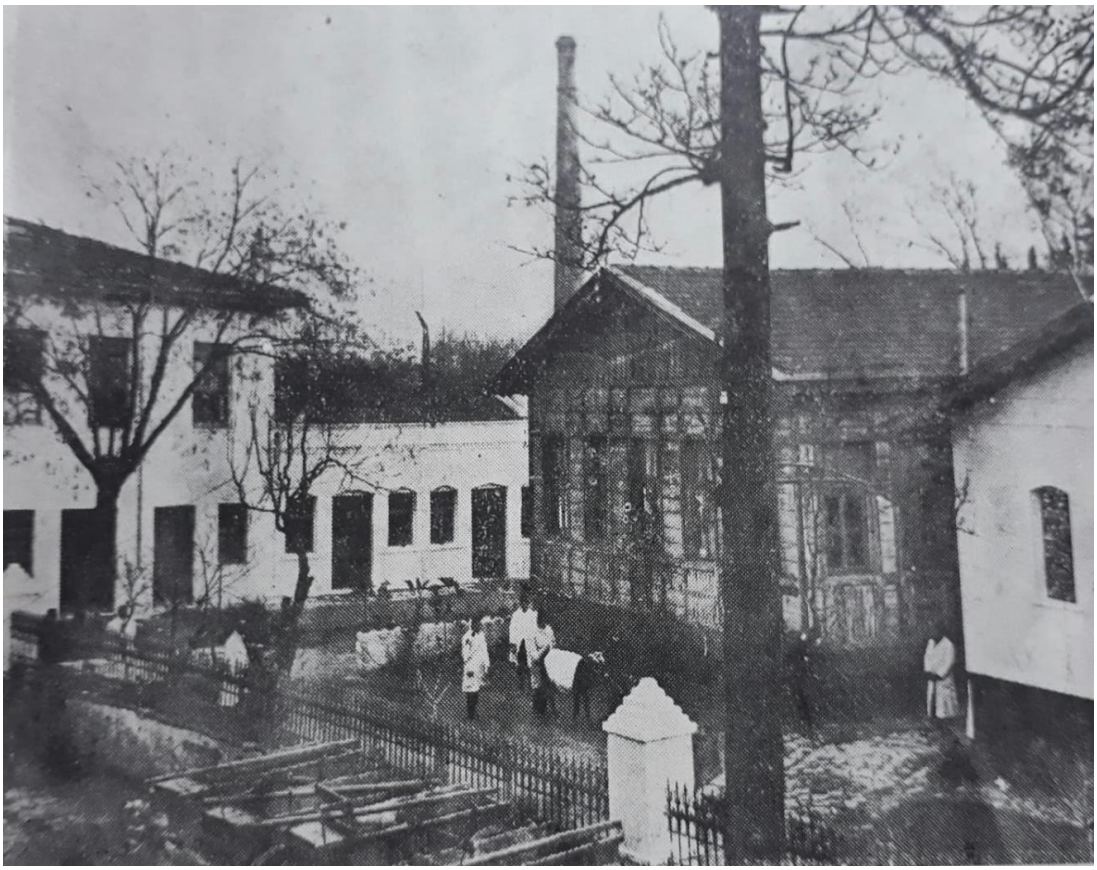

17 Ekim 1899 tarihinde Manastır, Basra Suriye ve Diyarbakır vilayetlerinde de birer telkihhane şubesinin açılmasına karar verilmiştir.[76] 19 Mart 1900 senesinde ise Yemen vilayetinde de bir telkihhane şubesinin açılmasına karar verilerek gerekli olan edevatın gönderilmesi istenmiştir.[77] 31 Temmuz 1900 tarihinde Erzurum da tesis edilen telkihhane için Mekatib-i Askeriye-i Şahane'den gerekli alet ve edevat ile aşı memurlarının tayin edilerek gönderilmesi istenmiştir.[78] 23 Aralık 1908 tarihinde çiçek

[74] *BOA, DH.MKT.2224/70* (15 Rebiulevvel 1317 / 24 Temmuz1899)
[75] Yıldırım, *a.g.e.*, s.104.
[76] *BOA, DH.MKT. 2257/*117 (11 Cemaziyelahir 1317 / 17 Ekim 1899)
[77] *BOA, DH.MKT. 2320/*44 (17 Zilkade 1317 / 19 Mart 1900)
[78] *BOA, DH.MKT. 2381/58* (3 Rebiulahir 1318 / 31 Temmuz 1900)

hastalığının Osmanlı Devleti'ne yayılmasını engellemek amacıyla bir telkihhane şubesinin de Selanik vilayetinde açılmasının uygun olacağı Sadaret'e bildirilmiştir.[79]

Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığına karşı tedbirler ve hastalığın yayılmasına engel olmak için etkili kurumlardan biri de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane[80] olmuştur.[81] Telkihhane ve Bakteriyolojihane 'de imal edilen aşı tüpü ve kuşpalazı serumu Tıbbiye Nezareti tarafından dağıtılmıştır.[82] Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane' ye bağlı Telkihhane ve Bakteriyolojihane'de imal edilen aşı tüpü ve serumların ihtiyaç halinde ancak Tıbbıye Nezareti'nden istenilmesi öngörülmüştür.[83]

7 Ağustos 1853 tarihinde Bolu sancağı kazalarında bulunan mahallerde çiçek hastalığının görülmesi üzerine bölgede bulunanlar için çiçek aşısı yapılmak üzere 50 adet aşı kalemi ile birlikte bir tabip gönderilmiştir. Ancak hastalığın sancağın birçok kazasına yayılması üzerine 2 aşı memuresi ile birlikte 500'er yüz adet aşı kalemi verilerek gönderilmiştir.[84]

Çiçek hastalığına karşı Şehremaneti tarafından belediye tabipleri görevlendirilmiştir. 1888 yılında İstanbul'da çiçek hastalığının artması üzerine, İstanbul Şehremaneti Meclisi, başta aşılama faaliyetleri olmak üzere muayene işlerinin belediye idaresinde bulunan tabiplerin görevlendirilmesini istemiştir.[85]

1.1.3.Kızıl ve Kızamık

Kızamık hastalığı *morbilli* denilen bir virüsün etkili olduğu son derece bulaşıcı olup sadece insan üzerinde etkili olan bir hastalıktır. Özellikle çocukluk çağlarında etkili olan bu hastalık solunum yolu ve hasta ile doğrudan temas ile bulaşmakta ve kısa sürede salgın haline dönüşebilmektedir. Belirtileri arasında ateş, huzursuzluk ve

---

[79] *BOA, DH.MKT. 2690/14* (29 Zilkade 1326 / 23 Aralık 1908)
[80] Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane: Geçmişi 14 Mart 1827 yılında Osmanlı padişahı II. Mahmut tarafından açılan Tıbhane'ye kadar uzanan ilk tıp fakültesidir. Bugünkü İstanbul Tıp Fakültesi'nin Osmanlı'nın son dönemlerindeki adıdır.
[81] *BOA, BEO. 1157/ 86769* (24 Safer 1316 / 14 Temmuz 1898)
[82] *BOA, DH.MKT. 839/*46 (22 Muharrem 1322 / 8 Nisan 1904)
[83] *BOA, DH.MKT. 2603/95* (23 Muharrem 1322 / 9 Nisan 1904)
[84] *BOA, C..SH.. 23/1130* (2 Zilkade 1269 /7 Ağustos 1853)
[85] Yıldırım, *a.g.e.*, s.100.

halsizlik ile başlamakta ve ilerleyen süreçte öksürük ile birlikte ciltte kırmızı renkli döküntüler görülmektedir. Alından başlayan döküntüler 3 günde ayaklara ulaşır.[86]

Osmanlı Devleti'nde kızamık salgınları insanların şehirlerde yaşamaya başlamasıyla birlikte 19. yüzyılda artış göstermiştir. Devlet, diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi kızamık hastalığına yakalanan kişiler için de çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Hastalığa yakalanan kişilerin eşyaları tebhirhanelerde dezenfekte edilmiştir.

1.1.4.Kabakulak

Kabakulak hastalığı, sadece insanlara özgü olan kabakulak virüsünün neden olduğu, bulaşıcı oranı yüksek olan bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalığa yakalanan kişilerde ilk belirti olarak halsizlik, yorgunluk, eklem ağrıları ve yüksek ateş görülmektedir. Daha sonra tükürük bezlerinin iltihaplanması ve şişmesiyle kendini göstermektedir. Bulaşıcı bir hastalık olan kabakulak, dünyada yaygın olarak görülmekte ve yıl boyunca başta çocuklar olmak üzere her yaş grubunda ortaya çıkabilmektedir. Kabakulak hastalığını taşıyan virüsler sadece insandan insana geçerek yayılım göstermektedir. Özellikle tükürük damlacıklarında bulunan virüs, öksürme, aksırma ve konuşma esnasında havaya yayılarak solunum yoluyla geçebilmektedir. Ayrıca virüsün temas ettiği ortak kullanım eşyaları yoluyla da bulaştığı bilinmektedir.

1.1.5. Difteri/Kuşpalazı

Difteri hastalığı, *Corynebacterium diphteriae* isimli mikroorganizmanın boğaz, burun, göz ve derideki yaralara yerleşmesiyle ortaya çıkan bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalık, öksürme, hapşırma ile havaya yayılan damlacıkların temasıyla yayılmaktadır. Ayrıca deri difteri hastalığına yakalanmış kişiler ile temas veya hastalığa yakalanmış kişilerin eşyaları ile temas yoluyla da bulaştığı görülmektedir. Hastalığın başlangıç belirtileri arasında boğaz ağrısı, ateş, halsizlik ve titreme yer almaktadır. İlerleyen zamanlarda özellikle boğaz difterisinde

[86] Gül, *a.g.e.*, s.264.

bademciklerde yanma, iltihaplanma ile başlayan ve damağı kaplayabilen bir iltihaplanma görülmektedir. Böylece bakterinin salgıladığı difteri toksiniyle boğaz ve bademciklerde doku hasarı ile birlikte öksürük, yutma güçlüğü, nefes almakta güçlük, ses kısıklığı ve kuru öksürük görülmektedir.

Difteri hastalığına tarihte birçok isim verildiği bilinmektedir. Bunlar arasında *karabakma, kızılağrı, kuşboğan, kuşkuyruğu, süryani ülseri, bretanneva* gibi isimler bilinmektedir. Hastalığa difteri adını Brettaneva ilk olarak 1826 yılında "*dipherite*" ve 1865'te "*dipfteria*" ismini telif etmiştir.[87] Diphterite kelimesi arşiv kaynaklarında "kuşpalazı" ve "difteri" olarak ifade edilmiştir.

Hastalığın özellikle çocuklarda etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin 16 Şubat 1900 tarihinde İşkodra vilayetinde kuşpalazı hastalığına yakalanan 4 çocuktan 3'ü vefat etmiştir.[88]

Osmanlı Devleti'nde bir bölgede difteri hastalığı görüldüğünde hastalığın nerede ortaya çıktığı ve şiddeti konusunda ilgili birimlere bilgi verilmiştir. Difteri ile ilgili olarak Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'nden alınan görüş doğrultusunda; İstanbul'da belediyeler, taşrada ise mutasarrıflıklara bağlı belediyeler içerisinde oluşturulan sıhhiye birimlerinde yer alan belediye tabipleri, sıhhiye müfettişleri ve tathir memurları sorumlu tutulmuştur.[89]

Sultan II. Abdülhamit'in 8 aylık iken difteri hastalığı sonucu vefat eden kızı Hatice Sultan'ın anısına 1899 yılında Hamidiye Eftal Hastanesi'ni yaptırmıştır. Hastanede İstanbul'un en yetkin hekimleri görev almış, bütün masraflar padişah tarafından karşılanmıştır. Ayrıca hastanede kızıl, difteri serumlarıyla çiçek aşısı hazırlama laboratuvarları da bulunmaktadır.[90] Difteri hastalığı ile mücadelede daha etkili olmak amacıyla İstanbul'da sadece difteri hastalığına hizmet veren "Difteri Ameliyathanesi" kurulmuştur. [91]

---

[87] Zeynel Özlü, "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular", *Belleten*, c.4, 2017, s.419.
[88] *BOA, DH.MKT. 2306/76 (*15 Şevval 1317 / 16 Şubat 1900)
[89] Özlü, *a.g.e.*, s.424.
[90] Yıldırım, *a.g.e.*, s.121.
[91] Özlü, *a.g.e.*, s.473.

Resim 4: Hamidiye Eftal Hastanesi[92]

Difteri hastalığının ortaya çıktığı bölgelerde uygulanan tedbirler genel olarak, Hıfzıssıhha Komisyonu'nun ele aldığı kararların icrası, bölgeye serum ve şırınga gönderilmesi, hastalığın ortaya çıktığı yerden malumat alınarak hastalığın seyrinin takip edilmesi, hastalık çıkan yerlerin başta mektepler olmak üzere kalabalık yerlerin boşaltılması ve hastalık mahallinde dezenfeksiyon işlemlerinin yapılması gibi maddelerden oluşmaktadır.[93]

1.1.6. Boğmaca Öksürüğü

Boğmaca öksürüğü, hızla gelişen bulaşıcı bir solunum yolu enfeksiyon hastalığıdır. Hastalık, *bordetella pertussis* adı verilen bakterinin boğazda çoğalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Hastalık ilk olarak üst solunum yolu enfeksiyonu olarak başlamakta, ateş, titreme, burun akıntısı ve boğaz ağrısı ile devam etmektedir. İlerleyen zamanlarda ise şiddetli öksürük nöbetleri ile birlikte nefes darlığı görülmekte, tedavi edilmezse zatürre ve beyin iltihabına neden olabilmektedir.

[92] Yıldırım, *a.g.e.*, s.118.
[93] Özlü, *a.g.e.*, s.435.

Boğmaca öksürüğü, hastalığa yakalanmış kişilerin öksürmesi veya hapşırması sonucu havaya yayılan virüslerin solunum yoluyla diğer kişilere bulaştığı bilinmektedir.

2.Bölüm

19.VE 20. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLARIN MEKTEPLERE ETKİLERİ

2.1.Salgın Hastalıkların Mekteplere Etkileri

Salgın hastalıklar, insanların yoğun olarak bulunduğu alanlarda bulaşma riskini arttırdığından tedbirlerin alınması gereken yerlerin başında mektepler gelmektedir. Salgın hastalıkların mekteplerde görülmesi üzerine daha ciddi tedbirlere gereksinim duyulmuştur. Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan bütün talebeleri kontrol altında tutmuş, hastalığa yakalanan talebelere tıbbî yardımda bulunarak gerekli müdahalelerin yapılması için özen göstermiştir. 30 Mayıs 1911 tarihinde Maarif Nezareti'nden çıkarılan bir karar ile bütün mekteplerde hıfzıssıhha kurallarına riayet edilerek çocukların bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunması için gerekli tedbirlerin alınması ile her vilayette bu konuda uzman olan kişilerin oluşturduğu bir komisyon kurulması istenilmiştir.[94]

9 Nisan 1902 tarihinde çıkarılan bir talimatname ile mekteplere bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda uzman olan bir tabip tahsis edilerek mektepte bulunan muallim ve talebelerin muayene edilmesi ve Maarif Nezareti tabiplerince düzenlenmiş olan defterlere bulaşıcı hastalıkla ilgili olayların günü gününe yazılması istenilmiştir.[95] 3 Ocak 1908 tarihinde Maarif Nezareti'nden gönderilen bir kararda; mekteplerde görülen salgın hastalıkların nezarete bildirilmesi ve mekteplere ait sıhhiye raporlarının düzenli olarak gönderilmesi bütün rüştiye mekteplerine bildirilmiştir.[96]

Mekteplerde salgın hastalıklara yakalanmış muallim, talebe ve mektep çalışanları tatil edilerek, fenni temizlik[97] işlemlerinin yapılması istenilmiştir. 9 Şubat

---

[94] *BOA, BEO, 3899/292413* (1 Cemaziyelahir 1329 / 30 Mayıs 1911)
[95] *BOA, MF. İBT, 116/96* (30 Zilhicce 1319 / 9 Nisan 1902)
[96] *BOA, MF.İBT. 201/82* (29 Zilkade 1325 / 3 Ocak 1908)
[97] Fennî Temizlik: Mektepleri olası bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı ilaçlama, dezenfekte etme ve temizlik faaliyetlerinin yapılması anlamına gelmektedir. Mekteplerin fenni temizlik işlerini dâhil oldukları belediye idaresinin Sıhhiye Heyeti tarafından oluşturulan komisyon tarafından gerçekleştirilmektedir.

1909 tarihinde Sultani Mektebi talebesi İbrahim Agâh Efendi bulaşıcı hastalığa yakalanmasından dolayı hastanede tedavi edilmiştir.[98] 21 Kasım 1910'da taşra inas rüştiyelerine muallime yetiştirmek üzere Leyli Kız Sanayi Mektebi dâhilinde açılan özel şubeye tahsil için Yanya Maarif Müdüriyeti'nden gönderilen hanımın hastalığı sebebiyle memleketine gönderildiği ve bundan sonra gönderilecek talebe adaylarının muayeneden geçirilerek bulaşıcı bir hastalığının olup olmadığına dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir[99]. 28 Mart 1905 tarihinde Aksaray Kız Sanayi Mektebi muallimeliğine atanan Saime Hanım bulaşıcı bir hastalığa yakalanmasından dolayı izne ayrılmıştır.[100] Bulaşıcı hastalığından dolayı izne ayrılan Bilan Rüştiye Mektebi muallimi Cevdet Efendi'nin izni, hastalığı tam iyileşmediği için 3 ay daha uzatılmıştır.[101] Yemekhane ve çamaşırhane dairelerinde çalışan hademelerin de her ay tabip tarafından muayene edilmesi istenilmiştir.[102]

Maarif Nezareti mekteplerde görülen salgın hastalıklar karşısında yapılması gereken muamele için nizamname ve talimatnameler çıkararak hastalıkların yayılmasına engel olmaya çalışmıştır. 23 Şubat 1913 tarihinde Şura-yı Devlet tarafından çıkarılan bir kararla tüm mekteplerde bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınmasına dair hazırlanan kanun layihalarının uygulanması istenilmiştir.[103]

---

[98] *BOA, MF.MKT. 1099/33* (18 Muharrem 1327 / 9 Şubat 1909)
[99] *BOA, MF.İBT. 290/*95 (18 Zilkade 1328 / 21 Kasım 1910)
[100] *BOA, MF.İBT. 158/46* (21 Muharrem 1323 / 28 Mart 1905)
[101] *BOA, MF.İBT. 434/81* (13 Receb 1331 / 18 Haziran 1913)
[102] *BOA, MF.MKT. 1232/87* (3 Cemaziyelevvel 1336 / 14 Şubat 1918)
[103] *BOA, MV. 229/99* (16 Rebiulevvel 1331 / 23 Şubat 1913)

Resim 5: Maarif Nezareti Binası (Sultanahmet)[104]

6 Mayıs 1908 tarihinde mekteplerde salgın ve bulaşıcı hastalık çıktığında alınan sıhhi tedbirleri içeren Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiye'sinden yazılan yazının bir örneği Askeriye Mekatib Nezareti'ne gönderilmiştir. Mektepte salgın hastalıkların ortaya çıkması durumunda alınacak sıhhi tedbirler hakkında duyulan gereksinim üzerine hazırlanmıştır. Mektebin herhangi bir yerinde bulaşıcı ve salgın hastalık ortaya çıkması durumunda hastalığın şiddetine, şekline ve adedine göre işlem yapılacaktır. Mevcut talebenin miktarı, bina ve çevresinin durumu, hastalığın numune ve zamanına göre mektebin bir haftadan 12 ilâ 15 güne kadar tatil edilmesi, mektebin temizlik ve tefrişat işlerinin okulun tatil süresi bitip açılışına kadar ki süreçte tamamlanması öngörülmüştür. Çiçek hastalığı görüldüğünde o mektepteki bütün öğrencilere aşı işlemleri (telkih-i cederi ameliyatı) yapılacaktır. O zamana kadar 3500 kadar öğrenciye telkih-i cederi ameliyatı yapılmış olduğu ve bir taraftan peyderpey cederi ameliyatına devam edileceği bildirilmiştir.

Mektepte bulunan müdür, muallim ve talebelerin sıhhi muayene ve kontrollerinin yapılmasına dikkat edilmiştir. Bunun için salgın hastalıklar konusunda uzman olan bir tabibin mektepteki talebeleri ve muallimleri muayene etmesi

[104] Ömer Faruk Yılmaz, *Sultan İkinci Abdülhamit Han Devri Osmanlı Mektepleri: Fotoğraf ve Planlar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007, s.3.

istenilmiştir. Tabip, ayrıca mektepte ortaya çıkan salgın hastalıkları kayıt altına alacak ve salgın hastalıklara yakalanan kişilerinde kaydını tutacaktır. Hasta öğrencinin ismi, numarası, hastalığı ve şifa bulma durumunu yazarak kontrol edecektir. Hastalığa yakalanan öğrenci de muayene gününü geçirmeyecektir.

Bulaşıcı hastalıkların görüldüğü zamanlarda öğrenciler mektebe gelmeyecektir. Hastalığa yakanmış öğrenci sayısı fazla olur ise mektep tatil edilecektir. Tatil süreleri ise hastalığın şiddetine, şekline ve yayılım süresine göre değişmektedir.

Tablo 1: Osmanlı Mekteplerinde Görülen Salgın Hastalıklara Göre Belirlenen Tatil Süreleri[105]

Hastalık	Tatil Süresi
Kızıl	6 hafta
Kızamık	4 hafta
Çiçek	6 hafta
Kuşpalazı / Difteri	4 hafta
Boğmaca öksürüğü	6 hafta

Tabloda görüldüğü üzere, bu hastalıklara yakalanmış talebe belirten süreyi geçirmedikçe mektebe kabul edilmeyecekti. Talebelerin hastalığı uyuz ve emraz-ı cildiyeden biri ise ancak bir tabip raporu ile mektebe kabul edilebilecektir. Örneğin 14 Aralık 1918 tarihinde Selçuk Hatun, Galatasaray Sultanisi ve Mercan Sultanisi'nde bulaşıcı hastalığa yakalanan talebe sayısı fazla olduğu için eğitime ara verilmiştir.[106] 25 Aralık 1907 tarihinde ise, Beylerbeyi'ndeki Çavuşbaşı mevkiinde bulunan

[105] *BOA, MF.MKT. 1052/*58 (4 Rebiulahir 1326 / 6 Mayıs 1908)
[106] *BOA, MF.MKT. 1237/4 (*10 Rebiulevvel 1337 / 14 Aralık 1918)

Hamidiye Mektebi'nde görülen salgın hastalık dolayısıyla talebelerin tedavi edildiği ve okulun bir müddet tatil edildiği bildirilmiştir.[107]

Resim 6: Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)[108]

Mekteplerde görülen salgın hastalıkların yayılmasını engellemek maksadıyla lazım gelen bazı tedbirler bulunmaktadır. Cami, abdesthane ve tuvaletlerin sağlık koşullarına uygun olması gerekmektedir. Buraların temizliği muallimler ve mektep çalışanları tarafından denetlenmelidir.

Mekteplerde müdür ve muallimler ders esnasında bir talebe de rahatsızlık hissettiğinde hasta talebe derhal dershaneden çıkarılıp hanesine gönderecek ve rahatsızlığının ne olduğuna dair bilgi edinip Sıhhiye komisyonuna rapor yazarak, Maarif Nezareti'ne bildirecektir. Mektep de talebelerden birisinin hanesindeki kişilerden birisinin salgın hastalıklardan birine yakalandığı haberi aldığında, o talebe hanesine gönderilecek ve hanesinde olan hasta tamamen iyileşinceye kadar orada kalacak ve iyileştiğine dair bir rapor almadıkça mektebe kabul edilmeyecektir. Bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış bir talebenin hanesine ziyarete, arkadaşları, muallim

[107] *BOA, TS.MA.e. 1372/66* (20 Zilkade 1325 / 25 Aralık 1907)
[108] Yılmaz, *a.g.e.*, s.21.

ve hademelerinden hiçbiri gitmeyecekti. Mektep dâhilinde muallim, hademe ve mektep çalışanlarından herhangi biri hastalığa yakalandığında ise derhal mektepten çıkarılacaktı. Hasta sayısı fazla olur ise mektep tatil edilip temizlik işlemleri yapılacak ve hastalık son bulmadan mektep açılmayacaktır. Muallimler ders esnasında taharet temizliğinden ve sıhhi kaidelerden bahsedecekler. Mektepte taharetler temiz olunup daima hava aldıracaklar ve abdesthanelerin temizliğine dikkat edilecektir. Mekteplerde talebelerin yedikleri ve içtiklerine dikkat edeceklerdir. Talebelerin içtikleri suların kaynatılmış olup fennî teftişten geçirilmesi istenilmiştir.[109]

9 Aralık 1910 tarihinde mekteplerde görülen salgın hastalıkların önlenmesi için Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan nizamname, Maarif Nezareti'ne sunulmuştur. Nizamnamede; salgın hastalıkların önlenmesi konusunda şimdiye kadar tatbik edilecek bir nizamname olmadığından bir ihtiyaç doğrultusunda hazırlandığı belirtilerek, mekteplerde salgın ve bulaşıcı hastalıklar görüldüğünde sıhhi tedbirlerin tatbik edilmesi istenilmiştir.[110]

18 Şubat 1913'de mekteplerde salgın hastalıkların önlenmesi hakkında yeni ve daha kapsamlı bir nizamname çıkarılmıştır. Nizamname; mekteplerde görülen salgın hastalıkların ortaya çıkması ve hastalığın yayılmasına engel olmak için bir takım idari tedbir ve şartlardan oluşmaktadır. Sıhhiye memurları ile Maarif Nezareti ve bazı nezaretlerin temsilcilerinin bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanıp, Şura-yı Devlet ve Tanzimat dairesince tasdik edilen nizamname 24 maddeden oluşmaktadır. Hazırlanan nizamname bütün vilayet sıhhiye müdüriyetlerine gönderilmiştir.[111]

"1. madde: Mektep müdürü veya mektep müdürü bulunmayan mekteplerde muallimler, mektebe 4 gün gelmeyen her talebenin durumu hakkında ailesinden bilgi isteyecektir. Verilen bilgiye kanaat olunmadığı takdirde talebeyi tabip muayene edecektir.

2. madde: Tabip muayenesi neticesinde herhangi bir salgın hastalık olduğu anlaşılan talebe için alınacak rapor, müdür veya muallim tarafından sıhhiye veya mektep müfettişliğine gönderilecektir.

---

[109] *BOA, MF.MKT. 1052/58 (*4 Rebiulahir 1326 / 6 Mayıs 1908)
[110] *BOA, ŞD. 226/34*. (6 Zilhicce 1328 / 9 Aralık 1910)
[111] *BOA, MF.MKT. 1186/104* (15 Cemaziyelahir 1331 / 22 Mayıs 1913)

3. madde: Müdür veya muallim, durumlarından şüphe ettiği talebeleri sıhhiye müfettişliğine bildirecektir.

4. madde: Müdür veya muallim, mektepte salgın hastalığa yakalanmış bir talebenin hastalığının sureti ile birlikte bir an evvel raporunu hazırlayıp sıhhiye müfettişliğine gönderecektir.

5. madde: Hastalıktan dolayı mektebe gelmeyen talebe yakalandığı hastalığın 11. maddedeki salgın hastalıklardan olduğu takdirde 21. madde de adı geçen şartları tamamlamadıkça mektebe kabul edilmeyecektir.

6. madde: Bir mektepte salgın hastalıklardan biri ortaya çıktığına dair mektep müdüriyeti tarafından ihbar edildiğinde mektep sıhhiye müfettişleri derhal o mektep ve talebeler arasında hastalığın olup olmadığını araştıracaklardır.

7. madde: Talebelerden birinin 17. madde de tabir edilen salgın hastalıklardan birine yakalandığı takdirde talebenin bulunduğu dershane, diğer talebeler tarafından 2 gün kullanılmayacak, acilen o dershane de temizlik yapılacaktır. Talebe hakkında da aynı tedbir alınarak talebe derhal hanesine veya bir hastaneye sevk edilecek veyahut mektep hastanesinde yalnız kalacak ve hastalığa ait yatak takımları temizlenecektir.

8. madde: Bir dershane de 11. madde de tabir edilen hastalıklardan birinden bir hafta zarfında ikiden fazla hastalığa yakalanan talebe tespit edilir ise o hastalığın 20. madde de tarif edilen hastalığa benzer olduğu kabul edilerek, dershane ve talebe mensubu içinde acilen araştırılıp temizlik işlemleri yapılacaktır. Mektep yatılı olduğu takdirde dershane hakkında aynı muamele yapılmakla beraber dershaneyi kullanan talebelerden haneleri bulunanlar hanelerine, bulunmayanlar ise her gün tabip muayenesine tâbi tutulup diğer talebeler ile temasta bulunmayacaklardı. Ayrıca kaldıkları yatakhane ve yatak örtüleri de temizlenecektir.

9. madde: 11. madde de tabir edilen hastalıklardan birisine yakalanmış talebenin adedi ve kaldıkları dershanelerde bit görülürse o mektepte 8. madde tatbik edilecektir.

10. madde: Gerek dershane gerek mektep tatili sonrası talebelerin mektebe gelmesi ile iki defa temizlik işlemleri yapılacaktır. Okula dönen talebeler sıhhiye müfettişliği tarafından muayene edileceklerdir.

11. madde: 8. ve 9. maddeler gereğince mektebin tatilini gerektirecek salgın hastalıklar şunlardır: Kızıl, kızamık, kuşpalazı, iltihaplı bir hastalık, çiçek.

12. madde: Kabakulak, humma, yılancık, tifo, boğmaca öksürüğü, infulenza suçiçeği gibi hastalıklara yakalanmış talebe hanesinde tedavi edilmesiyle beraber bulunduğu dershane temizliği yapılacaktır. Hastalığa yakalanmış talebe 20. maddedeki şartları tamamlamadıkça mektebe kabul edilmeyecektir

13. madde: Mektepte kızamık hastalığı ortaya çıktığında hastalığın şekil ve şiddetine göre sıhhiye müfettişleri ile baş müfettiş istişare ederek 11. ve 12. maddelerdeki şartlar uygulanacaktır.

14. madde: 11. ve 12. maddelerde tabir edilen salgın hastalıkların şekil ve şiddetine göre hastalık sıhhiye müfettişleri ile baş müfettiş istişare ederek alınması gereken tedbirleri hazırlayacaklardır.

15. madde: Uyuz, trahom, cüzzam hastalıklarından birine yakalanmış olan talebe derhal hanelerine gönderilecek ve tamamen şifa bulduklarını gösteren tabip müfettişleri tarafından verilecek rapor ile mektebe tekrar kabul olunacaklardır.

16. madde: Mektepte salgın hastalıklardan birine yakalanan talebe mektebe devam etmeyecektir. Hastalığa yakalanmayan talebeler ise sıhhiye müfettişliği tarafından dikkat etmeleri hususunda uyarılacaklardır.

17. madde: Yabancı okullarda salgın hastalıklar görüldüğü takdirde hastalığa yakalanan öğrenci mektebe devam etmeyecek ve tabip müfettişi tarafından hastalığın yayılmasının son bulduğunu gösteren raporu almadıkça mektebe kabul edilmeyecektir.

18. madde: Herhangi bir salgın ve bulaşıcı hastalığa yakalanmış olan talebe hastalığın bittiğine dair tabip raporunu göstermedikçe mektebe kabul edilmeyecektir.

19. madde: Kolera ve veba gibi salgın hastalıkların yayılmasında ve bu hastalıkların ortaya çıktığı durumlarda bu hastalıklar hakkında geçerli olan nizamname umumiye mekteplerinde dahi tatbik edilecektir.

20. madde: 12. madde ve 13. maddelerde tabir edilen salgın hastalıkların müddeti uygulanacaktır.

21. madde: 11. madde ve 13. maddelerde tabir edilen salgın hastalıkların uzadığı günlerde tatbik edilecek müddet nizamnamede belirtilmiştir.

22. madde: 12. madde deki salgın hastalıklardan birine yakalanmış olan talebenin ailesi arasında hastalık görüldüğü takdirde o öğrenci mektebe kabul edilmeyecektir.

23. madde: Temizlik ve denetim işleri İstanbul belediyesine bağlı tebhirhaneler vasıtasıyla, vilayetlerde sıhhiye müfettişleri ve onlara bağlı belediye idareleri tarafından yapılacaktır.

24. madde: Adı geçen nizamnamedeki hükümler memurlar, öğretmenler ve mektep de çalışan diğer kişiler için de geçerlidir."[112]

Tablo 2: 1913'te Osmanlı Mekteplerinde Görülen Salgın Hastalıklara Göre Belirlenen Tatil Süreleri[113]

Hastalık	Tatil süresi
Kızamık	14 gün
Kızıl	7 gün
Kuşpalazı	5 gün
Çiçek	14 gün

Tablo 3: 1913'te Osmanlı Mekteplerinde Görülen Salgın Hastalıkların Uzadığı Günlerde Belirlenen Tatil Süreleri[114]

Hastalık	Uzamış Tatil Süresi
Kızamık	21 gün
Kızıl	40 gün
Kuşpalazı	30 gün

[112] *BOA, ŞD. 226/81* (11 Rebiulevvel 1331/ 18 Şubat 1913)
[113] *BOA, ŞD. 226/81* (11 Rebiulevvel 1331 / 18 Şubat 1913)
[114] *BOA, ŞD. 226/81* (11 Rebiulevvel 1331 / 18 Şubat 1913)

Çiçek	40 gün
Boğmaca öksürüğü	(hastalık bitinceye kadar)
Suçiçeği	15 gün
Kabakulak	20 gün
İltihaplı bir hastalık	(hastalık bitinceye kadar)

2.1.1.Kolera Salgının Mekteplere Etkileri

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan kolera salgınları ortaya çıktığında dar bir alanda birçok kişinin bulunduğu mekteplerde, hastalığın felakete yol açabileceği düşüncesiyle hareket edilmiştir. Devlet tarafından çıkarılan nizamname ve kanunnameler ile bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılmasına mani olacak tedbirler alınmıştır. İstanbul'da baş gösteren kolera salgınıyla mücadele için Hıfzıssıhha Mekatib Komisyonu tarafından hazırlanan talimatname İstanbul'da kolera vakalarının arttığı Kasım Paşa, Hasköy, Piri Paşa, Fındıklı, Tophane, Ortaköy, At Meydanı ve Sülüklü gibi semtlerdeki bütün mekteplere gönderilerek, salgın sona erinceye kadar Sıhhiye heyetinin gönderdiği tedbirlere uyulması istenmiştir.[115]

Sıhhiye Komisyonu tarafından mekteplere gönderilen talimatnamelerde sağlık tedbirlerine dikkat etmeleri istenmiştir. 21 Eylül 1911'de "Kolera Tabibi" isimli risale Darülmuallimin ve rüştiye mekteplerine dağıtılarak hastalık hakkında bilgi verilmiştir.[116] Hıfzıssıhha Mekatib Komisyonu; 22 Mayıs 1911 tarihinde Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey vasıtasıyla hazırlanan nizamname doğrultusunda, Maarif Nezareti tarafından seçilen 7 doktor ile çocuk terbiyesine vâkıf bir okul müdürü, nezaret sıhhiye müfettişi ve yardımcısından oluşan ve fahri olarak görev yapan komisyondur. Böylece Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlıkla ilgili kurumlarının iş birliği ile hıfzıssıhha uygulamaları 10 Şubat 1912 tarihli "Bilumum

[115] *BOA, MF.MKT. 1162/81* (12 Şevval 1328 / 17 Ekim 1910)
[116] *BOA, MF.İBT. 339/69* (27 Ramazan 1329 / 21 Eylül 1911)

Mekâtipte Emraz-ı Sariyenin Men'i, Tevessüü ve İttişarı Hakkında Nizamname" ile eğitim kurumlarına verilmiştir. Mekteplerdeki sağlık sorunlarının bu komisyon tarafından düzenlenmesi esas alınmıştır.

1 Haziran 1911 tarihinde Hıfzıssıhha Heyeti Komisyonu'nca Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen dilekçe ile bütün mekteplerde talebelerin bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunmaları için gerekli tedbirlerin alınması ile bu tedbirlere uyulmasına özen gösterilmesi istenilmiştir.[117] 5 Aralık 1913 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, İstanbul'da koleranın artması üzerine resmî ve özel mekteplerde kolera şüphesi altında bulunan öğrencilerin durumları hakkında en yakın belediyeye bilgi verilerek, hastalığın teşhisi ve mektebe gelen yiyecek ve içeceklerin durumlarının kontrol edilmesi istenmiştir.[118]

2.1.1.1.Talebelerin Tabip Muayenesinden Geçirilmesi

İstanbul'da Belediye bünyesinde toplanan Umumi Hıfzıssıhha Komisyonu, 11 Kasım 1894 tarihli toplantısında salgın hastalıklardan korunmak için bütün mekteplerdeki talebelerin özel olarak tayin edilen tabipler tarafından düzenli bir şekilde muayeneden geçirilmesi kararı almıştır. [119] Bu kararda hiç kuşkusuz, salgın hastalıkların yayılmasında mekteplerin önemli merkezler oluşturması rol oynamıştır.

9 Nisan 1902 tarihinde çıkarılan bir talimatname ile mekteplere salgın ve bulaşıcı hastalıklar konusunda uzman olan bir tabip tahsis edilerek mektepte bulunan muallim ve talebelerin tedavi edilmesi ve Maarif Nezareti tabiplerince düzenlenmiş olan defterlere bulaşıcı hastalıklarla ilgili olayların günü gününe yazılması istenmiştir.[120] Tabip, ayrıca mektepte ortaya çıkan salgın hastalıkları kayıt altına alacak ve salgın hastalıklara yakalanan kişilerin de kaydını tutacaktır. Öyle ki hasta öğrencinin ismi, numarası, hastalığı ve şifa bulma durumunu yazarak kontrol edecektir. Hastalığa yakalanan öğrenci de muayene gününü geçirmeyecektir.[121]

---

[117] *BOA, BEO, 3899/292413 (*1 Cemaziyelahir 1911 / 1 Haziran 1911)
[118] *BOA, MF.MKT. 1193/ 15* (6 Muharrem 1332 / 5 Aralık 1913)
[119] Özdemir, *a.g.e.*, s.36.
[120] *BOA, MF.İBT. 116/96* (30 Zilhicce 1319 / 9 Nisan 1902)
[121] *BOA, MF.MKT. 1052/58* (4 Rebiulahir 1326 / 6 Mayıs 1908)

2.1.1.2.Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması

Hastalığın yayılmasının engellenmesinde temizliğe dikkat edilmesi tedbirlerin başında gelmektedir. Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu'nca hazırlanan talimatnamelerde temizlik kaidelerine dikkat edilmesi özellikle vurgulanan bir madde olmuştur. 10 Ekim 1910 tarihinde kolera hastalığı sebebiyle mekteplerde alınması gereken temizlik tedbirleriyle ilgili olarak Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaseti'nden gelen talimatnamenin bir örneği gönderilmiştir.[122] Hastalığın ortaya çıktığı yerde yapılan fenni temizlik faaliyetleri (tathirat-ı fenniye) belediye dairelerinde tathir memurları[123] tarafından yapılmıştır.

Talebelerin ortak kullandıkları alanların başında gelen abdesthane ve tuvaletlerin temizliği de koleranın yayılmasında etkili olmuştur. Örneğin 1893 salgınında Üsküp Belediyesi, İstanbul'da salgının yayılmasındaki etkenlerden birinin de mekteplerdeki tuvaletlerin temizlenmediğinden kaynaklandığını bildirmiştir.[124] 1 Ocak 1911 de İstanbul'da bulunan vakıf iptidai mekteplerinin dershaneleri ve tuvaletlerinin tamiriyle temizliğinin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması hususu Evkaf Nezareti'ne bildirilmiştir.[125] Ayrıca kolera nedeniyle kapanan mekteplerin eğitime yeniden başlamadan önce temizlik yapmaları istenmiştir. Mekteplerde 10 gün geçip herhangi bir kolera vakası görülmediği zamanlarda mektebin fennî temizliğinin yapılarak eğitime tekrar başlanması konusunda İstanbul Maarif Müdürlüğü'nden bilgi istenmiştir.[126]

2.1.1.3.Mekteplerin Kordon Altına Alınması

Kolera salgını görülen mekteplerin kordon altına alınarak giriş-çıkışların yasaklandığı görülmektedir. Örneğin 4 Ekim 1910 tarihinde İstanbul Bakırköy civarında bulunan Musevi Mektebi kolera şüphesiyle kordon altına alınmıştır.[127]Ancak

---

[122] *BOA, MF.MKT. 1162/30* (5 Şevval 1328 / 10 Ekim 1910)
[123] Tathir Memurları: Belediye idaresine bağlı olarak temizlik işlerinde görevli memurdur. Hastalık tespit edilen mekteplerde eğitime ara verildiği zamanlarda temizlik işlerini yapmakla görevlidir. Mektepte temizlik faaliyetlerini gerçekleştirerek eğitime hazır hale geldiği konusunda Mekatib-i ibtidaiye İdaresine bilgi vermekle yükümlüdür. Bkz. Zeynel Özlü, "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgula", *Belleten*, C.4, 2017, s.434.
[124] *BOA, YB.021. 101/52* (R 3 Kânunuevvel 1309 / 18 Aralık 1893)
[125] *BOA, MF.İBT. 295/16* (29 Zilkade 1328 / 1 Ocak 1911)
[126] *BOA, MF.MKT. 1163/55* (29 Şevval 1328 / 3 Kasım 1910)
[127] *BOA, DH.EUM.VRK. 4/78* (29 Ramazan 1328 / 4 Ekim 1910)

sıhhiye müfettişlerinin yaptığı teftişte mektep muallimlerinden İsak Efendi'nin hanesinde hastalığa dair bir alamet görülmediği için kordonun kaldırıldığı bildirilmektedir.[128]

Kordon altına alınan mekteplerde muayeneleri yapılıp kolera olmadığı anlaşılan talebeler de bulunmaktadır. 9 Aralık 1909 tarihinde Mülkiye-i Şahane Mektebi öğrencisi Kenan Efendi'nin aniden hastalandığı ve muayene sonucunda önemli bir hastalığı olmadığı gibi, mektepte de kolera hastalığının olmadığının anlaşıldığı belediyeye bildirilmiştir.[129] 28 Eylül 1894 tarihinde ise Bursa Hamidi Ziraat Mektebi'nden iki talebede görülen hastalığın kolera olmadığı ve yedikleri mevsim meyvesinden midelerini bozdukları anlaşılmıştır.[130]

2.1.1.4.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Mekteplerde yapılan tabip muayenesinden sonra hastalık tespit edilirse hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla ilk tedbir olarak mekteplerin tatil edilmesi kararlaştırılmıştır. Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu tarafından alınan kararlar ile mekteplerin belli bir süre veya hastalık süresinin bitimine kadar kapalı kalmasına dikkat edilmiştir. Hastalık şüphesinde ise talebelerin hemen evlerine gönderilip, velisinin yanında tedavi edilmeleri ve mekteplerin kapatılması istenmiştir. Dönemin yerel gazeteleri vasıtasıyla da mekteplerin tatil edileceği halka duyurulmuştur. 13 Mart 1912 tarihinde İstanbul'da koleranın şiddetini arttırması üzerine *Jamanak Gazetesi* idaresine gönderilen bir dilekçe ile İstanbul'da bulunan resmi ve özel bütün mekteplerin tatil edilmesine karar verilmiştir. [131] 1893 salgınında *Moniteur Oriental* gazetesinde yer alan makale doğrultusunda Selanik'te kolera ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınması konusunda bilgi verilmiştir.[132]

1893 senesinde İstanbul'da Küçükçekmece' ye bağlı Hamidiye karyesinde kolera hastalığı çıkmasından dolayı bölgede bulunan iptidai mektebi tatil edilmiştir.[133] 21 Kasım 1910 tarihinde ise Darülmuallimat ve Nefise Sanayi Mekteplerinde görülen

---

[128] *BOA, DH.EUM.VRK. 4/78* (29 Ramazan 1328 / 4 Ekim 1910)
[129] *BOA, MF.MKT. 186/113* (6 Cemaziyelevvel 1311 / 9 Aralık 1909)
[130] *BOA, A.MKT.MHM. 554/13* (27 Rebiulevvel 1312 / 28 Eylül 1894)
[131] B*OA, MF.MKT. 1178/58* (24 Rebiulevvel 1330 / 13 Mart 1912)
[132] *BOA, BEO. 144/10795* (7 Receb 1310 / 25 Ocak 1893)
[133] *BOA, MF.MKT. 190/48* (10 Cemaziyelevvel 1311 / 19 Aralık 1893)

kolera vakalarından dolayı bu mekteplerin tatil edilerek fennî temizliğinin yapılması istenmiştir.[134] Öte yandan hastalıkların tamamen ortadan kalkması şehirdeki genel temizlikle ilgilidir. Bu yüzden hastalıkların artış gösterdiği dönemlerde Şehremaneti bünyesinde bulunan cami, mescit ve mekteplerin fennî asitle temizlenip kireçle badana yapılmaları istenilmiştir.[135]

22 Aralık 1912 tarihinde İstanbul Maarif Müdürü, Maarif Nezareti'ne bir dilekçe yazarak, İstanbul'un bazı mahallerinde kolera hastalığının çok, bazı mahallerinde ise yok denecek kadar az olduğunu belirterek vukuat adedinin çok olan mahaller (Şehzadebaşı, Süleymaniye, Küçük Pazar, Tahtakale, Lango, Gedik Paşa, Kumkapı) civarında bulunan mekteplerin tatil edilmesini istemiştir. Ayrıca bu bölgede olup tatil edilmeyen Şehzadebaşı ve Süleymaniye civarında bulunan Darültedris ve Rehber-i Tahsil Mektepleri'nin de tatil edilmesini istemiştir.[136]

Resim 7: Dâru'l Muallimat İnâs Mektebi (Kız Öğretmen Okulu)[137]

Kolera vakalarının artması üzerine mektep müdürlerinin Belediye'ye dilekçe yazarak mekteplerinin durumları hakkında bilgi verip, tatil talebinde bulundukları görülmüştür. 16 Kasım 1893 tarihinde gönderilen bir dilekçede sıbyan mektebi ve

[134] *BOA, MF.MKT. 1164/32* (18 Zilkade 1328 / 21 Kasım 1910)
[135] *BOA, MF.MKT.1978/36* (8 Cemaziyelevvel 1311 / 15 Kasım 1893)
[136] *BOA, MF.MKT. 1183/9* (12 Muharrem 1331 / 22 Aralık 1912)
[137] Yılmaz, *a.g.e.*, s.65.

Fatih Rüştiye-i Askeriye Mektebi'nde birçok talebe bulunduğu ve kolera vakalarının görülmesi üzerine kordon altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yiyecek ve içeceklerinin tedarik ve temini zor olacağından mektebin tatil olması gerektiği belediyeye bildirilmiş, belediye tarafından kalabalık mekteplerin tatil olunup olunmayacakları konusunda Babıali 'den bilgi istenmiştir.[138]

Resim 8: Fatih Mekteb-i Rüştiye-i Askeriyesi (Fatih Askeri Ortaokulu)[139]

Mekteplerin tatil edilmesi sadece İstanbul sınırları içerisinde kalmayıp, hastalığın yayılma gösterdiği tüm Osmanlı coğrafyasında uygulanan bir karar olmuştur. 26 Aralık 1893'de Tokat'ta kolera görülmesi üzerine hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla Rüştiye mektebinin tatil edilmesinin uygun olacağına dair Sivas Maarif Müdürlüğü'ne telgraf gönderilmiştir.[140] 1893 kolera salgınında Malatya eyaleti kordon altına alınarak[141] Mamüratü'l Aziz vilayetindeki mekteplerin hastalık sona erinceye kadar tatil edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.[142]

---

[138] *BOA, MF.MKT. 186/126* (7 Cemaziyelevvel 1311 / 16 Kasım 1893)
[139] Yılmaz, *a.g.e.*, s.71.
[140] *BOA, MF.MKT. 191/21* (17 Cemaziyelahir 1311 / 26 Aralık 1893)
[141] *BOA, A.MKT. MHM. 552/10* (16 Zilhicce 1311 / 20 Haziran 1894)
[142] *BOA, MF.MKT. 224/10* (5 Rebiulevvel 1312 / 6 Eylül 1984)

Resim 9: Mamüratü'l Aziz Mekteb-i İdadisi[143]

30 Haziran 1894 tarihinde Konya vilayetinde ortaya çıkan kolera salgını nedeniyle vilayet kordon altına alınmıştır.[144] Ayrıca 3 Temmuz 1894'de Konya Maarif Müdürü Kamil Bey, Maarif Nezareti'nden Akşehir, Ürgüp, Nevşehir ve Arabsun kazalarında koleranın baş göstermesinden dolayı adı geçen kazalarda bulunan rüştiye mekteplerinin imtihanlarının hemen yapılarak mekteplerin tatil edilmesini istemiştir.[145] 16 Temmuz 1894 tarihinde Aziziye kazasında kolera hastalığının artmasından dolayı civarda bulunan Haçin Rüştiyesi'nin tatil edilmesinin gerektiği Maarif Müdürlüğü'ne, bölgenin maarif müdürü Hamid Bey tarafından bildirilmiştir.[146] Nitekim salgın geçtikten sonra Haçin Rüştiye Mektebi yeniden açılmıştır.[147] 1894 salgınında Aydıncık kasabası ahalisinden olup Koska'da Papasoğlu Medresesi'nde misafir olarak kalmakta olan Mustafa'nın yakalandığı hastalığın kolera olduğu anlaşılınca medresenin temizliği yapılarak tatil edilmiştir.[148] Ayrıca tatil edilen söz konusu medrese talebelerine 2'şer lira ödenmesi kararlaştırılmıştır.[149]

21 Temmuz 1904 tarihinde Bitlis valisi Rafet Efendi, Maarif Nezareti'ne telgraf göndererek, Bitlis vilayetinde koleranın şiddetle hüküm sürdüğünü belirterek bu hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla vilayette bulunan mekteplerin tatil

---

[143] Yılmaz, *a.g.e.*, s.136.
[144] *BOA, A.MKT. MHM. 552/18* (26 Zilkade 1311 / 30 Haziran 1894)
[145] *BOA, MF.İBT. 37/*107 (29 Zilkade 1311 / 3 Temmuz 1894)
[146] *BOA, MF. İBT. 38/27* (12 Muharrem 1312 / 16 Temmuz 1894)
[147] *BOA, MF. İBT. 40/83* (12 Cemaziyelevvel 1312 / 11 Kasım 1894)
[148] *BOA, İ.HUS. 41/*44 (17 Rebiulevvel 1313 / 26 Ağustos 1896)
[149] *BOA, İ.HUS. 41/*59 (25 Rebiulevvel 1313 / 15 Eylül 1895)

edilmesini talep etmiştir. Ayrıca Sıhhiye Heyeti'nden rapor alınarak yapılması gereken muamele için Maarif Meclisi'nden görüş istemiştir.[150]

Mekteplerde muallim ve hademe gibi çalışanların veya yakınlarının kolera hastalığına yakalandıkları zaman da hastalığın yayılmasına engel olmak için tatil veya izin söz konusu olmuştur. Örneğin 26 Kasım 1894 tarihinde amcası koleradan vefat eden Bursa İdadi Mektebi muavini Abdullah Efendi'ye derslerin sekteye uğratılmaması için 1 ay izin verilmiştir.[151]

2.1.1.5.Nakillerin Yapılması

Mektep binaları kontrol edilerek sağlıksız ve altyapı sorunu olan binaların tamiri ya da başka binalara nakli yapılmıştır. 7 Ocak 1911 tarihinde Beşiktaş İnas Rüştiyesi binasının sağlıksız şartlarda bulunmasından ve İstanbul'da kolera hastalığı hüküm sürdüğünden mektebin Maçka Kışlası karşısında bulunan Hazine kethüdası merhum Eşref Efendi ve ailesine ait olan binaya taşınması konusunda Maarif Nezareti'nden görüş istenmiştir.[152]

Mekteplerde salgın zamanlarında talebe sayıları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Talebe sayısı fazla okullar için yeni mektep binaları inşa edilmiş veya talebelerin bir kısmı başka mekteplere nakledilmiştir. 19 Ocak 1911 tarihinde Trabzon'da İdadi Mektebi'nin birinci ve ikinci sınıfları çok kalabalık olduğu ve böyle ders yapılması sıhhatli olmadığından mektebe yakın bir yerde iki yeni rüştiye mektebi açılması uygun görülmüştür.[153]

2.1.1.6.Yatılı Mekteplerdeki Talebelerin Durumu

Salgın zamanında gece mekteplerinde alınan tedbirler ise daha kapsamlı olmaktadır. Mektepte kolera hastalığı ortaya çıktığında gece eğitim alan talebelerin

---

[150] *BOA, MF.MKT. 792/24* (8 Cemaziyelevvel 1322 / 21 Temmuz 1904)
[151] *BOA, MF.MKT. 238/4* (27 Cemaziyelevvel 1312 / 26 Kasım 1984)
[152] *BOA, MF.İBT. 295/82* (6 Muharrem 1329 / 7 Ocak 1911)
[153] *BOA, MF.İBT. 298/17* (18 Muharrem 1329 / 19 Ocak 1911)

derslerinin gündüze alınarak geceleri evlerine gönderilmeleri, hastalığın yayılması durumunda ise 1 ay kadar tatil edilmesi istenmiştir.[154]

Gece yatılı kalınan mekteplerde ise talebelerin yatakhaneleri teftiş edilerek kaldıkları odaların kalabalık olmamasına dikkat edilmiştir. 11 Eylül 1893 tarihinde mekteplerin yatakhanelerinin teftişi esnasında talebelerin kaldığı büyük koğuşta 200 talebe ve diğer iki küçük koğuşta 50 talebe yatmakta olup bir koğuşta 200 talebe bulundurulmasının sağlık koşullarına uygun olamayacağından koğuşta bulunan talebelerin bir kısmının başka mahallere yatırılması ve koğuşta talebe sayısının azaltılmasının istenerek, sıhhî tedbirler acısından uygun olmasına dikkat edilmiştir.[155]

Gece ve gündüz eğitim veren mekteplere devam eden talebeler arasında kolera hastalığına yakalanan talebelerin mektepte tedavi edilmesi tehlikeli olacağı düşünüldüğünden belediye idaresine bilgi verilerek talebelerden evleri olanlar evlerine, olmayanların ise belediyelerin tesis ettiği kolera hastanelerine gönderilerek tedavi altına alınmaları istenmiştir. Belediye tarafından oluşturulan özel kolera hastanelerinde kolera sebebiyle yatanların çoğunluğu rençber ve hamal sınıfından insanlar oldukları için mekteplerden gelen talebeler için hastanelerde ikişer üçer yatak bulunan özel odalar hazırlanmıştır. Hastalığa yakalanan talebenin hastalandığı ve mikrobu bulaştırmış olabileceği alanlar belediyeden gelen temizlik memurları tarafından dezenfekte edilerek, talebenin temas ettiği diğer talebeler hakkında da belediye müfettişlerine bilgi verilmiştir.[156]

2.1.1.7.Ders ve Sınavların Durumu

Salgın nedeniyle mektebe devam edemeyen talebelerin sınav durumlarının nasıl telafi edileceği konusunda Maarif Nezareti'nden görüş sorulmuştur. Kolera salgını nedeniyle mektebe devam etmeyen talebelerin durumları ile ilgili olarak mektebe tekrar devam etmeleri konusunda 22 Aralık 1893 tarihinde Sıhhiye Meclisi'nden çıkacak karara göre belediyelerin gereğini yapması istenmiştir.[157] 12 Mayıs 1896 tarihinde Diyarbakır maarif memurunun, Maarif Nezareti'ne yazdığı

[154] *BOA, A.MKT.MHM. 591/13* (29 Safer 1311 / 11 Eylül 1893)
[155] *BOA, A.MKT.MHM. 591/13* (29 Safer 1311 /11 Eylül 1893)
[156] *BOA, A.MKT.MHM. 591/13* (29 Safer 1311 / 11 Eylül 1893)
[157] *BOA, MF.MKT. 190/86* (13 Cemaziyelahir 1311 / 22 Aralık 1893)

dilekçe ile kolera salgını nedeniyle memleketlerine giden talebelerin imtihan zamanını geçirdikleri belirtilmiştir. Buna göre imtihana kabul olunamayacağını beyan ederek, salgından dolayı ailelerinin yanına gitmelerinin zarûrî ve meşrû olduğu, derslerinde gayretli ve zeki olan talebelerin bir üst sınıfa geçmeleri için imtihanlarının önemli olduğunu belirterek nasıl hareket edileceği konusunda bilgi istenmiştir.[158]

17 Ocak 1895 tarihinde Eğin kazasında kolera hastalığının devam etmesinden dolayı rüştiye mekteplerinin yapılamayan imtihanlarının yapılarak cetvellerinin Maarif Müdürlüğü'ne gönderildiği bildirilmiştir.[159] 3 Nisan 1911 tarihinde de hukuk mekteplerinde kolera salgını nedeniyle yapılamayan ikmal imtihanlarının yapılması konusunda Maarif Müdürlüğü'nden bilgi istenmiştir.[160] 20 Ağustos 1905'de Musul Darülmuallimini'nde kolera nedeniyle yapılamayan ikmal imtihanlarının genel imtihanlar ile birlikte yapılarak cetvellerinin Maarif Nezareti'ne gönderilmesi istenmiştir.[161] 9 Aralık 1909 tarihinde ise Sultani Mektebi son sınıf talebesi olan Nihat Efendi'nin kolera nedeniyle memleketine gittiği bu sebeple katılamadığı imtihanlarının telafisi konusunda Maarif Müdüriyeti'nden bilgi istenmiştir.[162]

2.1.1.8.Mekteplere Nakdi Yardımın Yapılması

Salgın zamanlarında mekteplerin kapatılmasına veya tatil edilmesine gerek görülmediği, sıhhî tedbirlere riayet edilmesinin istenildiği durumlar da olmuştur.12 Eylül 1912 tarihinde kolera salgını sebebiyle Selanik Polis Mektebi'nin tatiline gerek görülmeyerek gerekli sıhhî tedbirlerin alınması istenmiştir.[163] Sıhhî tedbirlerin alınmasında ortaya çıkan masraf bütçeden karşılanmıştır. 22 Ağustos 1911 tarihinde mektepte salgın hastalıktan dolayı dezenfekte ve temizlik yapılması için bütçenin kolera masrafından bir miktar meblağ Dersaadet Polis Mektebi'ne gönderilmiştir.[164] Selanik'te ortaya çıkan kolera hastalığından dolayı bölgede bulunan mekteplerin temizlenmesi için Maarif Nezareti'ne dilekçe yazılarak temizlik için satın alınan

---

[158] *BOA, MF.MKT. 315/52* (29 Zilkade 1313 / 12 Mayıs 1896)
[159] *BOA, MF.İBT. 41/92* (20 Receb 1312 / 17 Ocak 1895)
[160] *BOA, TS.MA.e. 1377/66* (3 Rebiulahir 1329 / 3 Nisan 1911)
[161] *BOA, MF.MKT. 876/47* (18 Cemaziyelahir 1323 / 20 Ağustos 1905)
[162] *BOA, MF.MKT. 1144/64* (26 Zilkade 1327 / 9 Aralık 1909)
[163] *BOA, DH.EUM.MH..*(18 Ramazan 1329 / 12 Eylül 1911)
[164] *BOA, DH.EUM.MH.. 29/115* (26 Şaban 1329 / 22 Ağustos 1911)

ilaçların masrafının karşılanması istenmiştir. Tespit edilen masraf 179 kuruş olup, bu miktarın bütçeden ödenmesinin uygun bulunduğu bildirilmiştir.[165]

Kolera salgınından dolayı tatil edilen özel mekteplere nakdî yardımın yapılmadığı durumlar da olmuştur. Örneğin 23 Aralık 1910 tarihinde kolera hastalığı dolayısıyla tatil edilen Mekatib-i Hususiye 'ye, hükümet tarafından nakdî yardım yapılamayacağı bildirilmiştir.[166] Ayrıca kolera salgını nedeniyle tatil edilen mekteplerde çalışan muallim ve müstahdemler için de bazı hususi mektep müdürleri tarafından talep edilen nakdî yardımın yapılamayacağı bildirilmiştir.[167] Ancak 7 Nisan 1895 tarihinde salgın nedeniyle tatil edilen Diyarbakır İdadî Mektebinde çalışan muallimlerin bir buçuk aylık ders ücreti ödenmiştir.[168]

2.1.2.Çiçek Hastalığının Mekteplere Etkisi

Mektepler insanların yoğun bulunduğu alanların başında gelen yerlerden biri olmuştur. Bu sebeple bu kurumlar hastalıkların ortaya çıkması ve yayılmasında elverişli yerleri oluşturmuştur. Devlet hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla büyük gayretler sarf etmiş, özellikle çocukları etkileyen çiçek hastalığına karşı çıkarılan nizamname ve kanunnameler ile koruyucu sağlık tedbirleri alınmıştır. Telkih-i cederi hakkında hazırlanan nizamnamenin nüshaları maarif idarelerine gönderilmiştir. Mekteplerde özellikle çiçek hastalığı ortaya çıktığında mektep müdüriyeti tarafından neler yapılması gerektiği Maarif Nezareti tarafından belirlenmiştir. Örneğin 4 Mart 1905 tarihinde Bakırköy civarında bulunan mekteplerde çiçek hastalığı görülmesinden dolayı mektepte bu hastalığa yakalanmış talebelere yapılacak muamele hakkında Maarif Nezareti'nden bilgi istenilmiştir.[169]

Mekteplerde başta çiçek hastalığı olmak üzere bulaşıcı hastalıkların görüldüğü zamanlarda gerekli tedbirlerin alınması için Maarif Nezareti'nin kararı doğrultusunda belediye idareleri tarafından mektep muallimlerine hastalığın durumu hakkında bilgi verilmiştir. Örneğin 6 Nisan 1898 tarihinde İstanbul Üsküdar civarında çiçek, kızamık, kızıl hastalıklarının artması üzerine belediye sıhhiye heyeti komisyonu kararıyla

---

[165] *BOA, MF.MKT. 215/39* (26 Muharrem 1312 / 30 Temmuz 1894)
[166] *BOA, MV. 147/29* (20 Zilhicce 1328 / 23 Aralık 1910)
[167] *BOA, BEO. 3839/287898* (27 Zilhicce 1328 / 30 Aralık 1910)
[168] *BOA, MF.MKT. 255/*8 (11 Şevval 1312 / 7 Nisan 1895)
[169] *BOA, MF.İBT. 156/81* (27 Zilhicce 1322 / 4 Mart 1905)

bölgede bulunan mekteplerde görevli muallimlere hastalıklar hakkında bilgi verilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[170]

2.1.2.1.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Çiçek hastalığı her yaş grubunda görülmesine rağmen özellikle çocuklarda etkili olması nedeniyle çocuklar üzerinde sıkı tedbirlerin alınması gereken bir hastalık olmuştur. Mekteplerde talebeden birisinin çiçek hastalığına yakalandığı zaman bulaşma ihtimali yüksek olmasından dolayı ilk tedbir olarak mekteplerin tatil edildiği görülmektedir. Mekteplerin tatil süresi içinde mekteplerin temizlenmesine de özen gösterilmiştir. 1887 yılı çiçek hastalığının yayılma gösterdiği bir yıl olmuş, bu dönemde İstanbul başta olmak üzere ülkenin birçok şehrinde bulunan mekteplerde çiçek salgını görülmüştür. 7 Aralık 1887 tarihinde İstanbul'un Çatalca kazası civarında bulunan Sazlıbosna köyündeki çocuklarda çiçek hastalığı görülmesinden dolayı köydeki mektep müdürünün, Maarif Nezareti'ne dilekçe yazarak mektepte 33 talebe bulunduğunu ve talebelerden yalnız 10 çocuğun sağlıklı olduğunu belirterek çiçek hastalığının bu çocuklara da bulaşmasından endişe ettiğini belirterek mektebin 25 gün süreyle tatil edilmesini istemiştir.[171]

10 Aralık 1887 'de İstanbul Kasımpaşa civarında ortaya çıkan çiçek salgını dolayısıyla çocukların birbirlerine temasına engel olmak amacıyla salgın sona erinceye kadar bölgedeki mekteplerin tatil edilmesine karar verilmiştir.[172] 23 Aralık 1887 tarihinde İstanbul Çatalca'nın Sazlı Köyü'nde çiçek hastalığı baş göstermesinden dolayı köy mektebinin 25 gün süreyle tatil edildiği, bunun üzerine Eyüp Belediye Tabibi Doktor Nüzhet Efendi bölgeye gönderildiği bildirilmiştir.[173] 13 Ağustos 1902 tarihinde Eyüp merkezi civarında bulunan Şerbetçi Mustafa Ağa İptidai Mektebi talebelerinde 2 çocuğun birisinin çiçek diğerinin kızıl hastalığına yakalanmalarından dolayı mektebin 2 gün müddetle tatil edilip temizlenmesine karar verilmiştir. [174] 10 Ocak 1897 tarihinde Mesih Paşa İbtidai Mektebi talebeleri arasında 3 kişinin çiçek hastalığına yakalanması üzerine mektebin tatil edilmesine karar verilmiştir.[175] 3

---

[170] *BOA, MF.İBT. 59/80* (4 Zilkade 1314 / 6 Nisan 1897)
[171] *BOA, DH.MKT. 1468/53* (21 Rebiulevvel 1305 / 7 Aralık 1887)
[172] *BOA, MF.İBT. 21/55* (24 Rebiulevvel 1305 / 10 Aralık 1887)
[173] *BOA, DH.MKT. 1471/*44 (7 Rebiulahir 1305 / 23 Aralık 1887)
[174] *BOA, MF.MKT. 652/22* (8 Cemaziyelevvel 1320 / 13 Ağustos 1902)
[175] *BOA, MF.İBT. 57/105* (6 Şaban 1314 / 10 Ocak 1897)

Ağustos 1891 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile Hasköy ve Hasveli köyleri ile Akarca ve Kır mahallelerinde görülen çiçek salgını dolayısıyla hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla bölgede bulunan mekteplerin Temmuz ve Ağustos olmak üzere 2 ay süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir.[176]

Çiçek hastalığı görülen mekteplerde tatil süreleri genellikle 25 gün olarak belirlenmiş olmakla birlikte bu sürenin değiştiği de görülmektedir. Örneğin 29 Mart 1902 tarihinde Ayasofya Cami'nin avlusunda bulunan Sultan-ı Evvel Mahmut Han Mektebi'nde görülen çiçek hastalığının yayılmasına engel olmak için belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması için 12 gün süreyle tatil edilmiştir.[177] 7 Mayıs 1903 tarihinde Mimar Sinan Mekteb-i İbtidai talebelerinden 10 yaşında bir çocuğun çiçek hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilmesi ve bu tatil esnasında mektebin fenni temizliğinin yapılması istenilmiştir.[178] 12 Aralık 1904 tarihinde Karagümrük'te Mesih Paşa Mektebi talebeleri arasında çiçek hastalığına yakalanan bir talebe olmasından dolayı mektebin 12 gün süreyle tatil edilip mektebin fenni temizliğinin yapılması istenilmiştir.[179] 31 Aralık 1913'de Galatasaray Sultani mektebi talebelerinden bir kaçının çiçek hastalığına yakalanmasından dolayı bu talebeler 15 gün süreyle tedavi edilmek üzere evlerine gönderilmiştir. Mektep ise hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla 12 gün süreyle tatil edilmiştir.[180] 11 Nisan 1905 tarihinde Uzun Çarşı yakınında Yavaşça Sahin Mahallesi'nde bulunan Gaznevi Mahmut Efendi Mekteb-i İptidaisi'nin dershanelerinde ikamet eden mahalle imamı Abdullah Efendi'nin kızının çiçek hastalığına yakalanmasından dolayı mektepte bulunan talebelerin evlerine gönderilerek mektebin temizlenmesine karar verilmiştir.[181]

8 Kasım 1906 tarihinde Beykoz civarında Ak Baba Köyü'nde Canfeda Hatun İptidai Mektebi'nde çiçek hastalığı görülmesi üzerine mektep 15 gün süreyle tatil edilerek gerekli sıhhi temizliğinin yapılması istenmiştir.[182] Aynı yıl Akka Mektebi İdadisi'nde görülen çiçek hastalığı üzerine mektep 1 hafta süreyle tatil edilmiştir.[183]

---

[176] *BOA, DH.MKT. 1436/64* (13 Zi1kade 1304 / 3 Ağustos 1891)
[177] *BOA, MF.MKT. 617/49* (19 Zilhicce 1319 / 29 Mart 1902)
[178] *BOA, MF.MKT. 705/12* (09 Safer 1321 / 7 Mayıs 1903)
[179] *BOA, MF.MKT. 817/45* (4 Şevval 1322 / 12 Aralık 1904)
[180] *BOA, MF.MKT. 1194/68* (2 Safer 1332 / 31 Aralık 1913)
[181] *BOA, MF.MKT. 846/4* (5 Safer 1323 / 11 Nisan 1905)
[182] *BOA, MF.İBT. 182/121* (21 Ramazan 1324 / 8 Kasım 1906)
[183] *BOA, MF.MKT. 930/39* (2 Rabiulahir 1324 / 26 Mayıs 1906)

19 Ocak 1907 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile çiçek hastalığı dolayısıyla Mahalli Heyet-i Sıhhiyesi'nin kararı üzerine Avlonya mekteplerinin hastalığın sona ereceği zamana kadar tatil edilmesine karar verilmiştir.[184]

Gece yatılı olan mekteplerde çiçek hastalığı görüldüğünde hastalığa yakalanan talebenin mektepten uzaklaştırılarak hanesine veya hastaneye gönderildiği bilinmektedir. Örneğin 3 Temmuz 1896 tarihinde Sultani Mektebi talebeleri arasında çiçek hastalığına yakalanan talebenin mektep dışarısında bulunan bir hastaneye nakledilmesine karar verilmiştir.[185]

Resim 10: Galatasaray/ Mekteb-i Sultani Muallimleri[186]

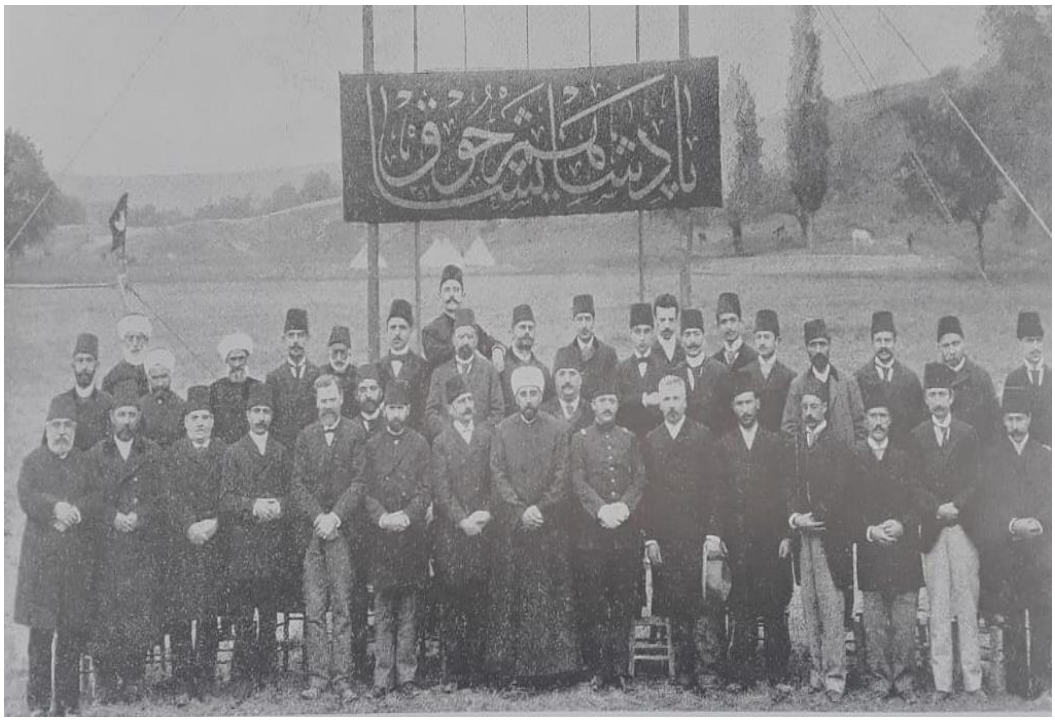

2.1.2.2.Aşılama Faaliyetleri

Çiçek, dünya üzerindeki en yaygın bulaşıcı hastalık olmasına rağmen 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında şiddetli salgın ve büyük tahribatlara neden olmamıştır. Bunun en önemli sebebi çiçek aşısının yaygın bir şekilde yapılmasıdır. Çiçek hastalığına yakalanan kişilerin aşı işlemleri genellikle belediye tabipleri

[184] *BOA, MF.İBT. 185/77* (4 Zilhicce 1324 / 19 Ocak 1907)
[185] *BOA, MF.MKT. 323/18* (22 Muharrem 1314 / 3 Temmuz 1896)
[186] Yılmaz, a.g.e., s.23.

tarafından gerçekleştirilmiştir. Belediye tabipleri hastalık ortaya çıktığında incelemelerden sonra gerekli tedbirleri alacak ve derhal belediye dairesi reisi ve Şehremaneti İdare-i Sıhhiyesi'ne rapor ile bilgi vereceklerdir.[187] Çocukların çiçek aşısı olması ve bakımlarına özen gösterilerek gerekli tedbirlerin alınması aşı nizamnamesi çıkarılarak talebelerin aşıları bu nizamnamedeki kaideler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.[188]

Hastalığın kontrolsüz ve hızlı bir şekilde yayılmasını önlemek ve ortadan kaldırmak üzere 1885, 1894, 1904, 1915 tarihlerinde 4 defa aşı nizamnamesinin yayınlandığı bilinmektedir. Aşı nizamnamesi hükmünce çocuklarını aşılatmayan ebeveynlerin para cezasına çarptırılarak rızaları alınmaksızın belediye idaresi tarafından çocuklarına aşı yapılmıştır. [189] 1885 tarihinde yürürlüğe giren ilk Çiçek Aşısı Nizamnamesi ile aşı yaptırmayan okullara, devlet hizmetine girme yasağı getirilmiştir.[190]

Çiçek hastalığının yayılmasına engel olmak amacıyla Şura-yı Devlet tarafından da 4 defa aşı nizamnamesi çıkarılmıştır. Bunlardan ilki 18 Mayıs 1885 tarihli olup 9 maddeden oluşmaktadır. [191]

2.1.2.2.1. 18 Mayıs 1885 Tarihli Çiçek Aşısı Nizamnamesi

Şura-yı Devlet tarafından 18 Mayıs 1885 senesinde çiçek hastalığının yayılmasını önlemek, tedavi etmek ve aşının temini için 9 maddelik bir aşı nizamnamesi Meclis-i Umumi Sıhhiye Komisyonu tarafından kaleme alınmıştır. Tıbbiye Nezareti tarafından Şura-yı Devlet'e yollanmış ve Mekteb-i Tıbbiye nazırı Marko Paşa'nın da bulunduğu Tanzimat Dairesi'nin bir celsesinde okunmuştur.[192]

"1.madde: Devlet ve özel mektepler arasında bulunan erkek ve kız mektebi talebelerinin çiçek aşısı olmaları zorunludur. Mekteplerin hangisi olursa olsun bu mekteplere girmek isteyen talebelerin aşılanmış ve aşısı tutmuş olduğuna dair

---

[187] Yıldırım, a.g.e., s.104.
[188] *BOA, A.} DVN.MKL. 35/23* (17 Muharrem 1312 / 21 Temmuz 1894)
[189] *BOA, DH.MKT. 2309/68* (22 Şevval 1317 / 23 Şubat 1900)
[190] Yıldırım, a.g.e., s111.
[191] Ünver a.g.e., s.235.
[192] Ünver, a.g.e., s.223.

şehadetnamesi bulunacaktır. Şehadetnamesi olmayan talebeler mektebe kabul edilemez.

2.madde: Talebelere verilecek şahadetnamelerin Tıbbıye-i Mülkiye tarafından tertip edilerek, matbu varakalara yazılmak üzere ya hükümet tarafından görevlendirilen aşıcılar arasından veyahut Tıbbıye İdaresi tarafından tabip, cerrah veya icazetnameli aşıcılar tarafından mühürlenecek veya imzalanacaktır.

3.madde: Devlet memurluğuna ilk defa dâhil olacak kişiler arasında ilmiyeye girecek olanların ve Asâkir-i Şahane ile zaptiye memuriyetine gireceklerin aşılı olmaları gerekmektedir. Askeri gruptan silah altında bulunan ve jandarma memuriyetine girenlerin arasında aşısı bulunmayanların mensup oldukları taburun tabip veya cerrahı tarafından aşıları yapılıp ellerine şehadetnameleri verilmelidir.

4.madde: Devlet mekteplerinde ve özel mektepler de mektep idaresini yöneten müdür ile muallimlerin bu aşı nizamnamesine aykırı olarak hareket edip aşısı bulunmayan talebeyi mektebe kabul edenler Ceza Kanunnamesi'nin 254. maddesi gereği cezaya çarptırılır.

5.madde: Aşı ile ilgili işlemler Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içerisinde bulunan muayenehane ile Dersaadet ve Bilad-ı Selase de bulunan bazı nöbet mahallerinde memur olan tabip, cerrah ve aşıcılar tarafından ücretsiz yapılmaktadır. İcabına göre sene de 2-3 defa her belediye idaresi ayrıca aşısı yapılmayan kişilere aşılarını ücretsiz yaparak şehadetnameleri verilecektir. Taşrada aşı işlemleri bölgede bulunan tabipler tarafından yapılacak olup tabip bulunmayan mahallerde ise belediye idaresi tarafından tayin edilen aşı memurları tarafından gerçekleştirilecektir. Aşı uygulamasını gerçekleştiren tabip ve aşı memurları Tıbbiye Nezareti tarafından talep edildikçe taze ve dolu aşı kalemleri gönderilecektir. Aşı memurları kalemleri kendileri doldurup çoğaltmak üzere lüzumu kadar boş kalemler gönderilecektir.

6.madde: Aşı işlemlerini gerçekleştiren memurların verecekleri şahadetnamelerde aşıladıkları nüfusun isimlerini, şöhretlerini, numaralarını ve ayrıca aşı yaptıkları tarihi yazarak daha önceden aşılanmış olanlara ve aşısı tutan kişilere aşı şehadetnameleri ücretsiz verilecektir.

7.madde: Dersaadet ve vilayetlerde aşı nizamnamesi hükümlerinin icra edilip edilmediğini teftiş etme görevi Tıbbiye-i Mülkiye'ye aittir.

8.madde: Mülkiye ve askeriye memurları içerisinde bu nizamname hükmüne dikkat etmeyenler kanunen sorumlu sayılmaktadır.

9.madde: Dâhiliye Nezareti bu nizamnamenin icrasına memurdur."[193]

2.1.2.2.2. 1 Mayıs 1894 Tarihli Aşı Nizamnamesi

Çiçek hastalığının tedavisine ve yayılmasına engel olmak amacıyla Şura-yı Devlet'in onayladığı 25 maddelik nizamname şu şekildedir:

"1. madde: Devlet ve özel mekteplerde bulunan erkek ve kız mektebi talebelerinin çiçek aşısı olmaları zorunludur. Mekteplerin hangisi olursa olsun bu mekteplere girmek isteyen talebelerin aşılanmış ve aşısının tutmuş olduğuna dair şehadetnamenin bulunması gerekmektedir. Şehadetnamesi olmayan talebeler mektebe kabul edilemez.

2. madde: Talebelere verilecek şahadetnameler Tıbbıye-i Mülkiye tarafından tertip edilecek olup, matbu varakalara yazılmak üzere ya hükümet tarafından görevlendirilen aşıcılar arasından veyahut Tıbbıye İdaresi tarafından tabip, cerrah veya icazetnameli aşıcılar tarafından mühürlenmeli veya imzalanmalıdır.

3. madde: Devlet memurluğuna ilk defa dâhil olacak kişiler arasında ilmiyeye girecek olanların ve Asâkir-i Şahane ile zaptiye memuriyetine gireceklerin aşılı olmaları gerekmektedir. Askeri gruptan silah altında bulunan ve jandarma memuriyetine girenlerin arasında aşısı bulunmayanların mensup oldukları taburun tabip veya cerrahı tarafından aşıları yapılarak ellerine şehadetnameleri verilmelidir.

4. madde: Devlet mekteplerinde ve özel mekteplerde mektep idaresini yöneten müdür ile muallimlerden bu aşı nizamnamesine aykırı olarak hareket ederek aşısı bulunmayan talebeyi mektebe kabul edenler Ceza Kanunnamesi'nin 254. maddesi gereği cezaya çarptırılır.

5. madde: Aşı ile ilgili işlemler Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içerisinde bulunan muayenehanede veya Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de bulunan bazı nöbet mahallerinde memur olan tabip, cerrah ve aşıcılar tarafından ücretsiz yapılmaktadır. Gerektiğinde senede 2-3 defa her belediye idaresi ayrıca aşısı yapılmayan kişilere aşılarını ücretsiz

[193] Ünver, *a.g.e.*, s.223.

yaparak şehadetnamelerini verecektir. Taşrada aşı işlemleri ise bölgede bulunan tabipler tarafından, tabip bulunmayan mahallerde ise belediye idaresi tarafından tayin edilen aşı memurları tarafından gerçekleştirilecektir.

6. madde: Aşı işlemlerini gerçekleştiren memurlar verecekleri şahadetnamelerde aşıladıkları nüfusun isimlerini, şöhretlerini, numaralarını ve ayrıca aşı yaptıkları tarihi yazarak daha önceden aşılanmış olanlara ve aşısı tutan kişilere aşı şehadetnamelerini ücretsiz verecektir.

7. madde: Dersaadet ve vilayetlerde aşı nizamnamesi hükümlerinin icra edilip edilmediğini teftiş etme görevi Tıbbiye-i Mülkiye'ye aittir.

8. madde: Mülkiye ve Askeriye memurları içerisinde bu nizamname hükmüne dikkat etmeyenler kanunen sorumlu sayılmaktadır.

9. madde: Bir vilayet, liva ve kazada çiçek hastalığı ortaya çıktığında bölgede hasta bulunan hanenin içerisindekilere vakit geçirilmeden aşıları yapılacaktır.

10. madde: Vilayet, liva, kaza ve nahiyelerde bulunan çocukların aşısız kalmalarından idare reisliği görevinde bulunan kişi sorumlu olacaktır.

11. madde: Çocuklar arasında yeni doğanların doğdukları andan itibaren 6 ay zarfında aşılarının yapılması zorunludur.

12. madde: Her şehir, kasaba, nahiye ve köylerde yeni doğan çocukları nüfus memurları vakit geçirmeden bölgelerinde bulundukları İdare Meclisi'ne bildirecekler ve İdare Meclisi tarafından tabip veya aşı memuruna haber verilerek çocukların aşılanmalarına dikkat ve nezaret edilecektir.

13. madde: Kazalar ve belediye idareleri vasıtasıyla tabip ve cerrahlar tarafından gerçekleştirilen aşı işlemleri ücretsiz olmak zorundadır.

14. madde: Aşı uygulaması birinci defa tesir etmediği halde tekrar yapılmalıdır. İkinci defa yine etkili olmazsa üçüncü defa yapılacaktır.

15. madde: Aşılanan çocuklar bir hafta sonra muayene edilerek aşıları tutmuş ise şahadetname doldurulup koçanı memur veyahut imam, muhtar ve bölgenin dini memuru ile birlikte mühürlenecektir.

16. madde: Aşıları yapılan çocuklara verilen aşı şahadetnamelerinin koçanları meclis-i idare tarafından memurlarından alınıp karşılığında tasdikli birer mazbata verilecektir.

17. madde: Aşı şahadetnamelerinin koçanları hükümet tarafından tasdiklenen mazbatalar ile aşı memurları ile belediye tabipleri tarafından Tıbbiye Nezareti'ne gönderilecektir.

18. madde: Yukarıdaki yazılı hükümler ile şahadetnameler ve koçanlar Tıbbiye Nezareti tarafından aşı müfettişliğine havale edilip oraca tasdik edildikten sonra sene de bir defa tanzim edilmek üzere istatistik defterine müfettiş tarafından kayıt edilecektir.

19. madde: Meclis-i İdare tarafından birer sene içerisinde aşılanmış olanlar dikkatsizlikten, hastalıktan veya aşının tesirsiz kalmasından dolayı aşısız kalanlar ile aşısız olarak diğer kasaba veya köylerden gelenlerin isimlerini içeren bir defter hazırlanarak Tıbbiye Nezareti'ne gönderilecektir.

20. madde: Aşı işlemleri her 5 sene de 1 defa olmak üzere tekrarlanacaktır.

21. madde: Her sancağa tayin olunan aşı memuruna verilecek 400 kuruş maaş ile bölgelerinde bulunan nahiye ve köyleri dolaşmak üzere her saat için 5 kuruş belediye idaresi tarafından verilecektir.

22. madde: Bir kimsenin bulunduğu köy ve kasabaya aşı memuru geldiği halde çocuğunu aşılatmayan kimseden hükümet kararıyla 150 kuruş nakdi ceza alınacaktır.

23. madde: Çiçek hastalığına yakalanmış olanların çıbanlarının irinlerinden alarak başkasını aşılayanlara hükümet idaresi tarafından 200 kuruştan 1000 kuruşa kadar nakdi ceza ile beraber bu eylemlerinden dolayı bir zarar ortaya çıkmış ise haklarında gereken ceza verilmek üzere ait olduğu mahkeme-i nizamiyeye teslim olacaklardır.

24. madde: Hükümet memurları nahiye ve köylerde aşıcılara gereken kolaylığı göstermek zorundadırlar.

25. madde: Dâhiliye Nezareti bu nizamnamenin icrasına memurdur."[194]

[194] Ünver, *a.g.e.*, s.238.

Telkih-i Cederi Ameliyatına Dair Nizamnamenin Talimatı

"1.madde: İstanbul genel nüfus idaresi, İstanbul ve Bilad-ı Selase ile çevresindeki mahallerde çiçek aşısı yapılanların cetvelini gösteren evrak her ay Tıbbıye Nezareti ile belediye idaresine gönderilecektir.

Cetvelde bulunacak bilgiler;

Şehri	Sokağı	Pederinin İsmi
Kazası	Hane Numarası	Pederinin sanat ve memuriyeti
Semt-i meşhuru	Çocuğun İsmi	Mezhebi
Mahallesi	Çocuğun Yaşı	Tarih-i veladeti

2.madde: Belediye idaresi aşı talimatının 1. maddesinde yazılı olan evrakta gösterilen çocuğun 6. ayına kadar aşılanmasını mensup olduğu belediye idaresine havale edecek ve gerekli müddet içerisinde telkihhanenin memuru tarafından teftiş ve tahkik edilecektir

3.madde: İstanbul'da bulunan belediye müdürleri her ay sonunda belediye daireleri dahilinde aşı uygulaması yapılanların ismi yazılan cetvel defterlerini bizzat Tıbbiye Nezareti'ne göndereceklerdir.

Cetvelde bulunacak bilgiler,

Dairesi	İsmi	Tarih-i Veladeti
Semt-i meşhuru	Yaşı	Tarih-i telkihi

Mahallesi	Pederinin İsmi	Aşı Memurunun İsmi
Sokağı	Pederinin sanat ve memuriyeti	Tarih-i Teftişi, Müfettişinin İsmi
Hane Numarası	Mezhebi	Şehadetname Numarası

4. madde: İstanbul ve Bilad-ı Selase'de bulunan kaza ve çevreleri için telkihhaneden seyyar aşıcılar gönderilecek ve aşı nizamnamesinin 13. 14. 15. ve 20. maddelerinde yazılı olduğu işlemleri uygulayacaklardır.

5. madde: Aşı Nizamnamesi'nin 12. maddesi gereği vilayetlerde bulunan nüfus memuru bu talimatın 1. maddesinde yazılı olan bilgileri kayıt altına alıp bir cetvel hazırlayarak bizzat Meclis-i İdareye ile tabip ve aşı memurlarına gönderecektir.

6.madde: Önceki maddelerde yazılı olan cetvel üzerine taşrada belediye tabipleri ve aşı memurları tayin eyleyecekleri müddet zarfında aşı işlemlerini yapacakları ahaliye ilân ve ihtar için gidecekleri nakliye müdürlerine haber vereceklerdir. Ahaliye aşı uygulamasının yapıldığı tarihten itibaren 8-25 gün içerisinde tekrar muayene olacaklar ve Aşı Nizamnamesi'nin 6. maddesinde yazılı olduğu aşısı tutan kişilere şehadetname verilecektir.

7. madde: Bir mahalde çiçek hastalığı ortaya çıktığında İstanbul'da belediye müdürleri Tıbbiye Nezareti'ne, taşrada belediye reisleriyle kaymakam ve müdürler en yakın bulunan tabip veya aşı memuruna bildireceklerdir.

8.madde: Bir mahalde çiçek hastalığı ortaya çıktığında belediye tabipleri ve aşı memurları çiçeğe tutulanları temastan men edip elbise ve eşyalarında fenni temizlik yapılacak ve hane içerisinde bulunanlar Aşı Nizamnamesi'nin 9. maddesi gereği aşılanacaklardır.

9.madde: Bir mahalde çiçek hastalığı ortaya çıktığında 8. madde gereği ihbara dikkat etmeyen belediye müdür ve reisleri ile kaza ve nahiyelerde kaymakam ve müdürlerinin ihbarı üzerine mahalli vukuata her ne suretle olursa olsun gitmeyen tabipler ve aşı

memurları hakkında Sıhhiye Ceza Kanunu'nun 6. ve 10. maddeleri hükmüne göre muamele yapılacaktır.

10.madde: 8. madde de yazılı olan tedbirleri ne suretle olursa olsun icra etmeyen tabipler ve aşı memurları 2 ay memuriyetten mahrum edilir ve tekrarı halinde azlolunur.

11.madde: Halis aşı mayasına cilt kabartıcı malzeme ilave ederek aşı uygulaması yapan memurlar kanunen cezalandırılır.

12.madde: Gerek İstanbul ve gerek taşrada belediye daireleri, müdür ve reisleri lüzum görüldükçe Tıbbıye Nezareti'nden aşı mayası, aşı kalemi ve şehadetname talep edeceklerdir.

13.madde: Tabipler ve aşı memurları çiçek aşısını yapacakları kişilerin kollarını temizleyip dezenfekte edilmiş alet ve edevat ile uygulayacaklardır. Aşı işlemini yaptıktan sonra aşı yerini gazlı bez ile sarıp hava temasına meydan vermeyecektir. Kullanmış olduğu alet ve edevatı tekrar temizleyip dezenfekte etmedikçe başka kişilere aşı yapmayacaklardır.

14. madde: Çiçek hastalığı salgın halinde bulunmadığı zamanda cilt rahatsızlığı bulunan kişilerin aşılanmaları hastalıkları geçinceye kadar ertelenecektir.

15.madde: Önceki iki madde de yazılı olan tedbirleri icra etmeyen tabip ve aşı memurlarından 1 mecidiyeden 3 mecidiyeye kadar nakdi ceza uygulanacaktır.

16. madde: Önceki maddelerde yazılı nakdi ceza ile aşı nizamnamesinin 4. 22. ve 23. maddeleri gereği alınacak nakdî cezalar mahalli belediye dairelerine ait olacaktır.

17. madde: Memur, zabıta tabip ve aşı memurlarına gerekli durumlarda kolaylık sağlanacaktır." 15 Ocak 1895 [195]

Osmanlı coğrafyası içerisinde bulunan tüm mekteplerde çiçek hastalığına karşı koruyucu aşı uygulamaları ücretsiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Aşı uygulamalarında ortaya çıkan ihmalleri önlemek için başta bölgenin idarecisi olmak üzere aileler de sorumlu tutulmuştur. Çocuklarına çiçek aşısı yaptırmayan ailelere para cezasının verildiği görülmektedir. Aşı nizamnamesinden anlaşılıyor ki aşılama

[195] Ünver, *a.g.e.*, s.238-241.

faaliyetleri sadece talebeleri değil devlet memuriyetine girecekleri, askeriyede görev alacakları ve mekteplerde ilimle uğraşacak kişileri de kapsamıştır.

Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığına karşı aşı yaptırmak mecbur tutulmuş, aşı ile ilgili işlemler Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından gerçekleştirilmiştir.[196] 19. yüzyılda çiçek hastalığına karşı modern aşı kullanılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin modern aşı işlemi için gerekli olan mayalarını başta Fransa olmak üzere yurt dışından temin ettiği bilinmektedir. 10 Şubat 1888 tarihinde çiçek hastalığının görüldüğü yerlerde aşı işlemlerini yapmak üzere Paris Sefareti vasıtasıyla Fransa'dan 100 adet aşı mayası alınarak Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane 'ye gönderilmiştir.[197] 1 Nisan 1890 tarihinde Edirne valisi vilayetinde artan çiçek hastalığına karşı 50 kalem çiçek aşısı isteği, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından Fransa'dan alınan 10 adet aşı tüpü ile gerekli miktar aşı kalemi gönderilmiştir.[198]1 Nisan 1890 tarihinde ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için talep olunan 100 adet aşı kalemi yurt dışından temin edilmiştir.[199]

Mekteplerde görülen çiçek hastalığına karşı talebelerin hastalığa yakalanmalarına engel olmak amacıyla aşılanmalarına dikkat edilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde çiçek aşıları için "telkih-i cederi ameliyatı"[200] tabiri kullanılmıştır. Mekteplerdeki talebelere çiçek aşısı yapılmak üzere programlar hazırlanmıştır.[201] Mekteplerdeki talebelere aşı ile ilgili işlemler Mekteb-i Tıbbiye tarafından izinname verilen kurum ve kişiler için yapılmıştır.[202] Özellikle talebelerin aşılanması konusunda Maarif Nezareti ve Tıbbiye Nezareti'nin birlikte hareket ettiği görülmektedir. Örneğin 9 Şubat 1889 tarihinde Tıbbiye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile mekteplerde bulunan bütün talebelerin aşıları kontrol edilerek aşısız olanların aşılanmaları konusunda mektep müdürlerine talimat gönderilmesi istenilmiştir.[203]

Mekteplerdeki talebelerin aşılanması için gerekli malzeme Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından karşılanmıştır. 19 Ağustos 1890 tarihinde Konya valisi Nazif Efendi vilayette bulunan talebelere çiçek hastalığına karşı aşı yapılmak üzere 50-60 adet aşı

---

[196] *BOA, DH.HMŞ.11/4* (2 Rebiulahir 1322 / 16 Haziran 1904)
[197] *BOA, DH.MKT. 1484/61* (27 Cemaziyelevvel 1305 / 10 Şubat 1888)
[198] *BOA, A.MKT.MHM. 758/68* (24 Safer 1275 / 3 Ekim 1858)
[199] *BOA, HR.TO.. 83/*123 (10 Şaban 1307 / 1 Nisan 1890)
[200] Çiçek hastalığına karşı çiçeğe tutulmuş kimseden alınan ve serumla yapılan aşıdır.
[201] *BOA, MF.MKT. 235/*2 (11 Cemaziyelevvel 1312 / 10 Kasım 1894)
[202] *BOA, A.MKT.UM..336/10* (25 Rebiulahir 1275 / 2 Aralık 1858)
[203] *BOA, DH.MKT. 1592/77* (8 Cemazielahir 1306 / 9 Şubat 1889)

kalemini Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den talep etmiştir. Nazif Efendi'nin bu talebi kabul edilmiş ancak aşının gönderileceği yer uzak olduğundan aşı mayalarının bozulacağı düşüncesiyle aşı tüplerinin içine konularak 30 adet taze aşının derhal gönderilmesine karar verilmiştir. [204] 27 Haziran 1857'de Isparta'da ortaya çıkan çiçek hastalığına karşı Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane'den bölgede bulunan mekteplerdeki talebelerin aşılanması için 70 adet aşı kalemi ile 4 adet aşı tüpü ve gerekli miktar aşı mayalarının gönderilmesi istenilmiştir.[205] 5 Nisan 1909'da İstanbul ve civarında bulunan mektepteki talebelere telkih-i cederi ameliyatı yapılması için gerekli olan 100 adet aşı tüpü ve aşı kalemleri Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane 'den alınarak yapılmıştır.[206]

5 Haziran 1893 tarihinde Kosova vilayetinde bulunan Eşteb kazasındaki çocuklara çiçek hastalığına karşı aşı yapılması için gerekli miktarda çiçek aşı mayalarının gönderilmesi istenmiştir. Kosova vilayetinden gelen bu istek Dâhiliye Nezareti ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane vasıtasıyla 27 Mayıs 1893 tarihinde 17 adet çiçek aşı mayası gönderilmiştir. [207]17 Nisan 1908 tarihinde Maarif Nezareti tarafından mekteplerdeki talebelere telkih-i cederi ameliyatı yapılması için Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 'den 150 adet aşı tüpünün gönderilmesini istemiştir. [208]

24 Mayıs 1896 tarihinde Priştine sancağıyla Palanka kazasında şiddetlenen çiçek hastalığına karşı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla 300 adet aşı tüpünün gönderilmesi Kosova vilayeti vasıtasıyla Mekatib-i Tıbbiye-i Şahane'den talep edilmiştir.[209]

Gerekli sıhhî koşulların sağlanmadığı durumlarda aşıların tutmadığı görülmüş ve aşı tüplerinin bozulmaması için serin yerlerde ve buzluklarda muhafaza edilmesi istenmiştir.[210] Ancak bu uyarılara rağmen bazı talebelere yapılan çiçek aşısının tutmadığı görülmüştür. Örneğin 9 Aralık 1909 tarihinde Aksaray'da 2 mektepte bulunan talebelere seyyar aşı memuru tarafından yapılan aşıların tutmaması üzerine yapılan tahkikattan aşı tüplerinin bozuk olduğu anlaşılmıştır. [211]

---

[204] *BOA, A.MKT.NZD. 321/83* (1 Safer 1277 / 19 Ağustos 1890)
[205] *BOA, A.MKT.UM.. 286/41* (5 Zilkade 1273 / 27 Haziran 1857)
[206] *BOA, MF.MKT. 1113/74* (14 Rebiulevvel 1327 / 5 Nisan 1909)
[207] *BOA, DH.MKT. 21/48* (5 Zilkade 1273 / 27 Haziran 1857)
[208] *BOA, MF.MKT. 1048/6* (15 Rebiulevvel 1326 / 17 Nisan 1908)
[209] *BOA, DH.TMIK.M.. 5/20* (11 Zilhicce 1313 / 24 Mayıs 1896)
[210] *BOA, DH.HMŞ. 11/7* (21 Safer 1323 / 27 Nisan 1905)
[211] *BOA, DH.MUİ. 37/62* (26 Zilkade 1327 / 9 Aralık 1909)

Aşı memurlarının ihtiyaçtan fazla alınan aşı tüplerinin zamanla bozularak tesirinin azalması sebebiyle fazla aşı tüpü istenmemesi bildirilmiştir.[212] Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen yazı ile aşı tüplerinin bozulmalarına meydan verilmeyecek şekilde kullanılması ve lüzumundan fazla aşı tüpü talep edilmemesi istenir.[213] Aşı tüplerinin iyi muhafaza edilmesi, bir aşı tüpüyle en az 3 çocuğun aşılanması ve aşı memurları tarafından her 3 ayda bir istatistik cetveli gönderilmesi istenilmiştir.[214]

Mekteplerde çiçek hastalığından dolayı vefat eden talebelerin olduğu bilinmektedir. Örneğin 26 Nisan 1899 tarihinde Çatalca kazasının Boğaz karyesinde çiçek hastalığının ortaya çıkması ile bölgede bulunan mekteplerde 3 talebenin vefat etmesi üzerine bölgeye derhal bir aşı memuru gönderilerek köyde bulunan çocuklara çiçek aşısı yapılmıştır.[215]

Mekteplerde çiçek hastalığına yakalan muallimlerin hastalandığı ve vefat ettiği görüldüğünden bu muallimlerin yerlerine muallim atamaları yapılmıştır. 29 Nisan 1897 tarihinde Fatih Merkez Rüştiyesi muallimlerinden olan Hamdi Efendi'nin vekili Mustafa Efendi'nin çiçek hastalığından vefat etmesi üzerine yerine Hasan Rüştü Efendi tayin edilmiştir.[216]

10 Kasım 1894 tarihinde İstanbul Leyli ve Nehari ile Üsküdar Kız Sanayi mekteplerinde bulunan 439 talebe için aşı nizamnamesi hükmünce Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 'den talebelere telkih-i cederi ameliyatı için gerekli olan 50 adet tüpü ile yeterli miktar aşı kalemi ve bir aşı memuresinin gönderilmesi istenilmiştir.[217] 18 Eylül 1894 tarihinde Aşiret Mektebi talebelerine çiçek hastalığına karşı telkih-i cederi ameliyatının yapılması için 30 adet taze aşı kalemi Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane 'den istenilmiştir. Buna karşın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından Aşiret Mektebi talebelerine telkih-i cederi ameliyatı için 30 adet aşı kalemi ile beraber aşı inspektörü ile 10 adet aşı tüpü göndermiştir.[218]

---

[212] *BOA, DH.HMŞ. 11/9* (12 Cemaziyelahir 1323 / 14 Ağustos 1905)
[213] *BOA, DH.HMŞ. 11/24* (10 Receb 1330 / 25 Haziran 1912)
[214] *BOA, DH.HMŞ. 11/15* (2 Rebiulevvel 1324 / 26 Nisan 1906)
[215] *BOA, DH.MKT. 2193/*62 (15 Zilhicce 1316 / 26 Nisan 1899)
[216] *BOA, MF.İBT. 60/78* (27 Zilkade 1314 / 29 Nisan 1897)
[217] *BOA, MF.MKT. 237/2* (11 Cemaziyelevvel 1312 / 10 Kasım 1894)
[218] *BOA, MF.MKT. 226/22* (17 Rebiulevvel 1312 / 18 Eylül 1984)

Resim11: Telkih-i Cederi alet ve edevatı[219]

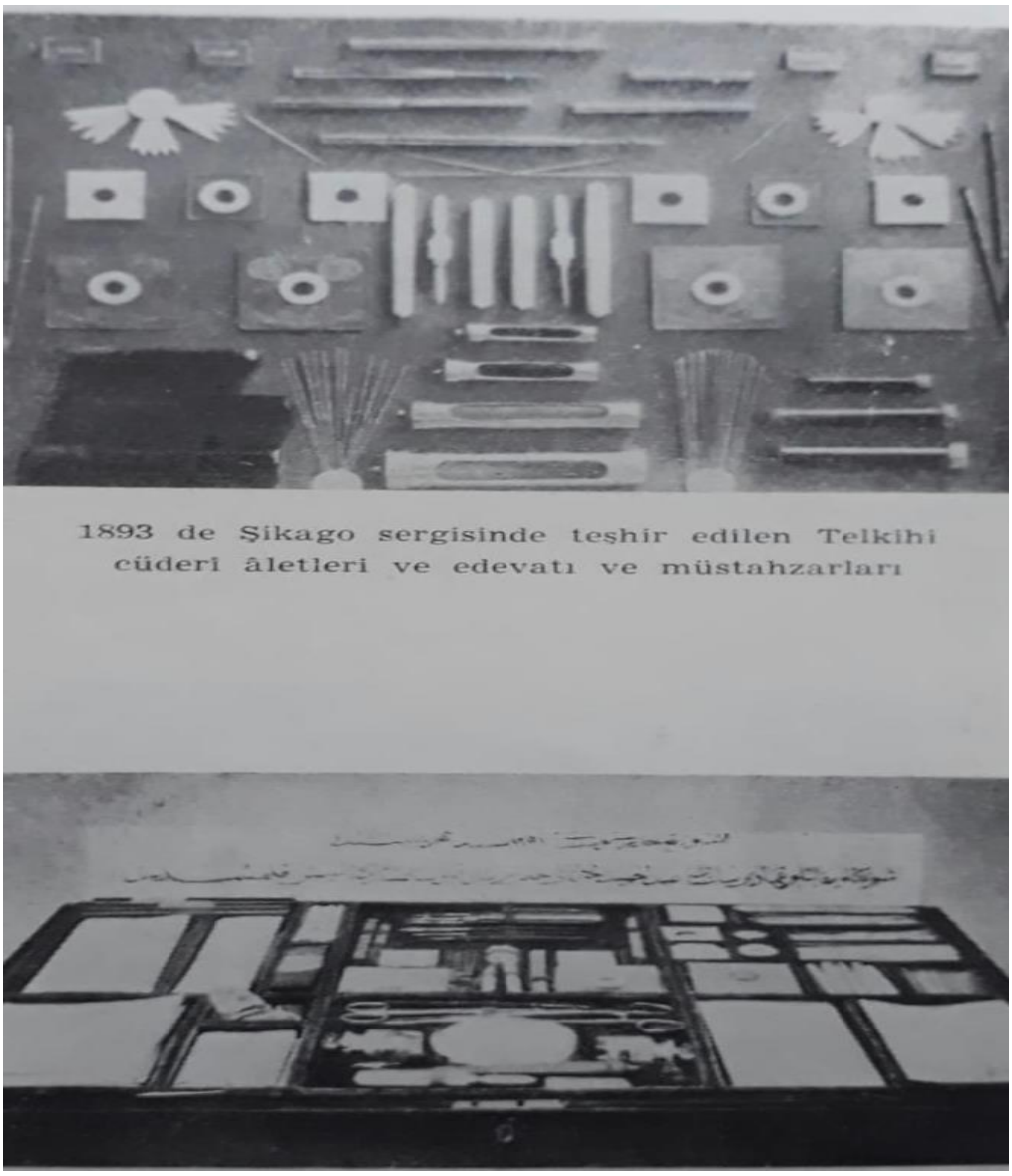

5 Nisan 1908'de İstanbul beşinci belediye dahilinde bulunan mekteplerdeki 335 talebeye ücretsiz olarak çiçek aşısı yapılmıştır.[220] 2 Mart 1898 tarihinde Mamuretülaziz Vilayeti'ne aşıları bulunmayan çocuklar için aşı kalemleri gönderilmesi gerektiğinin Umum-ı Mekatib-i Askeriye Nezareti'ne bildirilmiştir.[221] 5 Ağustos 1899 tarihinde Mekke, Medine ve civarında bulunan çocuklara çiçek

[219] Ünver, *a.g.e.*, s.XVIII.
[220] *BOA, DH.MKT. 1705/78* (14 Şaban 1307 / 5 Nisan 1908)
[221] *BOA, DH.MKT. 2088/48* (8 Şevval 1315 / 2 Mart 1898)

hastalığına karşı aşılanmaları için 100 adet aşı kalemi ile 20 adet aşı tüpü ile aşı kalemi gönderilmiştir. Ayrıca 20 adet mumlu kalem ve 20 adet neşter gönderilmiştir.[222]

19 Şubat 1889 tarihinde Hüdavendigar vilayeti merkezinde bulunan Numune İptidai Mektebi talebeleri arasında 29 talebenin aşısız olduğu tespit edildiğinden 15 adet aşı kaleminin Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane tarafından gönderilmesi istenilmiştir.[223]

Resim 12: Aşiret Mektebi[224]

5 Nisan 1909 tarihinde İstanbul civarındaki mekteplerde bulunan talebelere çiçek hastalığına karşı telkih-i cederi ameliyatı işlemleri için 100 adet aşı tüpü Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane 'den alınarak gerçekleştirilmiştir.[225] 5 Nisan 1894 tarihinde Ayvalık kazasında ve civar bölgelerde görülen çiçek hastalığına karşı aşı kalemleri Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane'den gönderilmiştir.[226]

---

[222] *BOA, DH.MKT.1646/51* (8 Zilhicce 1306 / 5 Ağustos 1899)
[223] *BOA, MF.MKT. 106/47* (18 Cemaziyelahir 1306 / 19 Şubat 1889)
[224] Yılmaz, *a.g.e.*, s.36.
[225] *BOA, MF.MKT. 1113/74* (14 Rebiulevvel 1327 / 5 Nisan 1909)
[226] *BOA, DH.MKT. 221/*58 (29 Ramazan 1311 / 5 Nisan 1894)

Resim 13: Ayasofya Merkez Rüştiye Mektebi (Ayasofya Merkez Ortaokulu)[227]

Mekteb-i Tıbbiye tarafından izinname verilen mekteplerdeki talebelerin aşılama işlemleri ise belediyeler tarafından görevlendirilen memurlar tarafından yapıldığı bilinmektedir. 28 Haziran 1909 tarihinde Ayasofya Merkez Rüştiyesi ile Üsküdar Kız Sanayi Mektebi talebelerine çiçek hastalığına karşı sıhhi tedbir olarak 292 adet telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[228] 26 Mayıs 1909 İstanbul'da çiçek hastalığı görülmesinden dolayı özellikle hastalığın arttığı semtler olan Üsküdar, Beşiktaş ve Mahmudiye'de bulunan rüştiye mektepleriyle Koca Mustafa Paşa İnas Rüştiye Mektebi'nde ve bölge de bulunan bazı iptidaiye mekteplerinde bulunan 514 talebeye telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[229] 12 Aralık 1894 tarihinde birinci belediye idaresi tarafından görevlendirilen Cerrah Saadettin Efendi'nin

[227] Yılmaz, *a.g.e.*, s.39.
[228] *BOA, MF.İBT, 235/74* (9 Cemaziyelahir 1327 / 28 Haziran 1909)
[229] *BOA, MF.İBT.234/*3 (6 Cemaziyelevvel 1327 / 26 Mayıs 1909)

Darülmuallimat mektebinde bulunan bir kısım talebeye çiçek aşısı yaptığı, diğer talebelere ise peyderpey aşı işlemlerinin devam edeceği bildirilmiştir.[230]

3 Temmuz 1896 tarihinde Aydın Maarif müdürü, Maarif Nezareti'ne dilekçe yazarak Manisa İnas Rüştiye talebelerinden 104 kişiye ve Çeşme kazası civarında bulunan İnas Mekteb-i İptidaisi talebelerinden 300 kişiye telkih-i cederi ameliyatı yapıldığını bildirmiştir.[231] 23 Aralık 1894 tarihinde Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi talebelerinden 2, Valide Cedit Mektebi talebelerinden 2 çocuğun çiçek hastalığına tutuldukları anlaşılmış olması üzerine, mektepte bulunan talebelere hastalığın yayılmaması için aşıları bulunmayan talebelere aşı yapılması kararlaştırılmıştır.[232] 30 Mayıs 1908 tarihinde Beylerbeyi Rüştiye Mektebi'nde 46 talebe belediye idaresi tarafından gönderilen memurlar tarafından telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[233] 22 Nisan 1893 tarihinde Erzincan'a bağlı Kuruçay kazasının bazı köylerinde görülen çiçek hastalığı vakaları tedavi altına alınarak bölgedeki mekteplerde bulunan 946 talebeye merkez hastanesi cerrahlarından Hüseyin Bedri Efendi tarafından çiçek aşısı yapılmıştır.[234]

20 Haziran 1907 tarihinde Beşiktaş, Fatih, Emirbuhari ve Hasköy'deki rüştiye ve iptidai mekteplerinde bulunan talebelere 15 Mart- 15 Mayıs arasındaki 2 aylık süreçte 326 adet talebeye telkih-i cederi ameliyatı uygulanmıştır.[235] 3 Kasım 1872 tarihinde Maarif Nezareti tarafından Tuna vilayetine gönderilen bir yazı ile vilayet de çiçek salgının artması üzerine bölgede bulunan Rüştiye mekteplerindeki talebelerin muayene edilerek aşısı bulunmayan talebelere çiçek aşısı yapılmasına dair yazı gönderilmiştir.[236] 12 Aralık 1904 tarihinde Karagümrük'te Mesih Paşa Mektebi talebeleri arasında bir çiçek hastalığına yakalanan talebe olmasından dolayı mektepte bulunan 45 talebeye telkih-i cederi ameliyatı yapılarak aşı şehadetnameleri verilmiştir.[237]

Mekteplerde talebelere yapılan çiçek aşısını gösteren cetvellerin bir örneği de Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiştir. Örneğin 21 Haziran 1892 tarihinde Gelibolu

---

[230] *BOA, MF.İBT. 40/113* (13 Cemaziyelahir 1312 / 12 Aralık 1894)
[231] *BOA, MF.MKT. 323/16* (22 Muharrem 1314 / 3 Temmuz 1896)
[232] *BOA, MF.MKT. 240/54* (24 Cemaziyelahir 1312 / 23 Aralık 1894)
[233] *BOA, MF.MKT. 1057/75* (28 Rabiulahir 1326 / 30 Mayıs 1908)
[234] *BOA, DH.MKT. 16/16* (5 Şevval 1310 / 22 Nisan 1893)
[235] *BOA, MF.MKT. 1001/63* (9 Cemaziyelevvel 1325 / 20 Haziran 1907)
[236] *BOA, C..SH.. 22/1056* (2 Ramazan 1289 / 3 Kasım 1872)
[237] *BOA, MF.MKT. 817/45* (4 Şevval 1322 / 12 Aralık 1904)

civarında bulunan mekteplerdeki talebelere aşı ve aşı yapılan çocukların sayılarını gösteren cetveller Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.[238]

27 Temmuz 1905'de İstanbul'da bulunan iptidaiye mektepleri talebeleri arasında aşıları olmayan ve aşı zamanları geçmiş toplam 873 talebeye telkih-i cederi ameliyatı yapılmasına ve her birisine ayrı ayrı aşı şehadetnamelerinin verilmesi istenmiştir.[239] 25 Ekim 1894 tarihinde İstanbul Leyli ve Nehari ve Üsküdar Kız Sanayi mekteplerinde bulunan 439 talebeye çiçek aşısı yapılması için aşı nizamnamesi hükmüne göre Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane vasıtasıyla telkih-i cederi ameliyatı yapılmak üzere birinci belediye dairesinden 50 adet aşı tüpü gönderilmiştir. [240] 16 Ocak 1899 tarihinde Eskişehir, Uşak, Gediz ve Tavşanlı kazalarında bulunan 823 çocuğa çiçek aşısı yapılarak şehadetnameleri verilmiştir.[241] 8 Şubat 1899 tarihinde Samsun ve Trabzon Vilayetinde bulunan 964 çocuğa 3 ay içerisinde çiçek aşısı uygulanmıştır.[242] Aynı yıl Bitlis merkez ve Genç sancağında bulunan 2384 çocuğa çiçek aşısı yapılmıştır. [243] 23 Ocak 1902 tarihinde Büyükçekmece civarında bulunan talebelere çiçek aşısı yapılmıştır.[244] 22 Ekim 1902 tarihinde ise Biga'da yapılan çiçek aşısı kampanyası sonucunda bölgede bulunan 1644 çocuğa çiçek aşısı yapılmıştır.[245]

---

[238] *BOA, DH.MKT. 1963/81* (25 Zilkade 1309 / 21 Haziran 1892)
[239] *BOA, MF.MKT. 872/74* (24 Cemaziyelevvel 1323 / 27 Temmuz 1905)
[240] *BOA, MF.MKT. 234/65* (24 Rebiulahir 1312 / 25 Ekim 1894)
[241] *BOA, DH.MKT. 2160/*77 (4 Ramazan 1316 / 16 Ocak 1899)
[242] *BOA, DH.MKT. 2165/105* (27 Ramazan 1316 / 8 Şubat 1899)
[243] *BOA, DH.MKT. 2168/82* (11 Şevval 1316 / 22 Şubat 1899)
[244] *BOA, DH.MKT. 2579/6* (13 Şevval 1319 / 23 Ocak 1902)
[245] *BOA, DH.MKT. 600/9* (19 Receb 1320 / 22 Ekim 1902)

Resim 14: Çiçek aşısı kalemi[246]

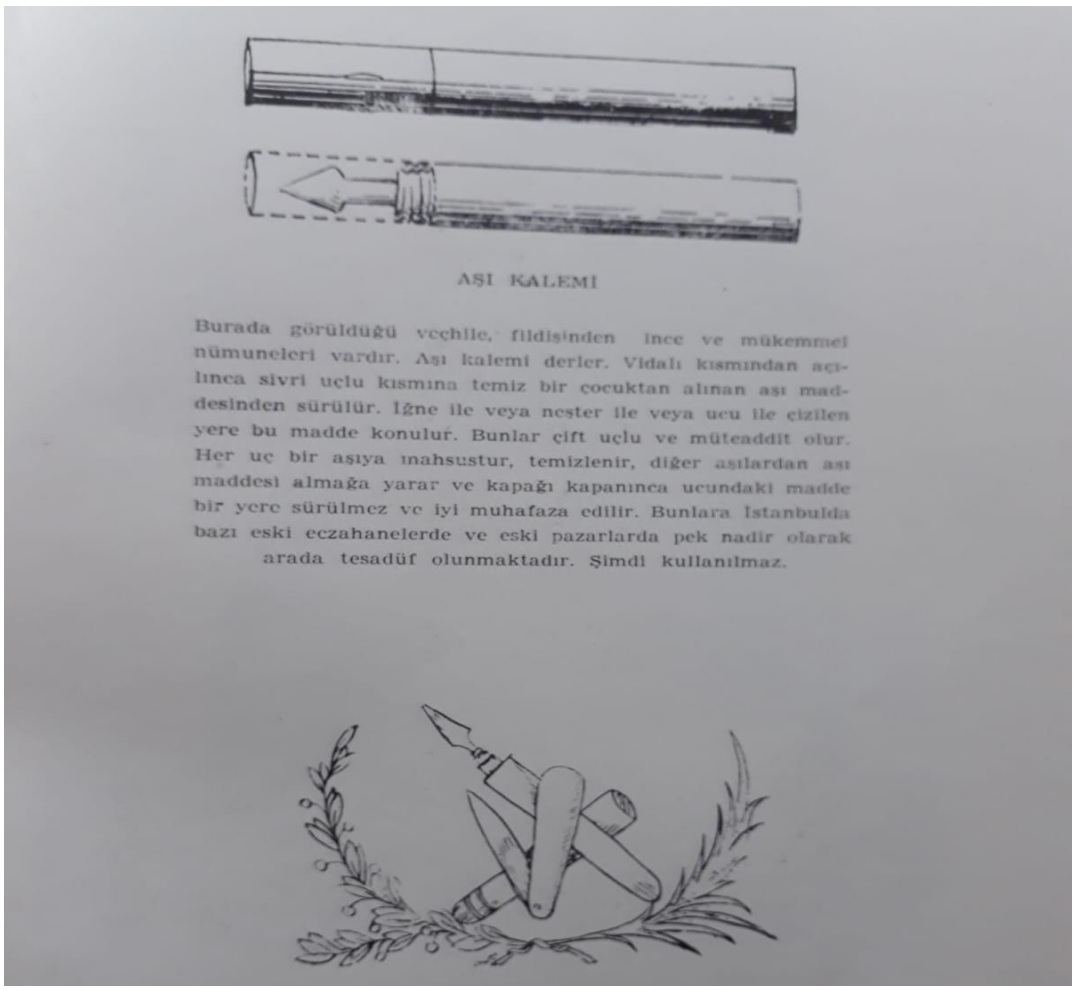

AŞI KALEMİ

Burada görüldüğü veçhile, fildişinden ince ve mükemmel nümuneleri vardır. Aşı kalemi derler. Vidalı kısmından açılınca sivri uçlu kısmına temiz bir çocuktan alınan aşı maddesinden sürülür. İğne ile veya neşter ile veya ucu ile çizilen yere bu madde konulur. Bunlar çift uçlu ve müteaddit olur. Her uç bir aşıya mahsustur, temizlenir, diğer aşılardan aşı maddesi almağa yarar ve kapağı kapanınca ucundaki madde bir yere sürülmez ve iyi muhafaza edilir. Bunlara İstanbulda bazı eski eczahanelerde ve eski pazarlarda pek nadir olarak arada tesadüf olunmaktadır. Şimdi kullanılmaz.

Mekteplerdeki talebelere çiçek aşı işlemleri genellikle belediye idareleri tarafından görevlendirilen kadın aşı memurları tarafından gerçekleştirilmiştir. 21 Mayıs 1908 tarihinde İnas rüştiye mekteplerinden Leyli ve Nehari Kız Sanayi, Üsküdar Kız Sanayi, Beşiktaş, Sultan Ahmet, Mollagürani, Fındıklı Koca Mustafa Paşa, Kadıköy Hamidiye, Üsküdar, Makriköy Hamidiye, Mirgün ve Eyüp mekteplerinde bulunan 1099 talebeye aşı memuresi Vazife Hanım tarafından çiçek aşısı yapılmıştır. [247] 9 Mart 1904 tarihinde ise Sultan Ahmet İnas Kız Rüştiye Mektebi'nde 15 yaşını aşmış talebelerin bulunduğundan buradaki talebelerin acilen

[246] Ünver, *a.g.e.*, s.279.
[247] *BOA, MF.İBT. 208/2* (19 Rebiulahir 1326 / 21 Mayıs 1908)

çiçek aşılarının yapılması için müdür ve muallimlerin belediyeye bildirmesi sonucunda kadın aşıcı Sadberk Hanım görevlendirilmiştir.[248]

Resim 15: Sultanahmet İnas Mekteb-i Rüştiyesi (Sultanahmet Kız Ortaokulu)[249]

18 Mayıs 1907'de Bakırköy Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi'nce aşısız olan veya yeniden aşılanması gereken talebeler için bir aşı memuresi gönderilmesinin istenmesi üzerine gerek adı geçen mektebe gerekse diğer inas rüştiye ve kız sanayi mektepleri ile dârülmuallimât mektebi talebelerine çiçek aşısı yapmak üzere bir aşı memuresi gönderilmiştir.[250] 15 Ocak 1895 tarihinde Üsküdar İnas Rüştiyesi'yle Yeni Valide Sultan Mektebi talebeleri arasında çiçek hastalığı görülmesi üzerine belediye idaresi tarafından mektep talebelerine çiçek aşısı yapılmıştır.[251]

---

[248] *BOA, MF.İBT. 145/60* (21 Zilhicce 1321 / 9 Mart 1904)
[249] Yılmaz, *a.g.e.*, s.32.
[250] *BOA, MF.İBT. 190/57* (5 Rebiulahir 1325 / 18 Mayıs 1907)
[251] *BOA, MF.İBT. 41/73* (18 Receb 1312 / 15 Ocak 1895)

Resim 16: Makriköy Merkez Mekteb-i Rüştiyesi (Bakırköy Ortaokulu)[252]

Resim 17: Makriköy Merkez Rüştiye Mektebi Şakirdanı (Bakırköy Ortaokulu Talebeleri)[253]

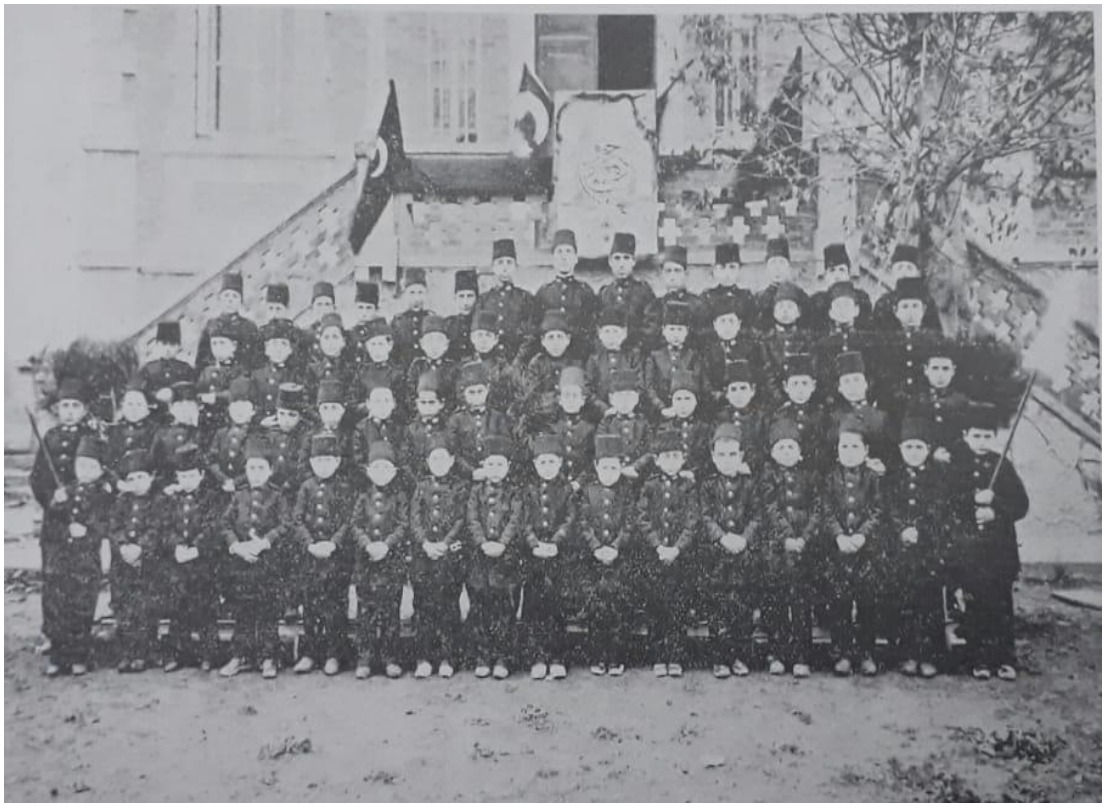

[252]Yılmaz, *a.g.e.*, s.40.
[253]Yılmaz, *a.g.e.*, s.41.

Devlet mekteplerinde ve özel mekteplerde bulunan talebelere aşı nizamnamesi hükmünce çiçek aşısı yapılmaktadır. Çiçek aşısı yapılmasına rağmen aşısı tutmayan talebelerin tekrar aşılanması konusunda velilerin bilgilendirilmesi istenilmiştir. Bu hususta mektep muallimlerine görev verilerek talebelerin aşı durumları hakkında velilerin bilgilendirilmesi sağlanmıştır.[254]

15 Aralık 1907 tarihinde ise kız gece mektepleri ile kız sanayi mektepleri müdüriyetinin isteği üzerine mektepte bulunan talebelerin bazılarının aşılarının tuttuğu bazılarının ise tutmadığı bildirilmiştir. Ayrıca mektepteki mevcut talebelerin tekrar muayene edilerek icap edenlere telkih-i cederi ameliyatı yapılması ve bundan böyle her sene Kasım ayı içerisinde talebelerin bir aşı memuresi tarafından muayene edilmesi istenmiştir.[255] 7 Ocak 1903'te Urfa İdadi Mektebi'nde bulunan 117 talebeye telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[256]

Merkeze uzak yerlerdeki mekteplerdeki talebelerinde çiçek hastalığına karşı aşılanmasına dikkat edilmiştir. 17 Mart 1866 tarihinde Trablusgarp'ta ortaya çıkan çiçek hastalığı üzerine bölgede bulunan mekteplerdeki talebeye çiçek aşısı uygulanmak üzere Mekteb-i Tıbbıye Nezareti'nden gerekli miktar taze aşı kaleminin posta yoluyla gönderilmesi istenilmiştir.[257] Bu istek üzerine Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane tarafından talebelerin çiçek hastalığına karşı aşılanması için bir teneke kutu içerisinde 10 adet aşı kalemi kapu kethüdalığı vasıtasıyla gönderilmiştir.[258] 22 Ağustos 1892 tarihinde Beyrut vilayetinde bulunan mekteplerde çiçek aşısı bulunmayan çocuklara aşı yapılarak Maarif Nezareti'ne bilgi verilmiştir.[259] 6 Mayıs 1893'te Midilli idadi, zükur ve inas iptidai mektepleri talebelerine çiçek hastalığına karşı telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[260] 26 Temmuz 1895 tarihinde Cezayir Bahr-i Sefid vilayetinde bulunan mekteplerdeki talebelere de telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[261] 7 Ağustos 1892 tarihinde Suriye 'de bulunan mekteplerdeki talebelere telkih-i cederi ameliyatı yapılmıştır.[262] 28 Şubat 1909 tarihinde Sisam Adası'nda çiçek

---

[254] *BOA, MF.MKT. 92/119* (25 04 1304 / 21 Ocak 1887)
[255] *BOA, MF.İBT. 200/17* (10 Zilkade 1325 / 15 Aralık 1907)
[256] *BOA, MF.MKT. 677/42* (7 Şevval 1320 / 7 Ocak 1903)
[257] *BOA, A.{MKT.MHM. 350/93* (26 Şevval 1282 / 14 Mart 1866)
[258] *BOA, A.{MKT.MHM. 351/*29 (29 Şevval 1282 / 17 Mart 1866)
[259] *BOA, MF.İBT. 30/81* (28 Muharrem 1310 / 22 Ağustos 1892)
[260] *BOA, MF.MKT. 167/*44 (19 Şevval 1310 / 6 Mayıs 1893)
[261] *BOA, MF.MKT. 275/24* (3 Safer 1313 / 26 Temmuz 1895)
[262] *BOA, MF.MKT. 146/92* (13 Muharrem 1310 / 7 Ağustos 1892)

hastalığı çıkması üzerine bölgede bulunan çocukların aşısı yapılması için Mekatib-i Askeriye-i Şahane'den 200 adet aşı kalemi gönderilmiştir.[263]

2.1.2.2.3.Gayrimüslim Talebelerin Aşılanması

Müslüman talebelerin yanında gayrimüslim talebelerin de aşılanmasına dikkat edilmiştir. 14 Ağustos 1905 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından gayrimüslim bölgelerde yaşayan cemaat liderlerine gönderilen yazı ile aşı nizamnamesi hükmünce çocuklarına çiçek aşısı yaptırmayan gayrimüslim cemaatlerin para cezası ile cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ayrıca hastalığın önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması ve çiçek hastalığıyla ilgili 3 ayda bir istatistiksel cetvellerin gönderilmesi istenmiştir.[264] 4 Ağustos 1861 tarihinde Girit Adası'nda ve civarında bulunan gayrimüslim çocukların da çiçek hastalığına karşı aşı kalemleri Mekteb-i Tıbbıye-i Nezareti tarafından kapu kethüdalığı vasıtasıyla gönderilmiştir.[265]

6 Mart 1868 tarihinde Kıbrıs ve civarında bulunan mekteplerdeki müslim ve gayrimüslim talebelerin aşılanması için talep edilen 150 adet aşı kalemi Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane tarafından tedarik edilerek gönderilmiştir.[266] 28 Temmuz 1895 tarihinde Maarif Nezareti'nden gönderilen bir yazı ile Eğrikapı Musevi Mekteb-i İptidaisi ile Kefevi Mahallesi Mektebi İptidaisi'nde bulunan talebeler arasında aşısız ve aşıları eskimiş talebeler bulunduğunun anlaşılması üzerine bölgedeki talebelere telkih-i cederi ameliyatı icra edilmek üzere Eyüp Nevbet Eczanesi çalışanı Raşit Efendi görevlendirilmiştir.[267] 8 Nisan 1897 tarihinde Hasköy civarında bulunan Lango'da Petyagoyo Rum Mektebi'nde görülen çiçek salgınından dolayı mektebin bir süre tatil edilerek talebelere telkih-i cederi ameliyatı yapılmasına karar verilmiştir.[268] 3 Aralık 1901 tarihinde Rodos'un köylerinde çiçek hastalığının görülmesi üzerine bölgede bulunan 594 çocuğa aşı memuru tarafından çiçek aşısı yapılmıştır.[269]

Gayrimüslim mekteplerdeki talebelere çiçek aşısı yapmakla görevli memurlara mektep idarecileri tarafından gereken kolaylığın sağlanması istenmiştir. Örneğin 6

---

[263] *BOA, DH.MKT. 2753/7* (7 Safer 1327 / 28 Şubat 1909)
[264] *BOA, DH.MKT. 997/16* (12 Cemaziyelahir 1323 / 14 Ağustos 1905)
[265] *BOA, A.MKT. MHM. 229/41* (27 Muharrem 1278 / 4 Ağustos 1861)
[266] *BOA, A.MKT.MHM. 401/44* (12 Zilkade 1284 / 6 Mart 1868)
[267] *BOA, MF.MKT. 275/*43 (5 Safer 1313 / 28 Temmuz 1895)
[268] *BOA, MF.MKT. 355/30* (6 Zilkade 1314 / 8 Nisan 1897)
[269] *BOA, DH.MKT. 2564/2* (21 Şaban 1319 / 3 Aralık 1901)

Ocak 1891 tarihinde çiçek hastalığı dolayısıyla Hasköy'deki Musevi mekteplerinin talebelerine aşı yapılmasına engel olunmaması Hahambaşı Kaymakamlığı'na bildirilmiştir.[270]

2.1.2.2.4.Talebelere Aşı Şehadetnamesi Verilmesi

Mekteplerde aşılamanın kontrolünü sağlamak için bütün talebelere aşı yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Mekteplerde aşı işlemleri yapılan talebelere aşılarının ne zaman yapıldığını gösteren belge niteliği taşıması amacıyla *aşı şehadetnamesi* verilmiştir. Telkih-i Cederi Nizamnamesi gereğince her çocuk 19 yaşına kadar 3 defa aşılanacağından kayıtların sağlam tutulması ve takip edilmesi gerekmektedir.[271] Örneğin 16 Mayıs 1908 tarihinde mekteplerde bulunan talebelere çiçek hastalığına karşı çiçek aşısı yapıldığında aşısı tutanlara verilmek üzere 20 cilt aşı şehadetnamesi Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane 'den istenilmiştir.[272] 17 Şubat 1905 tarihinde Mülkiye Mektebi talebelerine telkih-i cederi ameliyatının yapılması için 100 adet aşı tüpü ile beraber aşıların yapıldığını gösteren 10 cilt aşı şehadetnamesi gönderilmiştir.[273] 24 Haziran 1892 tarihinde Cami-i Kebir civarındaki sıbyan mekteplerinde bulunan fakir çocukların çiçek aşı ameliyatı devlet hastanesinde yapılarak aşı şehadetnameleri verilmiştir.[274]

3 Ocak 1902 tarihinde Gelibolu ve çevresinde bulunan çocuklara çiçek aşısı yapıldığını gösteren aşı şahadetname kuponları gönderilmiştir. [275] 23 Şubat 1899 tarihinde Cisr-i Ergene'de 3 ay içerisinde çiçek aşısı yapılan çocuklara verilmek üzere aşı şahadetname kuponları temin edilmiştir.[276] 5 Ekim 1898 tarihinde İstanbul'da sekizinci belediye dairesi dahilinde bulunan çocuklara çiçek aşısı yapıldığını gösteren şehadetname kuponları hazırlanmıştır.[277] Bu arada aşı nizamnamesi gereği aşı yaptıran kimselere şahadetnamelerinin ancak 6 gün sonra yapılacak muayene de aşıları tuttuğu takdirde verileceği beyan edilmiştir.[278]

---

[270] *BOA, MF.MKT. 124/80 (*25 Cemaziyelevvel 1308 / 6 Ocak 1891)
[271] *BOA, MF.MKT. 1243/36* (15 Muharrem 1340 / 18 Eylül 1921)
[272] *BOA, MF.MKT. 1054/*75 (14 Rebiulahir 1326 / 16 Mayıs 1908)
[273] *BOA, MF.MKT. 832/34 (*15 Zilhicce 1322 / 17 Şubat 1905)
[274] *BOA, MF.İBT. 29/56* (28 Zilkade 1309 / 24 Haziran 1892)
[275] *BOA, DH.MKT. 2164/*113 (23 Ramazan 1316 / 3 Ocak 1902)
[276] *BOA, DH.MKT. 2169/19* (12 Şevval 1316 / 23 Şubat 1899)
[277] *BOA, DH.MKT. 2113/76* (19 Cemaziyelevvel 1316 / 5 Ekim 1898)
[278] *BOA, DH.MKT. 2606/139* (28 9 1322 / 6 Aralık 1904)

Tıbbiye idaresi tarafından hazırlanan ve talebelere verilen şehadetname üzerinde talebenin ismi, yaşı, babasının adı ve mesleği ile adresi yer almaktadır.

Resim 18: Talebelere Verilen Aşı Şehadetnamesi[279]

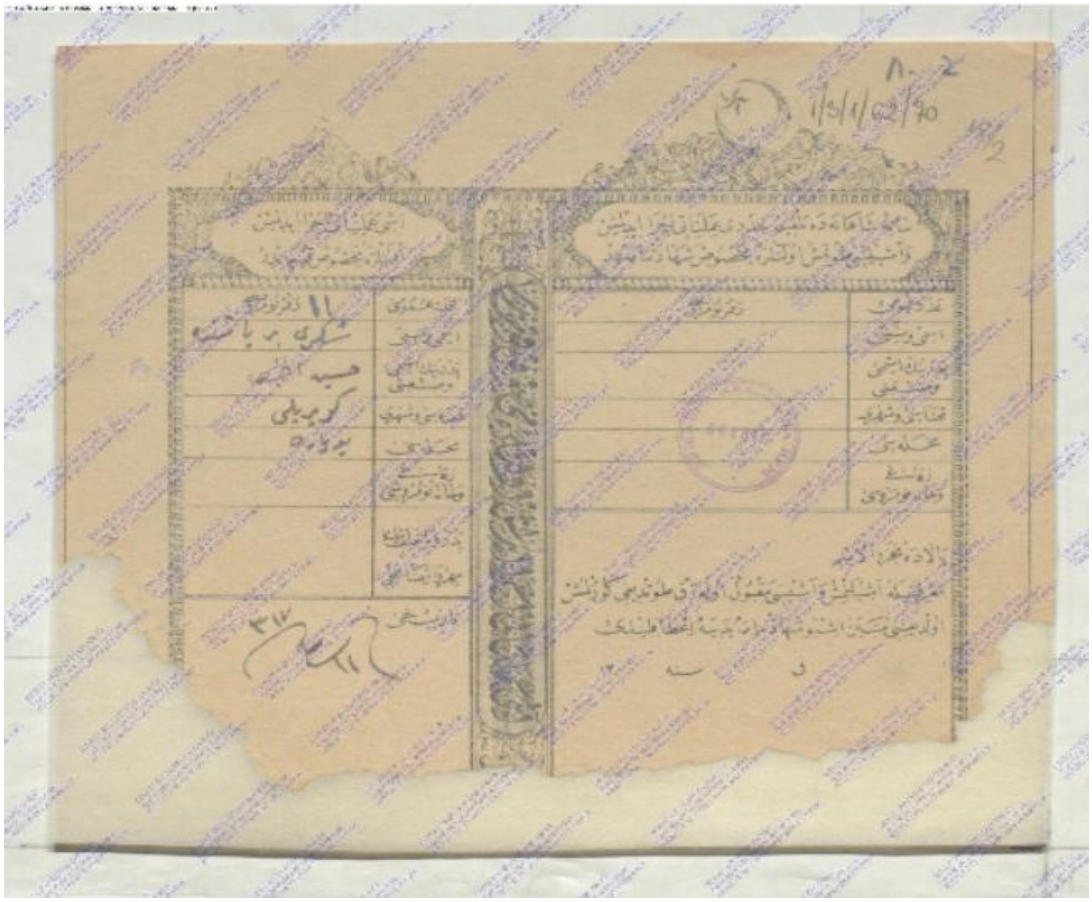

Resimde verilen şehadetnamede; çocuğun isminin Hüseyin Kazım, yaşının 11 aylık, pederinin adının Hasan Hilmi Efendi, pederinin mesleğinin müezzin, mezhebinin Müslim, şehrinin Dersaadet, dairesi 2, semt adresinin Eski Ali Paşa Mahallesi Cafer Kasım Sokağı Turşucu 17 numara olduğu belirtilmektedir. Ayrıca çocuğun hüviyet ve ikametgâh bilgileri yazılı olan şehadetnamede çocuğun birinci defa aşılandığı bildirilerek şehadetnamesinin verildiği bildirilmiştir. Çiçek aşısı yapılıp şehadetnameleri verilen kişilerin bu şahadetname belgelerinin numaraları bulunduğu koçanları Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.

[279] *BOA, YB.021. 97/62* (11 Safer 1317 / 21 Haziran 1889)

Resim 19: Talebelere Verilen Aşı Şehadetnamesi[280]

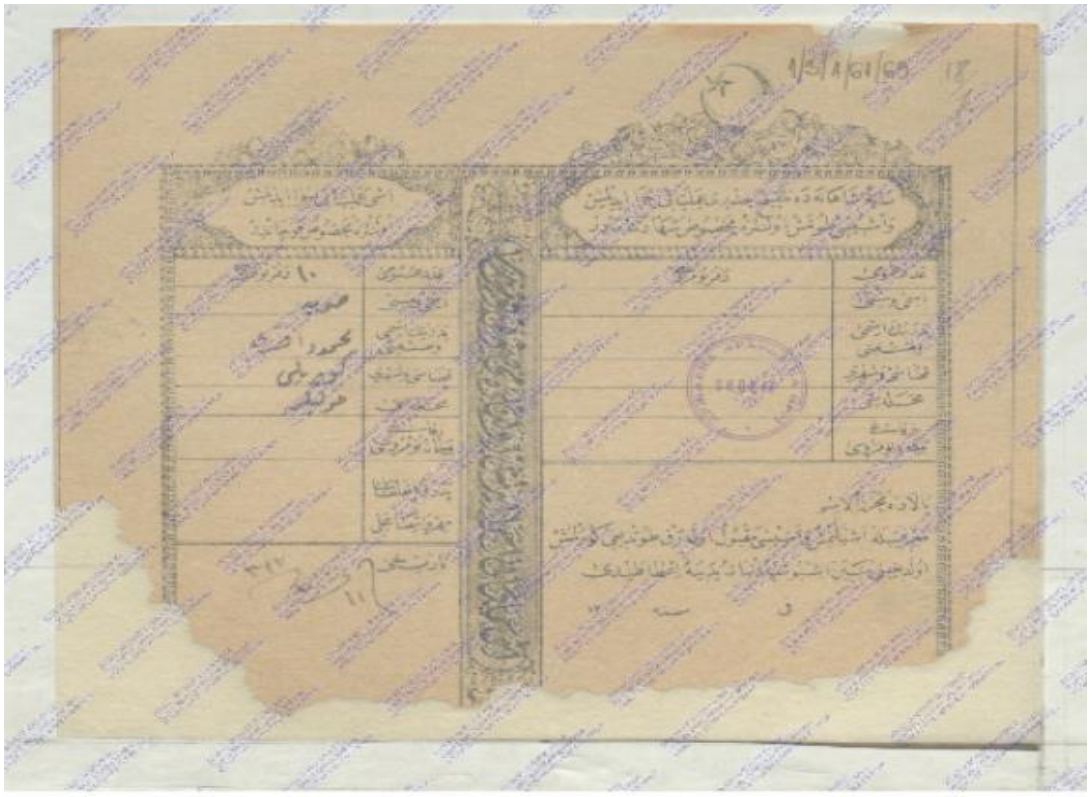

Resim 20: Aşı Şehadetnamesi[281]

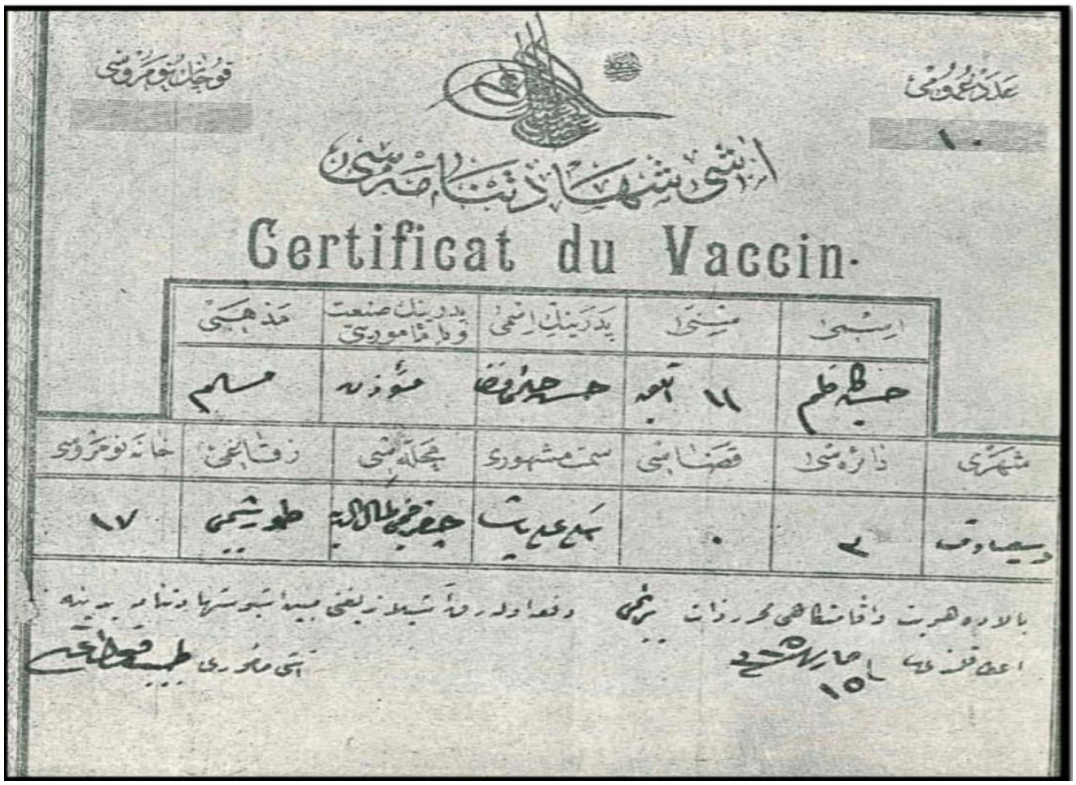

[280] *BOA, YB.021. 97/61* (11 Safer 1317 / 21 Haziran 1899)
[281] Ünver a.g.e., s. 280.

6 Mayıs 1905 tarihinde İstanbul Ayasofya civarında bulunan İshak Paşa Mahallesi'ndeki Valide Sultan hayratından olan iptidai mekteplerine 15 -20 gün önce belediye idaresi memurları tarafından yapılan çiçek aşısı yapılmıştır. Ancak aşının yapıldığını gösteren aşı şehadetnamelerinin verilmemesi üzerine mektep müdürü tarafından belediyeye bir yazı ile talebelerin aşı şehadetnamelerinin bir an evvel verilmesi istenilmiştir.[282]

20 Şubat 1905 tarihinde Mülkiye Mektebi'ndeki talebelere çiçek aşısı yapmak üzere Mekatib-i Askeriye-i Şahane'den 100 adet aşı tüpü ile aşının yapıldığını gösteren aşı şehadetnameleri gönderilmiştir.[283] 18 Mart 1904 tarihinde Tophane ve civarında bulunan ibtidai mekteplerindeki talebelere altıncı belediye dairesi aşı memuru tarafından yapılan çiçek aşısının yapıldığını gösteren aşı şehadetnamelerinin verilmesi istenmiştir.[284]

Resim 21 Aşı Şehadetnamesi.[285]

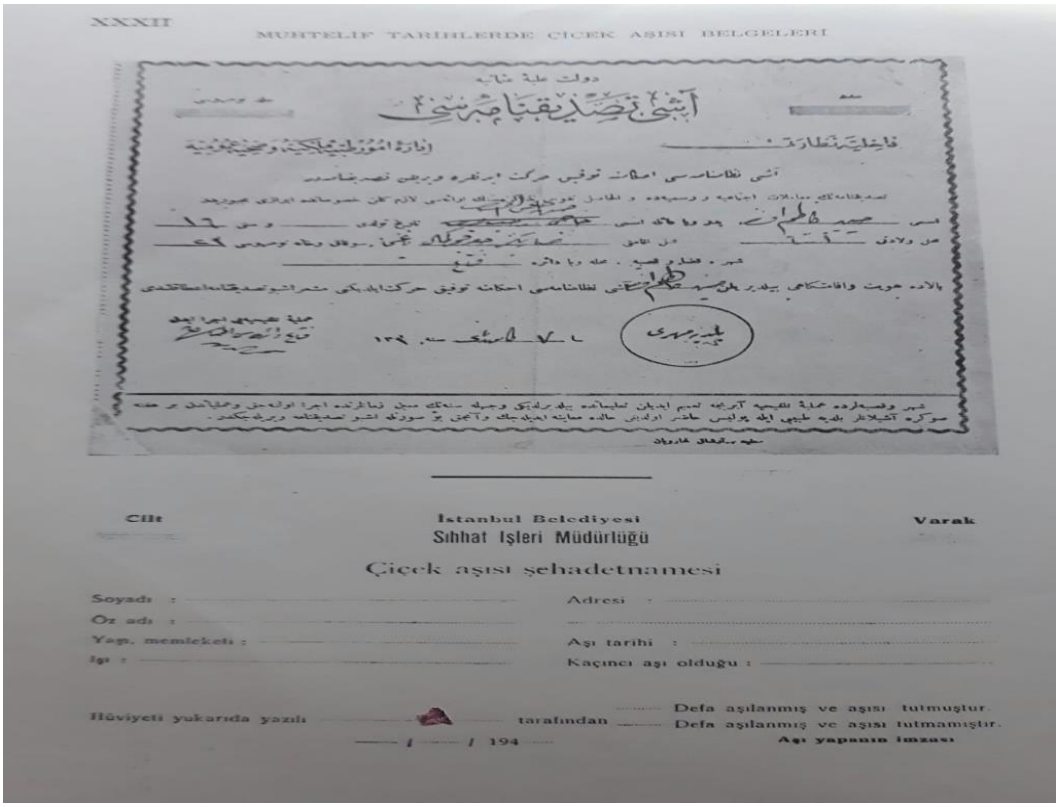

[282] *BOA, MF.MKT. 852/16* (1 Rebiulevvel 1323/ 6 Mayıs 1905)
[283] *BOA, MF.MKT. 832/34* (15 Zilhicce 1322/20 Şubat 1905)
[284] *BOA, MF.MKT. 770/8* (1 Muharrem 1322/18 Mart 1904)
[285] Ünver, *a.g.e.*, s.278.

2.1.2.2.5.Aşı Koçanları

Mekteplerde bulunan talebelere çiçek aşısı yapıldığını gösteren "şehadetname" belgesi verilmiştir. Bu şehadetnamelerin bulunduğu belgelerin numaralarının yazılı olduğu koçanlar aşı faaliyetlerini takip etmek üzere Tıbbıye Nezareti'ne gönderilmiştir. Örneğin 15 Aralık 1898 tarihinde Ayvalık kazasında bulunan çocuklara çiçek aşısı yapılarak şahadetname verilmiş, şehadetnamelerin koçanları ise Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye gönderilmiştir.[286] 23 Ağustos 1898 tarihinde Babaeski kazasında bulunan 100 çocuğa çiçek aşısı yapılarak şehadetname koçanları Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye gönderilmiştir.[287] 25 Aralık 1898 tarihinde Dedeağaç sancağıyla Malkara ve Çorlu kazalarında bulunan çocuklara çiçek aşısı yapılıp şehadetname koçanları Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye gönderilmiştir.[288] 4 Ocak 1899 tarihinde İçel sancağı dâhilinde görevli olan aşı memuru Hasan Efendi tarafından bölgede bulunan 248 çocuğa çiçek aşısı yapıldığı gibi 52 tane mektep talebesine de aşı şehadetnamesi verilerek koçanları Mekatib-i Askeriye-i Şahane 'ye gönderilmiştir.[289]

15 Mayıs 1902 tarihinde Tekirdağ sancağında bulunan çocuklara yapılan çiçek aşısına ait koçanlar Mekatib- i Askeriye Şahane'ye gönderilmiştir.[290] 1 Eylül 1902 tarihinde İnöz kazasında bulunan 209 talebeye çiçek aşısı yapıldığını gösteren şahadetnamelerin koçanları Mekteb-i Askeriye-i Şahane'ye gönderilmiştir.[291] 25 Kasım 1897 tarihinde Tekirdağ ile Ereğli ve karyelerinde çiçek aşısı yapılan çocuklara verilen şahadetnamelerin koçanları Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye gönderilmiştir.[292] 18 Şubat 1900 tarihinde Bitlis kazasındaki talebelerin aşı şehadetnamelerinin koçanları ile birlikte istatistik cetvelleri Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye gönderilmiştir.[293] 2 Mayıs 1900 tarihinde Erzurum, Pülümür ve Refahiye kazalarında bulunan çocuklara çiçek aşısı yapıldığını gösteren şehadetname koçanları Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.[294]

12 Mayıs 1902'de Kastamonu vilayetinde bulunan çocuklara çiçek aşısı yapıldığını gösteren şehadetnamelerin koçanları Mekatib-i Askeriye-i Şahane' ye

---

[286] *BOA, DH.MKT. 2149/18* (1 Şaban 1316 / 15 Aralık 1898)
[287] *BOA, DH.MKT. 2094/127* (5 Rabiulahir 1316 / 23 Ağustos 1898)
[288] *BOA, DH.MKT. 2152/ 84* (11 Şaban 1316 / 25 Aralık 1898)
[289] *BOA, DH.MKT. 2156/*83 (21 Şaban 1316 / 4 Ocak 1899)
[290] *BOA, DH.MKT. 504/34* (6 Safer 1320 / 15 Mayıs 1902)
[291] *BOA, DH.MKT. 569/20* (27 Cemaziyelevvel 1320 / 1 Eylül 1902)
[292] *BOA, DH.MKT. 2086/56* (29 Cemaziyelahir 1315 / 25 Kasım 1897)
[293] *BOA, DH.MKT. 2307/47* (17 Şevval 1317 / 18 Şubat 1900)
[294] *BOA, DH.MKT. 2339*/97 (2 Muharrem 1318 / 2 Mayıs 1900)

gönderilmiştir.[295] 17 Nisan 1901 tarihinde Bitlis vilayetinde bulunan çocuklara çiçek aşısı yapılarak aşı yapıldığını gösteren istatistiksel cetvellerle birlikte şehadetname koçanları Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.[296] 6 Nisan 1902 tarihinde Kırkkilise sancağında bulunan 51 çocuğa çiçek aşısı yapıldığına dair verilen şahadetnamelere ait koçanlar Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderilmiştir.[297] 22 Temmuz 1902 tarihinde Gümülcine'de bulunan 840 çocuğa çiçek aşısı yapıldığını gösteren şehadetnamelerin koçanları Tıbbıye Nezareti'ne gönderilmiştir.[298] 6 Nisan 1902 tarihinde Edirne'nin Cisr-i Ergene kazasında bulunan 200 çocuğa çiçek aşısı yapıldığı ve buna dair verilen şehadetname koçanlarının gönderildiği Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti'ne bildirilmiştir.[299]

2.1.2.2.6.Mektebe Aşısız Talebe Kabul Edilmemesi

Mektebe talebe kayıt ve kabul edilirken çiçek aşılarının yapılmış olmasına ve aşı şehadetnamelerinin bulunmasına dikkat edilmiştir. 8 Temmuz 1885 tarihinde Maarif Nezaretinden mekteplere gönderilen tebligat üzerine çiçek hastalığının yayılmasına engel olmak için mekteplere aşısız talebe kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.[300] Aşısı bulunmayan talebeyi mektebe kaydeden mektep idarecileri hakkında cezai işlem uygulanacağı bilinmektedir. Örneğin 10 Mart 1910 tarihinde mekteplere gönderilen bir yazı ile aşı şehadetnamesi bulunmayan talebeler tespit edildiği durumda müdür ve muallimin derhal belediye dairesine müracaatla talebeleri aşılandırmaları gerekmektedir. Aşı şehadetnamesi olmayan talebenin mektebe kabul edilmeyeceği, aksi takdir de Aşı Nizamnamesi'nin 4. maddesine göre mektep idarecilerine gereken işlemin yapılacağı bildirilmiştir.[301]

3 Kasım 1902 tarihinde Silivrikapı civarında bulunan Yeniçeşme'de çiçek hastalığı ortaya çıkmasından dolayı çocukların aşılanması ve aşısı bulunmayan çocukların mektebe kabul edilmemesi istenmiştir. Aşısı olmayan talebeyi kabul eden mektep müdür ve muallimlerin cezalandırılacağı bildirilmiştir.[302] 7 Ekim 1896

---

[295] *BOA, DH.MKT. 2344/63* (12 Muharrem 1318 / 12 Mayıs 1900)
[296] *BOA, DH.MKT. 2473/80* (27 Zilhicce 1318 / 17 Nisan 1901)
[297] *BOA, DH.MKT. 472/2* (27 Zilhicce 1319 / 6 Nisan 1902)
[298] *BOA, DH.MKT. 2377/60* (24 Rebiulevvel 1318 / 22 Temmuz 1902)
[299] *BOA, DH.MKT. 472/1* (27 Zilhicce 1319 / 6 Nisan 1902)
[300] *BOA, İ.ŞD.. 76/4462* (25 Ramazan 1302 / 8 Temmuz 1885)
[301] *BOA, MF.MKT. 1149/49* (27 Safer 1328 / 10 Mart 1910)
[302] *BOA, MF.İBT. 127/3* (1 Şaban 1320 / 3 Kasım 1902)

tarihinde çiçek salgınından dolayı tatil edilen Emir Buhari civarındaki Hüsrev Paşa Mahallesi'nde bulunan Reisülküttap Mektebi'nin tekrar eğitime başlaması istenilmiş ancak hastalığı devam eden ve aşısız talebelerin mektebe alınmamasına karar verilmiştir.[303] 22 Ekim 1904 tarihinde İstanbul ve civar mahallelerdeki bazı mekteplerde çiçek hastalığı görülmesinden dolayı mekteplere talebe kayıt ve kabul olunurken talebelerin aşı şehadetnamesi bulunup bulunmadığına özellikle dikkat olunarak ona göre muamele edilmesi istenilmiştir.[304]

Mekteplerde bulunan talebelerin çiçek aşılarının yapılmış olmasının yanı sıra aşı 5 yılda bir aşı işlemlerinin tekrarlanması istenmiştir. 7 Ocak 1895 tarihinde mekteplere gönderilen yazı ile aşı nizamnamesi hükmünce İstanbul vilayetinde ve Bilad-ı Selase'de bulunan mekteplerde bütün talebelerin teftiş edilerek aşısız olanların aşılandırılması ve 5 sene önce aşısı yapılmış olan talebelerin tekrar aşılarının belediye idarelerince yapılması istenmiştir.[305] 3 Ocak 1908 tarihinde Darülmuallimat, Nehari ve Kız Sanayi Mektebi ile Küçük Mustafa Paşa ve Fatih İnas Rüştiye mekteplerinde bulunan 471 talebenin teftişten geçirilerek çiçek aşısı bulunmayan talebelere ve aşı yapılmasının üzerinden 5 sene geçmiş olan talebelere telkih-i cederi ameliyatı yapılarak aşı şehadetnamelerinin hazırlanması istenmiştir. [306]

22 Ekim 1904 tarihinde İstanbul ve civarında çiçek hastalığı ortaya çıkmasından dolayı mektepte bulunan talebelerin hastalığa yakalandığına dair kayıt ve kabulün olmamasından dolayı talebeler arasında aşı şehadetnamesi bulunup bulunmadığı dikkate alınarak ona göre muamele yapılması istenilmiştir. Talebeler arasında aşısız olanların ve aşılanmasının üzerinden 5 sene geçmiş olanların bulunduğu ihtimalini dikkate alarak mektebe aşı memurları gönderilmiştir.[307]

2.1.2.2.7.Aşı Memurlarına Kolaylık Sağlanması

Mektepteki talebelere aşı yapmak üzere gönderilen aşı memurlarına mektep müdür ve muallimlerinin yardımcı ve destek olmaları istenmiştir. Örneğin 10 Mart 1908 tarihinde mekteplere gönderilen bir yazı ile mekteplerde görülen çiçek, kızıl,

---

[303] *BOA, MF. MKT. 346/40* (29 Rebiulahir 1314 / 7 Ekim 1896)
[304] *BOA, MF.İBT. 153/19* (12 Şaban 1322 / 22 Ekim 1904)
[305] *BOA, MF.MKT. 244/6* (10 Receb 1312 / 7 Ocak 1895)
[306] *BOA, MF.İBT. 207/77* (29 Zilkade 1325 / 3 Ocak 1908)
[307] *BOA, MF.İBT. 153/19* (12 Şaban 1322 / 22 Ekim 1904)

kızamık gibi salgın hastalıkların önlenmesi için sıhhi tedbirler dahilinde görevlendirilen memurlara mektep müdürlerinin gereken kolaylığı göstermeleri istenmiştir.[308]

11 Şubat 1898 tarihinde Beşiktaş Kız Rüştiyesi talebelerine aşı memurları tarafından peyderpey çiçek aşısı yapılması için gönderilen bayan aşı memurlarına gerekli kolaylığın gösterilmesi hususunda mektep müdür ve muallimlerine tebligatta bulunulmuştur. [309] Aynı şekilde 25 Aralık 1894 tarihinde Ayasofya, İshak Paşa ve Sultan Ahmet ibtidailerinde bulunan talebelere çiçek aşısı yapılmak üzere gönderilen memurlara kolaylık sağlamları ve engel olunmamasının mektep muallimlerine bildirilmiştir.[310] 25 Temmuz 1904'te Yusuf Paşa'da Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesi'ndeki inas rüştiye talebelerine çiçek aşısı yapmak üzere gönderilen memurun, mektep çalışanları tarafından kadın aşıcı geleceği beyanıyla engellenmesi üzerine mektep muallimlerine görevli memura engel oldukları için ihtar gönderilmiştir.[311] 22 Nisan 1893 tarihinde Kasımpaşa Hacı Ahmet Mahallesi'nde bulunan sıbyan, Yahya Kethüda Mahallesi'nde Teşvikiye ve Zincirlikuyu civarında bulunan inas mektebinde bulunan talebelere çiçek aşısı yapmak üzere gelen memura mektep muallimlerinin engel olması üzerine ikaz edilmişlerdir.[312]

---

[308] *BOA, MF.İBT. 204/*27 (6 Safer 1326 / 10 Mart 1908)
[309] *BOA, MF.MKT. 385/*54 (19 Ramazan 1315 / 11 Şubat 1898)
[310] *BOA, MF.MKT. 241/14* (26 Cemaziyelahir 1312 / 25 Aralık 1894)
[311] *BOA, MF.İBT. 148/51* (12 Cemaziyelevvel 1322 / 25 Temmuz 1904)
[312] *BOA, MF.İBT. 27/7* (8 Receb 1308 / 22 Nisan 1893)

Resim 22: Kasımpaşa'da Teşvikiye Hususi Mektebi[313]

28 Temmuz 1895 tarihinde Eğrikapı Musevi Mekteb-i İbtidaisi ile Kefevi Mahallesi Mektebi İptidaisi'nde bulunan talebelerin aşılanması için Eyüp Nevbet Eczanesi çalışanı Raşit Efendi görevlendirilmiştir. Ancak Raşit Efendi'nin görevini yerine getirmesinde mektep çalışanları tarafından bir takım müdahaleler ile talebelerin aşılanmasını engelledikleri ve memurun görevini yerine getirmesine engel olunması nedeniyle belediye heyet-i sıhhiyesi tarafından uyarılmıştır.[314] 3 Ocak 1895 tarihinde Davud Ağa İnas Mektebi'nde bulunan talebelere çiçek aşısı yapmak üzere görevlendirilen memura mektep muallimleri tarafından muhalefet olmasından dolayı belediye idaresi tarafından ibtidai mektep muallimlerine gönderilen bir yazı ile aşı memurlarına engel olmamaları konusunda ikaz edilmişlerdir. [315]

---

[313] Yılmaz, *a.g.e.*, s.60.
[314] *BOA, MF.MKT. 275/43 (*5 Safer 1313 / 28 Temmuz 1895)
[315] *BOA, MF.MKT. 242/69* (6 Receb 1312 / 3 Ocak 1895)

Mekteplerde çiçek hastalığının görülmesi üzerine mektepte başta müdür olmak üzere muallim ve talebelerin aşı tarihlerinin takip edilmesi ve aşı nizamnamelerinde aşı zamanları geçmiş olanların aşılanmalarına dikkat edilmesi istenilmiştir. 13 Mart 1909 tarihinde İstanbul ve civarında çiçek hastalığının artması sebebiyle bölgede bulunan mekteplerin müdüriyetlerine yazı gönderilerek talebelerin aşı işlemlerinin vakit geçirilmeden yapılması istenilmiştir.[316]

Çiçek hastalığının ortaya çıktığı mekteplerde bulunan talebelerin yaş ve temizlik bilincine göre farklı uygulamaların da ele alındığı görülmektedir. Örneğin 21 Mart 1909 tarihinde mekteplerde alınan bir karar doğrultusunda çiçek hastalığının ibtidai mektebinde görülür ise mektebin muallimler tarafından derhal tatil edilmesi uygun görülürken rüştiyelerde ise yalnız hastalığa yakalanan kişinin tatili söz konusu olmuştur. Hastalığa yakalanan kişilerin akrabalarının da mektebe devam ettirilmemesine dikkat edilmesi konusunda uyarılmıştır.[317] Aynı durum 13 Mart 1909 tarihinde İstanbul ve civarında çiçek hastalıklarının arttığı dönemde hastalığa karşı ibtidai mektepleri tatil edilirken, rüştiye mekteplerinde sadece hastalığa yakalanmış çocukların hanesine gönderilerek aşı yapılmaları istenmiştir.[318] Çiçek hastalığına karşı mektep müdür ve muallimlerinin talebelerin aşı tarihlerini takip etmeleri ve hastalığın görülmesi durumunda gerekenleri yapmaları konusunda uyarılmıştır.[319]

2.1.2.2.8.Aşı Memurları

Çiçek aşı nizamnamesinin birinci bölümü, aşılanacak kişilere yer verirken ikinci bölümünde aşı memurları ele alınarak bu memurların görev ve yetkileri hakkında bilgi verilmiştir.[320]

Telkih-i Cederi Aşı Nizamnamesi

"Birinci Bölüm

Aşılanacaklara Dair

---

[316] *BOA, MF.İBT. 226/60* (20 Safer 1324 / 13 Mart 1909)
[317] *BOA, MF.İBT. 229/3* (28 Safer 1327 / 21 Mart 1909)
[318] *BOA, MF.İBT. 226/*60 (20 Safer 1327 / 13 Mart 1909)
[319] *BOA, MF.İBT. 229/3* (28 Safer 1327 / 21 Mart 1909)
[320] *BOA, MV. 241/165* (3 Zilhicce 1333 / 12 Ekim 1915)

1. madde: Osmanlı Devleti ahalisinde bulunan her kişi 19 yaşının sonuna kadar 3 defa aşılanacaktır. Çocukların aşılanması konusunda velileri mükelleftir.

2. madde: Birinci aşı tarihinden itibaren 6 ay zarfında ve ikinci aşı 7 yaşında ve üçüncüsü 19 yaşında yapılacaktır.

3. madde: Ayın belirli zamanlarında herhangi bir hastalık sebebiyle aşılanmamış olanlar muayene edilerek tabip raporu ile kaydedilecektir. Ayrıca bu raporda ne vakit aşı yapılacağı belirtilecektir.

4. madde: Bir mahalde çiçek hastalığı görüldüğünde hasta ile temasta bulunanlar 3 defa aşılanmış olsalar bile yeniden aşı uygulaması yapılacaktır. 3 sene önce aşısı tutmuş olanlarla çiçek çıkarmış bulunanlar tekrar aşılandırılmayacaktır.

5. madde: Devlet memuriyetine ilk defa dahil olacaklardan aşı şehadetnamesi talep edilecek ve ibraz edemeyenler aşılanmadıkça kabul olunmayacaktır.

6. madde: Umumi ve hususi mekteplerde müdür veya muallim ise mektebe kabul edilecek talebeden aşı şehadetnamesi talep etmeye mecburdurlar. Aşısız olanlar aşılanıp şehadetname ibraz etmedikçe mektebe kabul olunmayacaktır. Mektepte iken aşı nizamnamesinin 2. maddesindeki kaideler uygulanarak aşılanacaklar ve şehadetnameleri verilecektir.

7. madde: Aşılı ve aşısız olan muhacirler ve ilk dahil olacakları ve iskân edilecekleri mahalde aşılanacaklardır.

8. madde: Aşılı ve aşısız olan kişilerin takibi yapılarak aşısı bulunmayan kişilerin aşılanması sağlanacaktır.

9. madde: Hükümet tabipleri tarafından aşılanıp ellerine şehadetname verilecektir.

İkinci bölüm

Aşı Memurları Hakkında

10. madde: Ahaliyi ücretsiz aşılamak için şehir ve kasabalarda belediye idareleri tarafından aşılamak mevkileri tesis edilecektir. Belirlenen zamanlarda ve bulunanların haricinde icab eden vakitlerde şehir ve kasabaların her tarafına ve köylere belediyelerce aşı memurları sevk edilecektir. Masrafı irade-i hususiye-i vilayete ait olmak üzere hükümet-i mahalliye'ye bildirilecektir.

11. madde: Nüfusa kayıt olunan ahalinin her 3 ay da teftiş edilerek nüfus idarelerince hükümet-i mahalliyeye gönderilecek, hükümet-i mahalliyece birer sureti Tıbbiye Nezareti'ne gönderilmek üzere bölgenin belediye idaresine verilecektir.

12. madde: Aşı memurları belediye tabipleri tarafından memur olduklarını gösteren belgeler ile aşı talimatına mahsus hükümlere göre devamlı ve ücretsiz olarak aşı ameliyatı icra edeceklerdir. Talimat hükümlerine uygun hareket etmeyen aşı memurları azl olunacaklar ve bundan dolayı bir eylem gerçekleştirdikleri zaman haklarında başkaca tahkikat kanunu icra edilecektir.

13. madde: Aşılanan sancakların aşılama işleminden itibaren 10 gün sonra muayenesi yapılacaktır. Aşısı tutmuş ise aşı tarihlerini gösteren aşı şehadetnameleri verilecektir. Aşıları tutmayanlara ise ikinci defa aşı yapılacaktır. Yine tutmayanlara 1 sene sonra yeniden aşılanacaklardır.

14. madde: Tabip ve eczacı dahi aşı uygulaması yapabileceklerdir. Bunlara belediye idareleri tarafından aşıladıkları ve aşılanacaklar olmak üzere aşı şehadetnameleri verilecektir. Bu suretle sarf olunan aşı şehadetnamelerinin dip koçanları belediye idarelerine teslim edilecektir.

15. madde: Aşı uygulamaları fenni surette aşı tüpleriyle yapılacaktır. Aşı tüpleri hükümetin nezaretine tabidir.

16. madde: Nizamnamenin kaidelerine uygun davranmayanlar ceza kanunun 99. maddesi gereğince cezaya çarptırılacaklardır.

17. madde: Bu nizamnamenin icra-i hükmüne Harbiye, Dâhiliye ve Maarif Nezareti memurdur."

Vilayet, kaza ve nahiyelerde görülen çiçek hastalığına karşı İstanbul'dan aşı memuru tayin edilmiştir. Örneğin 20 Mayıs 1871 tarihinde Kelkit kazasına bağlı bölgelerde çiçek hastalığı görülmesi üzerine ve bölgede tabip bulunmadığı belirtilerek bölgede bulunan çocuklara çiçek aşısı yapmak üzere Dahiliye Nezareti'nden aşı memurunun gönderilmesi istenmiştir. Kelkit kazasının bu isteğine karşı aşı memuru Mustafa Efendi gönderilmiştir.[321] 1 Ekim 1909 tarihinde Selanik'te bir müddetten beri etkili olan çiçek hastalığının pek çok kişiye buluşmasından dolay hastalığın bir an

[321] *BOA, ŞD. 1826/31* (29 Safer 1288 / 20 Mayıs 1871)

evvel yok olması için her türlü sıhhi tedbir alınarak bölgede bulunan çocuklara çiçek aşısı yapmak üzere belediye tabibinden bir aşı memurunun gönderilmesi istenmiştir. Dahiliye Nezareti tarafından İstanbul'dan Selanik'e acil aşı memuru gönderilmiştir.[322] 27 Mart 1865 tarihinde Konya Vilayeti'nde ortaya çıkan çiçek hastalığına yakalanan çocukların tedavi edilerek aşılarının yapılması için Tıbbıye öğrencisi Salih Efendi'nin gönderilmiştir.[323]

10 Haziran 1902 tarihinde Van vilayetinde görülen çiçek hastalığının yayılmasına engel olmak üzere belediye tabibi ile aşı memurunun gönderilmesi istenmiştir.[324] 23 Haziran 1902 tarihinde Mart ayından Mayısın 5. gününe kadar Adana'nın Kars kazasında bulunan 1200 çocuğa aşı memurları tarafından çiçek aşısı yapılmıştır. [325] 6 Ağustos 1909 tarihinde yayınlanan Ahenk Gazetesi'nde İzmir vilayetinde çiçek salgının artması üzerine İzmir belediye idaresi tarafından aşı memurlarının gönderildiği yazılmıştır.[326] 6 Aralık 1917 tarihinde Antalya'nın köylerinde bulunan 280 çocuğa aşı memurları tarafından çiçek aşısı yapılmıştır.[327] 1900 senesinde Erzurum, Erzincan Bayburt, İspir ve Pasinler kazaları ve köylerinde çiçek hastalığının salgın haline dönüşmemesi için etkili bir mücadeleye girilerek Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında olmak üzere bölgede bulunan 4527 çocuk aşı memuru tarafından taranarak çiçek aşıları yapılmıştır.[328] 12 Ekim 1902 tarihinde El-Ala nahiyesinde ortaya çıkan çiçek hastalıklarının yayılmasını önlemek amacıyla yeteri kadar aşı tüpü ve tıbbi malzeme ile beraber belediye tabiplerinden Salih Şuri Efendi ile aşı memuru gönderilmiştir.[329]

Mekteplere gönderilen aşı memurları da Dahiliye Nezareti tarafından vazifelendirilmiştir. Örneğin 18 Ocak 1889 tarihinde ibtidai mektepleri talebeleri için her yıl olduğu gibi aşı memurlarının görevlendirilmesi Dahiliye Nezareti'nden istenmiştir.[330] 4 Mart 1899 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından İçel sancağına aşı memuru olarak görevlendirilen aşı memuru Hasan Efendi bölgede bulunan 248 çocuğa çiçek aşısı yaparak 52 mektep talebesine de şehadetname vermiş, koçanları Umum-ı

---

[322] B*OA, DH.MUİ. 10/20* (16 Ramazan 1327 / 1 Ekim 1909)
[323] *BOA, A.MKT.MHM. 327/58* (29 Şevval 1281 / 27 Mart 1865)
[324] *BOA, DH.MKT.520/56* (3 Rebiulevvel 1320 / 10 Haziran 1902)
[325] B*OA, DH.MKT. 528/5* (16 Rabiulevvel 1320 / 23 Haziran 1902)
[326] *Ahenk*, 6 Ağustos 1909 (1325) s.15.
[327] *BOA, DH.UMVM 151/ 59* (21 Safer 1336 / 6 Aralık 1917)
[328] *BOA, DH.MKT. 593/45* (9 Receb 1320 / 12 Ekim 1902)
[329] *BOA, DH.MKT. 2696/28* (5 Zilhicce 1326 / 12 Ekim 1902)
[330] B*OA, MF.MKT. 105/*66 (17 Cemaziyelevvel 1306 / 18 Ocak 1889)

Mekatib-i Askeriye ’ye gönderilmiştir.[331] 7 Mart 1915 tarihinde Osmanlı Devleti’nin her tarafına çiçek hastalığı salgın halinde olduğundan özellikle Sivas, Bolu, Trabzon, Hüdavendigar, Edirne, Urfa, Erzincan, İzmit ve Hicaz vilayetleri ve sancaklarının merkez ve kazalarına birer aşı memuru tayin edilerek masraflarının bütçeden karşılanması istenmiştir.[332]

19. yüzyılda çiçek hastalığı ile mücadelede öne çıkan problemlerden birisi yeterli derecede aşı memuru ve tıbbi malzemenin bulunmamasıdır. Devlet özellikle Dahiliye Nezareti vasıtasıyla vilayetlere gönderdiği yazı ile çiçek hastalığının görüldüğü bölgelere aşı memurlarının gönderilmesini istemiştir. Örneğin 12 Mart 1907 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından vilayetlere gönderilen bir yazı ile çiçek hastalığının önlenmesi için aşı memuru tayin edilmek üzere ihtiyaç gereken yerlerin bildirilmesi istenmiştir.[333] Çiçek hastalığının önlenmesi için aşı memuru bulunmayan veya yetersiz olan bölgelere aşı memuru tayin edilmesi için bildirilmesi istenmiştir.[334]

Çiçek aşısı yapmakla görevlendirilen aş memurlarının aşı yapabileceğini gösteren aşı sertifikası bulunması gerekmektedir. Aşı nizamnamesinde aşı sertifikası bulunmayan memurların çiçek aşı uygulaması yapıldığı takdirde cezaya çarptırılacağı belirtilmektedir. Örneğin 18 Eylül 1912 tarihinde sertifikasız aşı yapan Lübnan uyruklu şahsın faaliyetlerine engel olunmak istenmiştir. Ayrıca vazifeli aşı memurunun vazife yapmasına mani olan kimselerin cezalandırılacağı belirtilmiştir.[335] 29 Temmuz 1912 tarihinde aşı memurlarının bazılarında aşı sertifikası bulunmadığı belirtilerek aşı izni olmayıp aşı uygulamasını gerçekleştiren kişilerin Umum-ı Mekatib-i Askeriye ’ye bildirilmesi istenmiştir. [336] 1 Aralık 1901 tarihinde Beyrut’ta meydana gelen çiçek hastalığının yayılmasına engel olmak amacıyla çocuklara yapılması gereken çiçek aşısının berberler değil diplomalı aşı memurları tarafından yapılması istenmiştir.[337] 1 Mart 1989 tarihinde Çorum aşı memurluğuna tayin edilen ve diplomasız olduğu tespit edilen Anderyas ile Mardiros’un yerlerine Muş sancağı aşı memuru Lazari Efendi tayin edilmiştir.[338]

---

[331] *BOA, DH.MKT. 2156/83* (21 Şevval 1316 / 4 Mart 1889)
[332] *BOA, DH. UMVM. 80/13* (20 Rebiulahir 1333 / 7 Mart 1915)
[333] *BOA, DH. MKT. 2611/97* (27 Muharrem 1325 / 12 Mart 1907)
[334] *BOA, DH. MKT. 2611/96* (27 Muharrem 1325 / 12 Mart 1907)
[335] *BOA, DH.İD.. 48/51* (6 Şevval 1330 / 18 Eylül 1912)
[336] *BOA, DH. MKT. 2563/50* (19 Şaban 1319 / 27 Temmuz 1912)
[337] *BOA, DH.İD.. 48/44* (12 Şaban 1330 / 1 Aralık 1901)
[338] *BOA, DH. MKT. 2172/45* (18 Şevval 1316 / 1Mart Kasım 1989)

Aşı nizamnamesinde aşı memurlarının çiçek aşısını ücretsiz olarak gerçekleştirmeleri istenmektedir. Aşıladıkları şahıstan para talep edenlerin cezalandırılacağı bildirilmiştir. Örneğin 8 Ağustos 1907 tarihinde alınan bir karar doğrultusunda aşı memurlarından bazılarının aşıladıkları kişilerden para istedikleri, tespit edilen kişilerin aşı nizamnamesinin 8. maddesi gereği aşı memurlarının aşı uygulamasının ücretsiz yapmaya mecbur oldukları bildirilmiştir.[339]

Mekteplerdeki talebelere çiçek aşısı yapmakla görevli memurlar görevlerinde temizlik ve hijyen kurallarına dikkat etmeleri konusunda uyarılmıştır. 20 Haziran 1908 tarihinde Kadıköy kazasında bulunan Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi talebelerine aşı yapmak üzere Tıbbıye Nezareti tarafından görevlendirilen aşı memurunun temizlik kaidelerine itina etmediğinden talebelerin bazılarının aşılarında iltihaplanma görülmesinden dolayı şikâyet gelmesi üzerine aşıcılar ikaz edilmiştir.[340]

Tabip, ebe ve aşı memuru gibi sıhhiye memurlarının maaş ve masraflarının belediye bütçesinden karşılanması gerekmektedir. Belediye bütçesinin müsait olmadığı durumlarda hususi bütçeden karşılanmıştır. Özellikle çiçek salgınının artış gösterdiği zamanlarda aşı memurlarına ihtiyaç arttığından dolayı bu memurlara maaş ve harcırahın ödenmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Örneğin 4 Nisan 1914 tarihinde çiçek hastalığının önlenmesi için köylere giden aşı memurlarına ait maaş ve harcırahların belediyelerden veya hususi bütçeden karşılanması istenmiştir.[341] Çiçek illetinin yayılmaması için aşı memurlarının vazifelerini iyi yapmaları gerektiği ve aşı memurlarının da mağdur olmamaları için maaş ve harcırahın düzenli bir şekilde ödenmesi istenmiştir.[342]

Çiçek hastalığına karşı vilayet, kaza ve nahiyelerde aşı memurunun bulundurulması gerekmektedir. Belediye bütçesinden verilmek üzere bir kazada 400 kuruş maaşla bir aşı memurunun bulunması istenmektedir. Ayrıca göreve yeni başlayan aşı memurlarına ek maaş ve harcırah ödenerek aşı faaliyetlerinde bulunmaları istenerek ihmallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.[343] Vilayetlerde bir veya iki, kaza ve nahiyelere birer aşı memuru gönderilmesi, aşı memuru olmayan kaza ve nahiyelere

---

[339] *BOA, DH. HMŞ. 11/17* (28 Cemaziyelahir 1325 / 8 Ağustos 1907)
[340] B*OA, MF. MKT. 1060/65 (* 20 Cemaziyelevvel 1326 / 20 Haziran 1908)
[341] *BOA, DH.EUM.LVZ.* 25/45 (8 Cemaziyelevvel 1332 / 4 Nisan 1914)
[342] *BOA, DH.HMŞ. 11/19* (24 Ramazan 1327 / 9 Ekim 1909)
[343] *BOA, DH.UMVM. 80/13* (20 Rabiulahir 1333 / 7 Mart 1915)

bir an önce aşı memuru gönderilerek maaşlarının karşılanması istenmiştir.[344] 22 Nisan 1889 tarihinde Osmanlı Devleti'ndeki bütün bölgeleri gezerek mektepteki talebeleri aşılamak üzere İstanbul'da üç, diğer vilayetlerde ise birer seyyar aşı memurunun tayinine karar verilerek bu memurların maaş ve harcırahlarının düzenli bir şekilde ödenmesi istenmiştir.[345]

2.1.3.Kızıl ve Kızamık Hastalığının Mekteplere Etkileri

Mektepler bulaşıcı hastalık ortaya çıktığı zamanlarda Maarif Nezareti tarafından yayınlanan kanunnamelere göre hareket edilmesi beklenmektedir. Bu kanunnamelerde hastalık ortaya çıkan mekteplerde başta eğitime ara verilerek temizlik işlemlerinin yapılması, tabip muayeneleri ile hastalıkların seyrinin takip edilmesi gelmektedir. Bulaşıcı hastalık görülen mekteplerde ne yönde hareket edileceği Maarif Nezareti tarafından belirlenmiştir.

Kızamık hastalığının yayılmasında durgun ve kirli sular etkili olduğundan mekteplerde bulunan talebelerin içtikleri suların kaynatılmış ve mikroplardan arındırılmış olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin 23 Mayıs 1909 tarihinde Manastır'da ortaya çıkan tifo, kızıl ve kızamık gibi hastalıkların sebebinin kuyu ve durgun sular olduğu anlaşıldığından kasabaya içmeye uygun su izalesi sağlanmaya çalışılmış ve mekteplerdeki talebelere kaynatılmış su verilmesi istenmiştir.[346]

2.1.3.1.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Kızıl ve kızamık hastalıklarının bulaşma ihtimali yüksek olduğundan mekteplerde bu hastalıkların görülmesi durumunda diğer bulaşıcı hastalıklarda olduğu gibi ilk uygulan tedbir belli bir süre eğitime ara verilmesi olmuştur. Kızamık hastalığına yakalanan talebelerin evlerine gönderilerek tedavi edilmeleri ve bu süreçte mektebin tatil edilmesine dikkat edilmiştir. 6 Mart 1890 tarihinde İstanbul Büyükçekmece civarında Şehroz köyünde bulunan çocuklarda birkaç günden beri kızamık hastalığı görüldüğünden bölgede bulunan mektepler tatil edilerek talebelerin

---

[344] B*OA, DH.MKT. 2590/55* (11 Zilkade 1319 / 19 Şubat 1902)
[345] *BOA, DH.MKT. 1618/*29 (21 Şaban 1306 / 22 Nisan 1889)
[346] *BOA, DH.MKT. 2822/20* (3 Cemaziyelevvel 1327 / 23 Mayıs 1909)

evlerinde tedavi altına alınmasına karar verilmiştir.[347] 8 Kasım 1906 tarihinde Sultanselim civarında bulunan Küçük Mustafapaşa civarındaki Gül Camii İbtidai Mektebi talebeleri arasında 3 kişinin kızıl hastalığına yakalanması sonucu mektep tatil edilerek gerekli sıhhi temizliğinin yapılması istenmiştir.[348] 7 Kasım 1898 tarihinde Çorum vilayetinde kızıl hastalığının salgın haline dönüşmesi üzerine vilayette bulunan mekteplerin geçici olarak tatil edilmesine karar verilmiştir.[349]

26 Kasım 1892 tarihinde belediye idaresine bir yazı ile Gülcemal Şerifi civarında kızamık salgını görülmesinden dolayı bölgede bulunan Gülcemal Şerifi İbtidai Mektebi'nin geçici olarak 12 gün süreyle tatil edilmesi ve sıhhiye heyeti tarafından görevlendirilen müfettişlerin bu hususta ihtiyatlı davranması istenmiştir.[350] 6 Aralık 1892'de belediyeye yazılan yazı ile İstanbul'da bazı mahallelerinde kızamık hastalığı ortaya çıkmasından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla buralarda bulunan mekteplerin tatil edilmesine ve hastalığa yakalanan talebelerin evlerine gönderilmesine karar verilmiştir.[351]

20 Nisan 1900 tarihinde Hamidiye Kasabası'ndaki çocuklarda kızıl ve kızamık vakaları görülmesinden dolayı bölgede bulunan mektepler tatil edilerek gerekli sıhhi tedbirlerin alınması istenmiştir.[352] 18 Kasım 1902 tarihinde Üsküdar Divitçiler'de bulunan Şule-i Terakki Mektebi talebeleri arasında 8 kişinin kızamık ve 1 kişinin kabakulak hastalığına yakalanması üzerine evlerinde tedaviye alınarak mektepte bulunan toplam 165 talebeye de bulaşmasından endişe edilerek mektebin tatil edilmesine ve fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir. Bu süreçte belediye idaresi tarafından ilaçlanmasının yapılması istenmiştir.[353]

1 Şubat 1904 tarihinde Ahiçelebi Rüştiye Mektebi'nde kızamık hastalığı görülmesi üzerine mektep tatil edilmiştir.[354] 8 Kasım 1906 tarihinde İstanbul Üsküdar merkezi civarında bulunan Mihrimah Sultan İbtidai Mektebi talebeleri arasında 3 çocuğun kızamık hastalığına yakalanmalarından dolayı talebelerin evlerine gönderilip tedavi edilmesine ve mektebin tatil edilerek gerekli fennî temizliğinin yapılmasına

---

[347] *BOA, DH.MKT. 1705/104* (14 Receb 1307 / 6 Mart 1890)
[348] *BOA, MF.İBT. 182/119* (21 Ramazan 1324 / 8 Kasım 1906)
[349] *BOA, MF.MKT. 421/60* (22 Cemaziyelahir 1316 / 7 Kasım 1898)
[350] *BOA, MF.MKT. 154/106* (6 Cemaziyelevvel 1310 / 26 Kasım 1892)
[351] *BOA, MF.MKT. 155/125* (16 Cemaziyelevvel 1310 / 6 Aralık 1892)
[352] *BOA, DH.MKT. 2334/20* (19 Zilhicce 1317 / 20 Nisan 1900)
[353] *BOA, MF.MKT. 674/38* (16 Şaban 1320 / 18 Kasım 1902)
[354] *BOA, MF.İBT. 144/71* (14 Zilkade 1321 / 1 Şubat 1904)

karar verilmiştir.[355] 14 Ocak 1907 tarihinde Biga Mutasarrıfı Hıfzı Efendi Biga'da çocuklar arasında kızamık hastalığının artması üzerine hastalığın yayılmaması ve önlenmesi için bölgede bulunan idadi mekteplerinin tatil edildiğine dair telgraf göndermiştir.[356]

17 Aralık 1907 tarihinde Beylerbeyi Rüştiye Mektebi talebesinden 2 kardeşin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin tatil edilmesine karar verilmiştir.[357]

11 Nisan 1909 tarihinde Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında 8 kişinin kızamık hastalığına yakalanması üzerine mektep tatil edilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[358]

Tablo 4: Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi Talebelerinden Kızamık Hastalığına Yakalananların Listesi

Talebenin Sınıfı	Talebenin İsmi	Talebenin Mahallesi	Talebenin Hane Numarası
5	Mahmure Hanım kızı Hüseyin Efendi.	Deniz Abdal Şehremaneti Caddesi	295
5	Emine Hayriye / Mehmet Emin kızı	Seyid Bey Mahallesi İmam Sokak	8
5	Hamdi kızı Şefika	Suhte Sinan Mahallesi Dedebaşı Birinci Yol Caddesi	17
5	Mehmet Salih kızı / Sıdıka Ulfet	Sarı Nasuh Mahallesi Aynalı Haşir Sokak	20
5	Mehmet kızı Dilsaz	Lütfi Paşa Mahallesi	-

[355] *BOA, MF.İBT. 182/122* (21 Ramazan 1324 / 8 Kasım 1906)
[356] *BOA, MF.İBT. 185/60* (29 Zilkade 1324 / 14 Ocak 1907)
[357] *BOA, MF.İBT. 200/63* (12 Zilkade 1325 / 17 Aralık 1907)
[358] *BOA, MF.MKT. 1114/42* (20 Rebiulevvel 1327 / 11 Nisan 1909)

Tabloda görüldüğü üzere mektepte bulaşıcı hastalığa yakalanmış talebenin kaydı tutulmaktadır. Talebelerin isimleri, adresleri yazılarak başta Maarif Nezareti olmak üzere gerekli kurumlara bildirilmiştir.

Kızamık hastalığının bulaşma ihtimali yüksek olduğundan bazı mekteplerde görülen hastalık nedeniyle çevresinde bulunan diğer mekteplerin de tatil edildiği görülmektedir. Örneğin 26 Aralık 1907 tarihinde Çengelköy'de Ravza-i İrfan Mektebi talebelerinden 3 kişinin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı talebeler evlerinde tedavi edilerek mektebin tatil edilmesine karar verilmiştir.[359] 25 Ocak 1908 tarihinde ise Çengelköy Ravza-i İrfan Mektebi talebelerinde daha önce ortaya çıkan kızamık hastalığının civardaki Hamidiye Mektebi talebelerine de bulaştığından civardaki mekteplerinde tatil edilerek gerekli sıhhi temizliğin yapılması istenmiştir.[360] 1 Temmuz 1909 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile İstanbul Ortaköy civarında bulunan Mahmudiye İbtidai talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektep tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması istenilmiştir.[361]

Salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasına engel olmak amacıyla Şura-yı Devlet tarafından çıkarılan nizamnamelerde mekteplerde kızamık hastalığının görülmesi durumunda tatil edilme süresi genellikle 12-14 gün olarak tespit edilmiş ve çoğunlukla 12 gün tatil edilme kuralına uyulmuştur.[362] 15 Nisan 1887 tarihinde Kabasakal Mektebi İptidaisi'nin talebeleri arasında bir salgın hastalık görülmesinden dolayı mektep 12 gün süreyle tatil edilmiş ve durum Sultan Ahmet merkez muallimliğine bildirilmiştir. 16 Mayıs 1892 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir yazı gönderilerek İstanbul Boyabat civarında ortaya çıkan kızamık hastalığından dolayı belde tabipliğinin raporu üzerine bölgede bulunan rüştiye ve ibtidai mekteplerinin 12 gün müddetle tatil edildiği bildirilmiştir.[363] 25 Temmuz 1896 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılan bir yazı ile Kadıköy civarında kızamık hastalığı ortaya çıkmasından dolayısıyla o bölgede bulunan Kuşdili İbtidai Mektebi talebeleri arasında

[359] *BOA, MF.İBT. 201/16* (21 Zilkade 1325 / 26 Aralık 1907)
[360] *BOA, MF.İBT. 202/8* (21 Zilhicce 1325 / 25 Ocak 1908)
[361] *BOA, MF.İBT. 235/86* (12 Cemaziyelahir 1327 / 1 Temmuz 1909)
[362] *BOA, ŞD. 226/81* (11 Rebiulevvel 1331 / 18 Şubat 1913)
[363] *BOA, MF.İBT. 29/8* (18 Şevval 1309 / 16 Mayıs 1892)

da görülmesinden üzerine belediye idaresi sıhhiye heyeti kararıyla fenni temizliğinin yapılması için mektebin 12 gün müddetle tatil edilmesine karar verilmiştir.[364]

Resim 23: Boyabat İnas Mekteb-i İbtidaisi (Boyabat Kız İlkokulu)[365]

2 Temmuz 1901 tarihinde Yakacık Köyü Mektebi İbtidaisi talebeleri arasında da kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilip belediye heyet-i sıhhiyesi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[366]13

[364] *BOA, MF.MKT. 361/12* (14 Safer 1314 / 25 Temmuz 1896)
[365] Yılmaz, *a.g.e.*, s.170.
[366] *BOA, MF.MKT. 567/27* (15 Rebiulevvel 1319 / 2 Temmuz 1901)

Temmuz 1901 tarihinde Çengelköy Havuzbaşı'ndaki ibtidaiyye mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mahalli belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması için 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir.[367] 13 Ağustos 1901'de belediye idaresine gönderilen yazı ile İstanbul Ağa Yokuşu mevkiinde bulunan Kemal Paşa Mahallesi'nde Cami-i Şerif Sokağı'nda 5 numaralı hanede ikamet eden Hafız Tahsin Efendi'nin oğlu Galip'in o civarda bulunan Yakup Ağa Mekteb-i İbtidaisi talebelerinden olup kızamık hastalığına yakalandığı anlaşılmıştır. Ayrıca mektep talebelerinden bir çocuğun daha aynı hastalığa müptela bulunduğu tahkikattan anlaşılması üzerine mektep 12 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[368] 14 Aralık 1901 tarihinde Göksu mevkiinde bulunan Defterdar Mehmet Efendi İbtidaisi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek gerekli sıhhi tedbirlerin belediye idaresi tarafından alınması istenmiştir.[369]

5 Mart 1902 tarihinde Leyli Kız Sanayi Mektebi talebeleri arasında bir kızamık hastası olduğu gibi birkaç talebede de hastalığın baş göstermekte olması nedeniyle mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir.[370] 7 Nisan 1902 tarihinde Cağaloğlu Leyli ve Nehari Kız Sanayi mektepleri talebeleri arasında kızamık hastalığına yakalanmış talebelerin bulunmasından dolayı mekteplerin belediye heyet-i sıhhiyesince fenni temizliğinin yapılması için 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir.[371] 19 Nisan 1902 tarihinde İstanbul'un Cihangir kazası Karadut Mahallesi'nde El Hac Mustafa Efendi Vakfı'ndan Füyuzat Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 4 kişinin kızamık hastalığına yakalandığının anlaşılması üzerine mevcut olan 35 talebeye de bulaşma ihtimali olmasından dolayı mektep 12 gün müddetle tatil edilip fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[372] 20 Nisan 1902 tarihinde İstinye'de Mahmut Çavuş Mahallesi'ndeki çocuklar arasında kızamık hastalığı görülmesi üzerine devam ettikleri Karye Rum Mektebi'nin hastalığın yayılmasına mani olmak amacıyla 12 gün süreyle tatil edilmesine ve gereken tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir.[373]

---

[367] *BOA, MF.MKT. 569/30* (26 Rebiulevvel 1319 / 13 Temmuz 1901)
[368] *BOA, MF.MKT. 572/58* (27 Cemazielahir 1319 / 13 Ağustos 1901)
[369] *BOA, MF.MKT. 595/14* (3 Ramazan 1319 / 14 Aralık 1901)
[370] *BOA, MF.İBT. 113/90* (25 Zilkade 1319 / 5 Mart 1902)
[371] *BOA, MF.İBT. 116/22* (28 Zilhicce 1319 / 7 Nisan 1902)
[372] *BOA, MF.İBT. 117/94* (8 Muharrem 1320 / 17 Nisan 1902)
[373] *BOA, MF.MKT. 622/11* (11 Muharrem 1320 / 20 Nisan 1902)

29 Eylül 1902 tarihinde Ayasofya Camii-i Şerifi civarında bulunan Evvel-i Sultan Mahmut Han İbtidai Mektebi talebelerinden 5 kızamık ve 1 kızıl hastalığına yakalanmasından dolayı mektepte mevcut 30 talebeye de bulaşmaması için 12 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin ve ilaçlamanın belediye idaresi tarafından yapılması istenmiştir.[374] 24 Aralık 1902 tarihinde Karagümrük civarında Öküz Mehmet Paşa Mektebi İbtidaisi'nde 8 talebe kızamık hastalığına yakalandığından hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektep 12 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[375] 2 Temmuz 1903 tarihinde Yenibahçe civarında bulunan Sinan Bey İbtidai Mektebi talebeleri arasında 7 çocuğun kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı hanelerinde tedavi edilerek, ilaçlama ve temizlik için mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir.[376]

9 Mayıs 1904 tarihinde Kanlıca İdadi Mektep Müdür Vekili, Maarif Nezareti'ne dilekçe yazılarak Kanlıca Mektep İdadisi talebelerinden 7 kişinin ve mektep muallimlerinin de kızamık hastalığına yakalandığını belirterek mektebin emsal karar olan 12 gün süreyle tatil edilmesini istemiştir. Ayrıca bu süre zarfında belediye idaresi tarafından mektebin fenni temizliği ile gerekli ilaçlamaların yapılması istenilmiştir. [377]

5 Nisan 1905 tarihinde Fatih İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı tespit edilmesi üzerine durum sıhhiye müdüriyetine bildirilmiştir.[378] 12 Haziran 1905 tarihinde Kâğıthane karyesinde bulunan ibtidai mekteplerde kızamık hastalığı ortaya çıkmasından dolayı fenni temizlik yapılmak üzere 12 gün süreyle tatil edilmiştir.[379] 20 Haziran 1906 tarihinde Beyazıt'ta Dibekli Camii bitişiğindeki Sait Efendi Mekteb-i İbtidai'sinde 13 talebede kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektebin 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir.[380]

6 Mart 1906 tarihinde Hobyar İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında bir hafta içinde 15 talebenin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılmasına gerek

---

[374] *BOA, MF.MKT. 663/45* (25 Cemaziyelahir 1320 / 29 Eylül 1902)
[375] *BOA, MF.MKT. 676/33* (23 Ramazan 1320 / 24 Aralık 1902)
[376] *BOA, MF.MKT. 716/48* (6 Rebiulahir 1321 / 2 Temmuz 1903)
[377] *BOA, MF.MKT. 778/62* (23 Safer 1322 / 9 Mayıs 1904)
[378] *BOA, MF.İBT. 159/6* (29 Muharrem 1323 / 5 Nisan 1905)
[379] *BOA, MF.İBT. 161/43* (8 Rebiulevvel 1323 / 12 Haziran 1905)
[380] *BOA, MF.MKT. 936/51* (27 Rebiulahir 1324 / 20 Haziran 1906)

görülmüştür.[381] 30 Mart 1906 tarihinde Üsküdar merkez civarında bulunan Süleyman Paşa Mektebi İbtidaisi talebeleri arasında 9 kişinin kızamık hastalığına yakalanması sonucu mektep 12 gün müddetle tatil edilerek belediye idaresi tarafından mektebin temizlenip ilaçlanması istenmiştir.[382] 9 Mayıs 1906 tarihinde Ayasofya Merkez Rüştiyesi kızamık hastalığından dolayı 12 gün müddetle tatil edilmiştir.[383] 30 Haziran 1906 tarihinde Ayaz Paşa Mektebi talebeleri arasından 9 kişinin kızamığa yakalanmasından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilip belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[384]

3 Temmuz 1906 tarihinde belediye idaresine yazılan yazı ile Sultan Ahmet civarında bulunan Güngören Mahallesi'ndeki İskender Mustafa Paşa İbtidai Mektebi talebeleri arasında kızıl ve kızamık hastalıkları ortaya çıkmış olması dolayısıyla mektebin 12 gün müddetle tatil edilip gerekli fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir. [385] 5 Temmuz 1906 tarihinde İstanbul Bahçekapı'daki Hamidiye İptidai Mektebi'nde bulunan talebeler arasında 7 kişinin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı mektep 12 gün müddetle tatil edilerek bu süreç zarfında mektebin fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[386] 2 gün sonra 7 Temmuz 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir yazı ile Süleymaniye civarında bulunan Molla Gürani Mahallesi'nde ikamet eden İbrahim Bey'in kızı Ayşe ve Maruf Mahallesi'nde Ahmet Bey'in oğlu Ali ile Şehzadebaşı Kanlıcahane Mahallesi'nde Cemal Bey'in hanesinde bir kişinin Süleymaniye'deki çocukların kızamık hastalığına yakalandıkları görülmüştür. Bunların her üçünün de Süleymaniye civarında bulunan Nevruse Hatun Mektep İbtidaisi talebeleri olduğu anlaşılmasından dolayı heyet-i sıhhiye raporu üzerine acilen mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek bu süreç zarfında belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[387]

2 Şubat 1907 tarihinde İşkodra Vilayeti'nden gelen rapor doğrultusunda bölgede kızamık vakalarının artması nedeniyle bölgedeki mekteplerin 12 gün müddetle tatil edilmesine Maarif Komisyonu'nca karar verilmiştir.[388] 27 Nisan 1907

---

[381] *BOA, MF.MKT. 914/67* (10 Muharrem 1324 / 6 Mart 1906)
[382] *BOA, MF.MKT. 920/25* (4 Safer 1324 / 30 Mart 1906)
[383] *BOA, MF.İBT. 176/13* (15 Rebiulevvel 1324 / 9 Mayıs 1906)
[384] *BOA, MF.MKT. 1379/20* (8 Rebiulevvel 1324 / 30 Haziran 1906)
[385] *BOA, MF.MKT. 938/69* (11 Cemaziyelevvel 1324 / 3 Temmuz 1906)
[386] *BOA, MF.MKT. 939/1* (13 Cemaziyelevvel 1324 / 5 Temmuz 1906)
[387] *BOA, MF.MKT. 939/49* (15 Cemaziyelevvel 1324 / 7 Temmuz 1906)
[388] *BOA, MF.İBT. 185/110* (18 Zilhicce 1324 / 2 Şubat 1907)

tarihinde Beylerbeyi İstavroz ’da bulunan Abdullah Ağa İbtidai Mektebi’nin, Heyet-i Sıhhiyesince tespit edilen kızamık hastalığına 17 talebe yakalanmasından dolayı mektebin derhal 12 gün süreyle tatil edilerek dezenfekte edilmesine karar verilmiştir.[389] 18 Aralık 1907 tarihinde Üsküdar’ın Bulgurlu Karyesinde Haydar Paşa Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 5 kişinin kızamık hastalığına yakalandığı yapılan sıhhi teftişattan anlaşılması üzerine mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek gerekli fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[390]

25 Mayıs 1908 tarihinde Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında 5 kişinin kızamığa yakalanmalarından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilip fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[391] 16 Haziran 1909 tarihinde İstanbul Bakırköy İnas Rüştiye Mektebi Müdürü belediye idaresine bir yazı yazarak mektep talebeleri arasında 4 kişinin kızamık hastalığına yakalanması dolayısıyla mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek belediye sıhhiye heyeti tarafından fenni temizliğinin yapılmasını istemiştir.[392] 1 Temmuz 1909 tarihinde Beykoz civarında bulunan Akbaba Karyesinde Canfeza Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasından Rasim Efendinin kızamık hastalığına yakalandığı muayenesinden anlaşılması üzerine mektep 12 gün müddetle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[393]

Mekteplerde salgın ve bulaşıcı hastalıklar görülmesi üzerine çıkarılan nizamnamede kızamık hastalığının görülmesi durumunda tatil süresinin 12 gün olarak belirlendiği bilinmektedir. Ancak hastalığın seyri ve talebelerin mevcut durumlarına göre bu tatil sürelerinin değiştiği de görülmektedir. Bazı durumlarda 1 hafta ve 10 gün süreyle tatil kararı verilmiştir. Kızamık hastalığında mekteplerin en kısa tatil edilme süresi 1 haftadır. Örneğin 28 Mayıs 1889 tarihinde Maarif Nezareti’ne gönderilen yazı ile Midilli İdadisi Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla 1 hafta kadar tatil edilmesine sıhhiye müfettişleri tarafından karar verilmiştir.[394] 4 Nisan 1899 tarihinde Beşiktaş’ta Büyük Esma Sultan İnas Numune Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığına yakalanan talebe görülmesinden dolayı mektep 10 gün süreyle tatil edilmiştir. [395] 17 Mart 1908

---

[389] *BOA, MF.İBT. 189/7* (14 Rebiulevvel 1325 / 27 Nisan 1907)
[390] *BOA, TS.MA.e. 1372/34* (13 Zilkade 1325 / 18 Aralık 1907)
[391] *BOA, MF.MKT. 1057/17* (23 Rebiulahir 1326 / 25 Mayıs 1908)
[392] *BOA, MF.MKT. 1130/16* (27 Cemaziyelevvel 1327 / 16 Haziran 1909)
[393] *BOA, MF.İBT. 235/104* (12 Cemaziyelahir 1327 / 1 Temmuz 1909)
[394] *BOA, MF.MKT. 450/19* (17 Muharrem 1317 / 28 Mayıs 1899)
[395] *BOA, MF.MKT. 442/11* (23 Zilkade 1316 / 4 Nisan 1899)

tarihinde Fatih İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektebin 10 gün müddetle tatil edilerek gerekli fenni temizliğinin belediye idaresince yapılmasına karar verilmiştir.[396] 26 Haziran 1910 tarihinde Fatih civarında bulunan Aşıkpaşa Mahallesi'ndeki Asude Hatun Mekteb-i İbtidaisi ile Tercüman Yunus Bey Mekteb-i İbtidaisi'nin talebelerde görülen kızamık hastalığı dolayısıyla mektebin 1 hafta süreyle tatil edilerek gerekli temizlik işlerinin yapılmasına karar verilmiştir.[397]

Kızamık hastalığı nedeniyle mekteplerin 11 gün süreyle tatil edildiği de olmuştur. Örneğin, 16 Mayıs 1907 tarihinde Erenköy Zükur Rüştiye Mektebi talebeleri arasında 20 kişinin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektebin derhal 11 gün süreyle tatil edilip fenni temizliğinin belediye idaresi tarafından yapılması istenmiştir.[398] 27 Mayıs 1909 tarihinde Üsküdar Kız Sanayi Mektebi talebeleri arasında kızamık ve çiçek hastalığı görülmesinden dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla 11 gün müddetle tatil edilmiştir.[399]

Kızamık hastalığı görülen mekteplerin 15 gün süreyle tatil edilmesi de karşılaşılan bir durumdur. Örneğin 2 Nisan 1908 tarihinde Üsküdar Kız Sanayi Mektebi talebeleri arasında kızıl ve kızamık hastalığına yakalanmış talebe bulunmasından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektep 15 gün müddetle tatil edilmiştir.[400] 7 Şubat 1910 tarihinde İstanbul da bulunan Beykoz Rüştiyesinde kızamık hastalığı görülmesi dolayısıyla 15 gün süreyle tatil edilmiştir.[401]

Kızamık hastalığı görülen mekteplerin 24 gün süreyle tatil edildiği de görülmüştür. Örneğin 19 Şubat 1907 tarihinde onuncu belediye dâhilinde bulunan Darülirfan Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesinden dolayı mektebin 24 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin belediye idaresi tarafından yapılması istenmiştir.[402]

---

[396] *BOA, MF.İBT. 204/108* (13 Safer 1326 / 17 Mart 1908)
[397] *BOA, MF.İBT. 277/24* (17 Cemaziyelahir 1328 / 26 Haziran 1910)
[398] *BOA, MF.MKT. 995/19* (3 Rebiulahir 1325 / 16 Mayıs 1907)
[399] *BOA, MF.İBT. 234/20* (7 Cemaziyelevvel 1327 / 27 Mayıs 1909)
[400] *BOA, MF.İBT. 205/124* (29 Safer 1326 / 2 Nisan 1908)
[401] *BOA, MF.İBT. 261/18* (26 Muharrem 1328 / 7 Şubat 1910)
[402] *BOA, MF.MKT. 978/93* (6 Muharrem 1325 / 19 Şubat 1907)

Kızamık hastalığının yanında çiçek, difteri, kabakulak gibi hastalıkların bir arada görüldüğü durumlarda mekteplerin tatil süreleri daha uzun tutulmuştur. Örneğin 2 Ocak 1890 tarihinde Dersaadet ve Bilad-ı Selase ’de kuşpalazı ve kızıl hastalıkları etkili bir şekilde görülmesi üzerine hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla bölgede bulunan Mekatib-i Rüştiye-i Askeriye ile Baytar Rüştiye’sinin 1 ay süreyle tatil edilmesine ve bu süre içerisinde mektebin temizlik işlemlerinin belediye idaresi tarafından yapılmasına Sıhhiye idaresi tarafından verilmiştir.[403]

11 Ağustos 1902 tarihinde belediye idaresine gönderilen yazı ile Üsküdar civarında bulunan Fıstıklı ve Rum Mahmut Paşa ibtidai mekteplerinde yapılan tahkikat raporuna göre 1 ay içerisinde 13 talebenin kızamık hastalığına yakalandıkları anlaşılmış ve mektepte 170 talebe bulunmasından ve hastalığın bu talebelere de bulaşmasından endişe edilerek 1 ay müddetle tatil edilmesine karar verilmiştir.[404]

Kızamık hastalığı nedeniyle bazı mekteplerin tatil süresi hastalığın sona ermesine kadar uzatılmıştır. Örneğin 3 Mart 1890 tarihinde Maarif Nezareti’ne gönderilen bir yazı ile ikinci belediye dâhilinde bulunan Üskübi ve civar mahallerinde bulunan mekteplerde 17, Debbağ Yunus Mahallesi’nde bulunan mektepte 3 ve Balat ile Salma ve Tomruk civarındaki mekteplerde 6 olmak üzere toplam 26 talebenin kızamık hastalığına yakalandığı bildirilmiştir. Hasta sayısının artmasından endişe edilip önlem alınması gerektiği ve hastalığın daha çok Üsküp belediyesi idaresinde görülmesinden dolayı bu mekteplerin hastalık sona erinceye kadar tatil edilmesi istenilmiştir.[405]

20 Haziran 1893 tarihinde belediye idaresine bir yazı yazılarak İstanbul Kanlıca civarında bulunan Vaki İskender Paşa İbtidai Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığına yakalanan çocukların bulunmasından dolayı adı geçen mektebin hastalık sona erinceye kadar tatil edilip temizliğinin belediye idaresi tarafından yapılması istenmiştir.[406] 14 Ocak 1895 tarihinde Kadıköy’de bulunan Halile-i Mahmudiye Mektebi talebelerinden Mustafa Ağazade Bekir Efendi’nin kızamık

[403] *BOA, Y..PRK.ASK. 59/62* (10 Cemaziyelevvel 1307 / 2 Ocak 1890)
[404] *BOA, MF.MKT.651/35* (6 Cemaziyelevvel 1320 / 11 Ağustos 1902)
[405] *BOA, MF.İBT. 24/97* (11 Receb 1307 / 3 Mart 1890)
[406] *BOA, MF.MKT. 172/30* (5 Zilhicce 1310 / 20 Haziran 1893)

hastalığından vefat etmesi üzerine mektebin hastalık sona erinceye kadar tatil edilmesine karar vermiştir.[407]

Resim 24: Kapudanpaşa Mekteb-i Rüştiyesi (Kaptanpaşa Ortaokulu)[408]

Gayrimüslim talebelerin bulunduğu özel mekteplerde de kızamık hastalığının ortaya çıkması üzerine tatil edilerek gerekli işlemlerin yapıldığı görülmektedir. Örneğin 14 Mayıs 1893 tarihinde Üsküdar civarında bulunan Yeni Mahalle, Selamsız, Vanginbağı bölgelerinde hızla yayılan kızamık hastalığının artması üzerine bu bölge civarında bulunan Fransız ve Rum mekteplerinin tatil edilmesine karar verilmiştir.[409] 12 Şubat 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir yazı yazılarak İstanbul da kızamık hastalığının artmasından ve özellikle Kumkapı civarında Havuzlu Kilise içindeki Rum Mektebi talebeleri arasında hastalığın yayılmasından dolayı gereken sıhhi koşulların sağlanması amacıyla mektebin bir an evvel tahliye edilerek 12 gün müddetle kapatılıp fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[410] 17 Mart 1902 tarihinde Yeniköy'de

[407] *BOA, MF.MKT. 245/2* (17 Receb 1312 / 14 Ocak 1895)
[408] Yılmaz, *a.g.e.*, s.50.
[409] *BOA, HR.TH.. 129/96* (27 Şevval 1310 / 14 Mayıs1893)
[410] *BOA, MF.MKT. 545/9* (22 Şevval 1318 / 12 Şubat 1901)

bulunan Panaiya ve Aya Nikola mahallelerindeki çocuklarda kızamık hastalığı görüldüğünden bu bölgede bulunan Rum mekteplerinin 12 gün müddetle tatil edilip fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[411] 29 Haziran 1902 tarihinde Büyük Ada'da bulunan Rum Mektebi talebeleri arasında 10 kişinin kızamık hastalığına yakalanmalarından dolayı mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir.[412]

Öte yandan mektepte çalışan idarecilerin ve muallimlerin de kızamık hastalığına yakalanmaları üzerine izinli sayılarak çalıştıkları mektep tatil edilmiştir. Örneğin 27 Mayıs 1916 tarihinde Moda İnas Numune Mektebi'nde muallimlik yapan Zehra Hanım'ın evinde kızamık vakası çıkması üzerine 15 gün süreyle okula gelmemesi istenmiştir.[413] 7 Şubat 1923 tarihinde Sultan Abdülaziz İnas Mektebi muallimelerinden Zeynep Hanım'ın çocuğu kızamığa yakalandığından mektebe gelmesine izin verilmeyerek belirli bir süre tatil edilmiştir.[414]

2.1.3.2.Belediye Dairesinden Tabip Gönderilmesi

Mekteplerde herhangi bir bulaşıcı hastalık ortaya çıktığında Maarif Nezareti tarafından bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda uzman bir tabip tahsis edilerek mektepte başta talebeler olmak üzere muallimler ve çalışanlarının muayeneden geçirilerek, defterlere hastalıkla ilgili bilgilerin günü gününe kaydedilmesi istenmektedir.[415] Örneğin 3 Ocak 1908 tarihinde Maarif Nezareti'nden alınan bir karar doğrultusunda mekteplerde görülen salgın ve bulaşıcı hastalıkları Maarif Nezareti'ne bildirmeleri ve mekteplere ait sıhhiye raporlarının düzenli olarak tutulmasının gerektiği bütün rüştiye mektep idarelerine bildirilmiştir.[416]

Mekteplerde kızıl ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların ortaya çıktığı durumlarda belediye idaresi Sıhhiye Heyeti Komisyonu tarafından tabip gönderilerek hastalığın yayılmasına engel olunmak istenmiştir. Örneğin 30 Mart 1891 tarihinde Burdur'da kızamık hastalığından ölümler meydana gelmesi sonucunda en yakın belediye idaresi tarafından tabip gönderilmiştir.[417] 27 Mayıs 1892 tarihinde Gelibolu

---

[411] *BOA, MF.MKT. 615/34* (7 Zilhicce 1319 / 17 Mart 1902)
[412] *BOA, MF.MKT. 639/29* (22 Rebiulevvel 1320 / 29 Haziran 1902)
[413] *BOA, MF.MKT. 1216/33* (24 Receb 1334 / 27 Mayıs 1916)
[414] *BOA, 180-9-0-0/ GENEL*. (7 Şubat 1923)
[415] *BOA, MF.İBT. 116/196* (30 Zilhicce 1319 / 9 Nisan 1902)
[416] *BOA, MF.İBT. 201/82* (29 Zilhicce 1325 / 3 Ocak 1908)
[417] *BOA, DH.MKT. 1823/8* (19 Şaban 1308 / 30 Mart 1891)

kasabasında görülen kızıl ve kızamık hastalıklarının artması üzerine belediye idaresi tarafından tabip gönderilmiştir.[418] 6 Ekim 1902 tarihinde Rumeli Feneri'nde bulunan Mekteb-i İbtidai talebelerinden 5 kişinin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı sıhhiye müfettişliğinin kararıyla mektepte gerekli tedbirlerin alınmasına ve bir tabibin gönderilmesine karar verilmiştir.[419]

Mekteplerde kızamık hastalığına yakalanmış ve evinde tedavi altına alınan talebenin tekrar mektebe kabul edilmesi için hastalığın geçtiğine dair tabip raporunu idareye vermesi gerekmektedir. 6 Nisan 1897 tarihinde Maarif Nezareti'nden gönderilen bir yazı ile Üsküdar civarında çiçek, kızıl ve kızamık hastalıklarının artması üzerine bu konuda sıhhi tedbirlerin alınması istenerek bölgede bulunan mekteplerdeki muallimlere hastalığa yakalanmış talebelerin tabip raporu sunmadıkça kabullerinin yapılmaması istenmiştir.[420]

Kızamık ve kızıl hastalıkları muayenesinde tabipler için gerekli tıbbi malzeme Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 'den sağlanmıştır. Örneğin 27 Aralık 1889 tarihinde Kosova'nın bazı kazalarında ortaya çıkan ve telefata sebep olan kızamık ve difteri hastalığına karşı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane vasıtasıyla tıbbı malzeme ve personelin gönderilmesi istenmiştir.[421]

Mekteplerde bulaşıcı ve salgın hastalık görüldüğü zamanlarda Maarif Nezareti tarafından gönderilen tabip veya memurlara mektep idarecileri tarafından yardımcı olunmalıdır. Örneğin 26 Nisan 1906 tarihinde çiçek, kızıl, kızamık gibi salgın hastalıkların önlenmesi için sıhhi tedbirler dahilinde görevlendirilen memurlara mektep müdürlerinin gereken kolaylığı göstermeleri istenmiştir.[422]

2.1.3.3.Belediye İdaresi Tarafından Denetlenmesi

Mekteplerde ortaya çıkan bulaşıcı ve salgın hastalıkları karşında Tıbbiye Nezareti tarafından görevlendirilen kurum belediye idareleri olmaktadır. Mekteplerde kızıl, kızamık, difteri, kabakulak gibi bulaşıcı hastalığa yakalanmış bir talebe

---

[418] *BOA, DH.MKT. 1953/83* (29 Şevval 1309 / 27 Mayıs 1892)
[419] *BOA, MF.MKT. 666/33* (3 Receb 1320 / 6 Ekim 1902)
[420] *BOA, MF.İBT. 59 /80* (4 Zilkade 1314 / 6 Nisan 1897)
[421] *BOA, DH.MKT. 2289/61* (23 Şaban 1317 / 27 Aralık 1899)
[422] *BOA, MF.İBT. 204/27* (6 Safer 1326 / 10 Mart 1908)

görüldüğünde mektep idaresi tarafından belediye sıhhiye komisyonuna bilgi verilmesi istenmiştir. Örneğin 23 Ocak 1898 tarihinde mekteplerde kızıl, kızamık, kuşpalazı gibi bulaşıcı hastalıkların engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve bu hastalıkların tedavisini yapan tabiplerden de belediyeleri bilgilendirmeleri istenmiştir.[423] 26 Nisan 1906 tarihinde son zamanlarda çocuklar arasında kızıl ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların artması üzerine hastalıkların yayılmasına engel olmak amacıyla talebeler arasında bulaşıcı bir hastalık gören muallimlerin mektep idarilerince vakit geçirilmeden en yakın belediye idaresine bildirilmesi istenmiştir.[424] 7 Mart 1908 tarihinde Fatih İnas Rüştiye Mektebi Müdüriyeti'ne yazılan bir yazı ile mektep talebelerinden Leman Hanım'ın kızamık hastalığına yakalandığı ve hastalığa yakalanan başka talebe varsa belediye idaresine bildirilmesi mektep müdüriyetinden istenmiştir.[425]

Mekteplerde görülen hastalıkların yayılmasına engel olmak için gerekli tedbirler belediye idaresi tarafından alınmıştır. Örneğin 30 Aralık 1897 tarihinde mekteplerde kızıl, kızamık, kuşpalazı ve humma, çiçek ve tifo gibi bulaşıcı hastalıkların yayılmasına meydan verilmemesi için hastalıkların görüldüğü mahallerde bulunan mekteplerde gerekli tedbirlerin belediye idaresi tarafından alınması istenmiştir.[426] 14 Mart 1901 tarihinde Sultan I. Ahmet Han Mektebi İbtidaisi talebelerinden Servet ve Faik Efendiler ile Servet Hanım'ın kızamık hastalığına yakalandıklarının haber verilmesiyle belediye idaresi tarafından gereken önlemlerin alınması istenilmiştir.[427]

26 Nisan 1906 tarihinde Ayasofya Merkez Rüştiyesi Mektebi Müdüriyeti'nce kabakulak ve kızamık hastalığına yakalanan talebelerin isimlerinin bildirildiği ve belediye idaresi heyeti Sıhhiye Komisyonunca mektepte gerekli tedbirlerin alınması istenilmiştir.[428] 2 Nisan 1908 tarihinde Eyüp İnas Rüştiyesi talebelerinden birinin kızamık hastalığına yakalanması sebebiyle belediye idaresi tarafından tedbir alınması istenmiştir.[429] 23 Mart 1908 tarihinde Leyli Kız Sanayi Mektebi talebelerinden Emine

---

[423] *BOA, DH.MKT. 2087/85* (29 Şaban 1315 / 23 Ocak 1898)
[424] *BOA, MF.İBT. 175/29* (1 Rebiulevvel 1324 / 26 Nisan 1906)
[425] *BOA, MF.İBT. 203/132* (3 Safer 1326 / 7 Mart 1908)
[426] *BOA, ŞD. 793/19* (5 Şaban 1315 / 30 Aralık 1897)
[427] *BOA, MF.MKT. 547/19* (23 Zilkade 1318 / 14 Mart 1901)
[428] *BOA, MF.İBT. 175/33* (2 Rebiulevvel 1324 / 26 Nisan 1906)
[429] *BOA, MF.İBT. 205/131* (29 Safer 1326 / 2 Nisan 1908)

İffet Hanım'ın kızamık hastalığına tutulması nedeniyle mektepte gerekli tedbirlerin alınması belediye idaresinden istenmiştir.[430]

Mekteplerde bulaşıcı hastalık görülmesi durumunda hastalığa yakalanan kişi sayısı ve hastalığın şiddetine göre mektep idaresi tarafından yapılan teftişata göre karar verilmiştir. Örneğin 30 Mart 1906 tarihinde Üsküdar civarında bulunan Süleyman Paşa Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 9 kişinin kızamık hastalığına yakalanması sonucu mektebin kaç gün süreyle tatil edileceği konusunda belediye idaresinden bilgi istenmiştir. Belediye idaresi ise mektepte bulunan mevcut talebe sayısı, hastalığa yakalanan talebe sayısı ile hastalığın şiddet ve derecesine göre mektep binasının sıhhi koşullarını dikkate alınarak teftiş ve tahkikattın sonucuna göre karar verildiğini bildirmiştir.[431] 12 Mart 1908 tarihinde Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesi üzerine belediye idaresi Heyet-i Sıhhiye'ye bilgi verilmiştir.[432]

Belediye idaresi mekteplerde ortaya çıkan bulaşıcı hastalığın seyrini takip etmektedir. Hastalığın tamamen sona erdiği zaman mekteplerin eğitime devam etmesine izin verilmiştir. 13 Mayıs 1893 tarihinde belediye idaresinden gönderilen yazı ile kızamık hastalığı nedeniyle tatil edilen Anadolu Hisarı'ndaki mekteplerin açılabilmesi için hastalığın geçip geçmediği konusunda bilgi verilmesi istenilmiştir.[433]

25 Temmuz 1893 tarihinde Kanlıca civarında bulunan İskender Paşa Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı görülmesi sebebiyle mektep tatil edilmiş idi. Ancak hastalığın tamamen geçmiş olması dolayısıyla belediye idaresi tarafından mektebin eğitime tekrar başlamasına karar verilmiştir.[434] 13 Mart 1907 tarihinde Kadıçeşme civarında bulunan Mehmet Efendi İptidaisi'nde kızamık hastalığı nedeniyle 12 gün müddetle tatil edilip, dezenfekte edilmesi sonucunda belediye idaresi sıhhiye heyetince hastalığın başka talebelere bulaşmadığı ve hasta olan talebelerinde sağlığına kavuştukları bildirilmiştir. Hastalığın ortadan kalkması üzerine mektebin eğitime devam etmesine karar verilmiştir.[435]

---

[430] *BOA, MF.İBT. 205/44* (19 Safer 1326 / 23 Mart 1908)
[431] *BOA, MF.MKT. 920/25* (4 Safer 1324 / 30 Mart 1906)
[432] *BOA, MF.İBT. 204/53* (8 Safer 1326 / 12 Mart 1908)
[433] *BOA, MF.MKT. 168/46* (26 Şevval 1310 / 13 Mayıs 1893)
[434] *BOA, MF.İBT. 32/86* (11 Muharrem 1311 / 25 Temmuz 1893)
[435] *BOA, MF.İBT. 187/22* (28 Muharrem 1325 / 13 Mart 1907)

15 Temmuz 1909 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılan bir dilekçe ile Tahtakale'de Resmi Paşa Camii Şerifi civarında bulunan Receb Ağa Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 4 çocuğun kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı tedavi altına alınarak mektep bir müddet tatil edildiği ve mektebin belediye idaresi tarafından temizlendiğinden bahsederek mektebin eğitime tekrar ne zaman açılacağı konusunda bilgi verilmesini istemiştir. [436]

Gece yatılı olan mekteplerde kızamık hastalığı ortaya çıktığında mektepteki yatak ve örtülerinin temizlenmesi belediye idaresine bağlı tıp heyeti tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin 5 Mart 1902 tarihinde Leyli Kız Sanayi Mektebi talebeleri arasında bir kızamık hastası olduğu gibi birkaç talebede de hastalığın baş göstermekte olması nedeniyle belediye sıhhiye heyetinin raporu üzerine mektebin 12 gün müddetle tatil edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca mektepte bulunan talebelerin çamaşırları ve yatak örtülerinin belediye idaresine bağlı Sıhhiye tıp heyeti tarafından dezenfekte edilmesi talep edilmiştir.[437]

2.1.3.4.Temizlik Faaliyetleri

Mekteplerde kızıl ve kızamık hastalığı görülmesi durumunda mekteplerin derhal tatil edilmesi istenmiştir. Mekteplerin bu tatil süresi içerisinde özellikle fenni temizlik işlemlerinin yapılmasına dikkat edilmiştir. Fenni temizlik söylemiyle mekteplerin hastalıklara karşı dezenfekte edilmesi, ilaçlanması ve temizlik işlerinin yapılması anlaşılmaktadır. Mekteplerde temizlik faaliyetleri genellikle belediye idareleri tarafından oluşturulan sıhhiye heyetleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir mektepte görülen kızıl ve kızamık hastalığı karşısında mektep idaresi tarafından belediye idaresine gönderilen bir yazı ile mekteplerin fenni temizliğinin yapılması istenmiştir. Örneğin 7 Ocak 1893 tarihinde belediye idaresine yazılan yazı ile Sultan Selim merkez dâhilinde bulunan Hazret-i Şa'be, Müftü Ali Efendi, Molla Aşki, Mavsili Mustafa Çavuş ve Tifon İvaz Efendi ve Dibeklizade ve Droman mekteplerinin her birinde birer ikişer kızamık hastalığına yakalanmış talebe görülmesi

[436] *BOA, MF.İBT. 60/7* (13 Zilkade 1314 / 15 Nisan 1897)
[437] *BOA, MF.İBT. 113/90* (25 Zilkade 1319 / 5 Mart 1902)

üzerine bu mekteplerin belediye idaresi heyeti sıhhiyesince fenni temizliğinin yapılması için tatil edilmesine karar verilmiştir.[438]

14 Kasım 1899 tarihinde belediye idaresine bir yazı ile İstanbul Bakırköy civarında bulunan Hamdi Paşa İbtidai Mektebi talebeleri arasında kızamık hastalığı ortaya çıkmasından dolayı mektebin fenni temizliğinin yapılması için 12 gün müddetle tatil edilmesine karar verilmiştir.[439] 9 Nisan 1901 tarihinde Sultan Ahmet Mekteb-i İbtidaisi talebelerinden 8 talebenin kızamık hastalığına yakalanmalarından dolayı Maarif Nezareti'ne yazılan yazı sonucunda mektebin 12 gün süreyle tatil edilmesine ve mektebin tatili esnasında belediye idaresi sıhhiye heyetince fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[440] 20 Nisan 1901 tarihinde İstanbul Binbirdirek'te bulunan Esmahan Kaya Sultan İbtidaisi talebeleri arasında 7 kişinin hastalanıp 15 gün süreyle hanelerine gönderilmesi üzerine mektebe yapılan teftişten mektepte kızamık salgını olduğu anlaşılmıştır. Hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektebin 12 gün süreyle tatil edilmesine ve bu süre zarfında mektebin fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[441]

22 Nisan 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazı yazılarak Sultan Ahmet ve Küçük Ayasofya civarında bulunan çocuklar arasında kızamık hastalığı görüldüğüne değinerek bu çocuklardan bazılarının Sultan Ahmet Mekteb-i İdadisi talebelerinden olması dolayısıyla mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir. Ayrıca Kadırga civarında bulunan Kadırga İbtidai Mektebi talebelerinden Şehsuvar Bey Mahallesinden Muhtar Reşit Efendinin 6 yaşındaki oğlu Kadri ve aynı mahallede bulunan Orman Nezareti memurlarından Bekir Efendi'nin 6 yaşındaki oğlu Ömer ve yine o mahallede bir barakada ikamet eden Eşhacı Mustafa Efendi'nin 7 yaşındaki oğlu Şerif ve Kadırga Mektebi hademesinden Mevlüt Efendi'nin oğlu olan 6 yaşındaki Hakkı Efendi ve Şerbetçi Şakir'in kızı olan 8 yaşındaki Makbule Hanım'ın kızamık hastalığına yakalandığı teftişten anlaşılması üzerine mektebin belediye idaresi Sıhhiye Heyeti tarafından fenni temizliğinin yapılması için 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir.[442] 9 Temmuz 1901 tarihinde Kıztaşı Mekteb-i İbtidaisi'nde 8 talebenin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak

---

[438] *BOA, MF.MKT. 157/88* (18 Rebiulevvel 1310 / 7 Ocak 1893)
[439] *BOA, MF.MKT. 477/15* (10 Receb 1317 / 14 Kasım 1899)
[440] *BOA, MF.MKT. 550/46* (19 Zilhicce 1318 / 9 Nisan 1901)
[441] *BOA, MF.MKT. 553/12* (1 Muharrem 1319 / 20 Nisan 1901)
[442] *BOA, MF.MKT. 553/18* (3 Muharrem 1319 / 22 Nisan 1901)

amacıyla mektep 12 gün müddetle tatil edilmesine ve tatil süresi içerisinde fenni temizliğinin belediye idaresi sıhhiye heyeti tarafından yapılmasına karar verilmiştir.[443]

1 Mart 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılan dilekçe ile Anadolukavağı Köyü'ndeki çocuklarda kızamık vakalarının artması üzerine Beykoz Kaymakamlığı'ndan alınan karar doğrultusunda; hastalığın bir an evvel son bulması için sekizinci belediye dairesi sıhhiye heyeti tarafından fenni temizlik yapmak üzere bölgedeki mektepler tatil edilmiştir.[444] 18 Mart 1902 tarihinde Aksaray'da Ruznamçeci Ali Efendi Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında kızamık hastalığı ortaya çıkmasından dolayı mektep 12 gün müddetle tatil edilerek bu tatil süresi içerisinde belediye idaresi sıhhiye heyeti tarafından fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[445] 13 Mayıs 1902 tarihinde Aksaray Yusuf Paşa'daki Mekteb-i Osmani talebeleri arasında 3 kişinin kızamık hastalığına yakalanmalarından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla belediye idaresi Sıhhiye Heyeti tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[446] 31 Mayıs 1902 tarihinde heyeti sıhhiye memuru, belediye idaresine dilekçe yazarak Haseki civarında bulunan Bayram Paşa Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 2 kişinin kızamık hastalığına ve Tophane civarında Ebul Fazl Mehmet Efendi Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında 1 kişinin kızıl hastalığına yakalandığını beyan etmiştir. Ayrıca hastalıkların yayılmasına engel olmak üzere adı geçen mekteplerin fenni temizliğinin belediye idareleri tarafından yapılması istemiştir.[447]

2 Ağustos 1902 tarihinde Boğaziçi'nde İncirli Köyü çocukları arasında kızamık hastalığı orta çıkması üzerine bölgede bulunan Mekteb-i İptidaisinin tatili lüzumu belediye idaresi tarafından kararlaştırılarak mektebin fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[448] 15 Kasım 1902 tarihinde Atik Ali Paşa civarında bulunan Yağcı Mehmet Efendi İbtidaisi talebeleri arasında 5 kişinin kızamık hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilmesi ile bu süre zarfında belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[449]

---

[443] *BOA, MF.MKT. 562 /*20 (22 Rebiulevvel 1319 / 9 Temmuz1901)
[444] *BOA, MF.MKT. 610/61* (21 Zilkade 1319 / 1 Mart 1902)
[445] *BOA, MF.MKT. 615/49* (8 Zilhicce 1319 / 18 Mart 1902)
[446] *BOA, MF.MKT. 626/6* (4 Safer 1320 / 13 Mayıs 1902)
[447] *BOA, MF.MKT. 630/24* (22 Safer 1320 / 31 Mayıs 1902)
[448] *BOA, MF.MKT. 649/5* (26 Rebiulahir 1320 / 2 Ağustos 1902)
[449] *BOA, MF.MKT. 674/8* (13 Şaban 1320 / 15 Kasım 1902)

2 Şubat 1903 tarihinde Kadırga civarında bulunan Gazi Yahya Paşa İptidai Mektebi talebeleri arasında 4 çocuğun kızamık hastalığına yakalanması üzerine hanelerine gönderilerek tedavi altına alınmıştır. Bu esnada mektep tatil edilerek mektebin fenni temizliğinin yapılması için belediye idaresi sıhhiye heyeti komisyonuna bildirilmiştir.[450] 30 Mayıs 1903 tarihinde Yüksek Kaldırım'da Odabaşı civarında bulunan Behruz Ağa İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kızamık başta olmak üzere humma ve boğmaca öksürüğü gibi bulaşıcı hastalıkların günden güne arttığı görülmüştür. Mektepte bulunan toplam 60 talebenin hastalığa yakalanmasına meydan vermemek için mektebin 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu süre içerisinde belediye idaresi sıhhiye heyeti tarafından mektebin ilaçlanması ile fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[451]

28 Ocak 1904 tarihinde Kadırga civarında Yahya Paşa Mekteb-i İptidaisinde bir hafta zarfında 9 talebenin kızamık hastalığına yakalandıklarından dolayı mektebin 12 gün müddetle tatil edilerek bu süre içerisinde belediye idaresi sıhhiye komisyonu tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir. [452] 29 Nisan 1907 tarihinde mektep idadisine gönderilen bir yazı ile Yenibahçe yakınlarında bulunan Mimar Sinan Mahallesi'nde Mimar Sinan İbtidai Mektebi talebeleri arasında Bostan Sokağı'nda bulunan bir hanede Maliye ketebesinden Hasan Bey'in kızı Hüsniye Hanım'ın hastalanıp muayene edildiğinde kızamık hastalığına yakalandığı anlaşıldığından dolayı gittiği mektebin tatili edilmesine ve bu tatil esnasında mektebin fenni temizliğinin belediye idaresi sıhhiye heyeti tarafından yapılmasına karar verilmiştir.[453]

Mekteplerde bulaşıcı hastalık görülmesi durumunda mekteplerin fenni temizlik işlemleri için belediye müracaat etmeleri gerekmektedir. Örneğin 18 Şubat 1908 tarihinde talebeler arasında görülen kabakulak, kızamık ve kuşpalazı nedeniyle Heyeti Sıhhiye'ce tatil edilen Kadıköy Hamidiye Zükur Mektebi ile Erenköy Rüştiyesi'nin fennî temizlik işlerinin yapılması için belediye idaresine başvurmaları gerektiği mektep idarelerine bildirilmiştir.[454] 6 Temmuz 1908 tarihinde Eyüp Sultan İnas Rüştiye Mektebi talebeleri arasından kızıl, kızamık ve kuşpalazı gibi bulaşıcı

[450] *BOA, MF.MKT. 682/43* (4 Zilkade 1320 / 2 Şubat 1903)
[451] *BOA, MF.MKT. 710/10* (3 Rebiulevvel 1321 / 30 Mayıs 1903)
[452] *BOA, MF.MKT. 759/46* (10 Zilkade 1321 / 28 Ocak 1904)
[453] *BOA, MF.İBT. 189/36* (16 Rabiulevvel 1325 / 29 Nisan 1907)
[454] *BOA, MF.İBT. 203/8* (15 Muharrem 1326 / 18Şubat 1908)

hastalıkların görülmesi üzerine Sıhhiye Heyet-i Komisyonu'na bilgi verilerek belediye idaresi tarafından mektebin ilaçlanması istenmiştir.[455]

2.1.4.Kabakulak Hastalığının Mekteplere Etkileri

Bulaş oranı yüksek bir çocukluk çağı hastalığı olan kabakulak, mektep talebelerini de etkilemiştir. Küçük yaş grubunda birçok çocuğun bir arada bulunduğu yerlerin başında gelen mektepler hastalıkların yayılım gösterdiği alanlardandır.

2.1.4.1.Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması

Kabakulak hastalığının yüksek derecede bulaşıcı özelliği olması nedeniyle hastalıkların görüldüğü zamanlarda temizlik faaliyetleri artmıştır. Hastalığın yayılmasında talebelerin ortak kullandığı eşyaların dezenfekte edilmesine dikkat edilmiştir. Örneğin 18 Kasım 1902 tarihinde Üsküdar Divitçiler 'de bulunan Şule-i Terakki Mektebi talebeleri arasında 8 kişinin kızamık ve 1 kişinin kabakulak hastalığına yakalandığı görülmüştür. Mektepte bulunan toplam 165 talebeye de bulaşmaması için hanelerine gönderilerek tedavi edildiği ve bu süreçte hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektebin tatil edilerek fenni temizliğinin belediye idareleri tarafından yapılması istenmiştir.[456]

7 Şubat 1903 tarihinde Nerdiban Köyü Mekteb-i İbtidai talebeleri arasında kabakulak hastalığı görülmesi üzerine mektebin 12 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması belediye idaresine bildirilmiştir.[457] 18 Şubat 1908 tarihinde Kadıköy Hamidiye Zükur ile Erenköy Rüştiye Mektepleri talebeleri arasında kabakulak, kızamık, kuşpalazı gibi hastalıkların görülmesi üzerine mektep Sıhhiye Heyeti Komisyonu kararı üzerine 12 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[458] Ayrıca mektebin fenni temizliğinin yapılması için belediye idaresine başvurması gerektiği mektep idaresine bildirilmiştir.[459]

---

[455] *BOA, MF.MKT. 1064/42* (6 Cemaziyelahir 1326 / 6 Temmuz 1908)
[456] *BOA, MF.MKT. 674/38* (16 Şaban 1320 / 18 Kasım 1902)
[457] *BOA, MF.MKT. 683/15* (9 Zilkade 1320 / 7 Şubat 1903)
[458] *BOA, MF.MKT. 1041/14* (19 Muharrem 1326 / 22 Şubat 1908)
[459] *BOA, MF.İBT. 203/8* (15 Muharrem 1326 / 18 Şubat 1908)

2.1.4.2.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Mekteplerde kabakulak hastalığının salgın haline dönüşmesi sonucunda eğitime ara verildiği görülmektedir. Örneğin 26 Nisan 1906 tarihinde Ayasofya Merkez Rüştiye Mektebi müdüriyetince 2 talebenin kabakulak ve 5 talebenin kızamık hastalığına yakalandığı anlaşılması üzerine hastalığa yakalanan talebelerin isimlerinin bildirildiği, Heyet-i Sıhhiye Komisyonu tarafından gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[460]

Resim 25: Ayasofya İnas Rüştiye Mektebi (Ayasofya Kız Ortaokulu)[461]

7 Mayıs 1907 tarihinde Küçük Mustafa Paşa Gül Camii İbtidai Mektebi talebeleri arasında kabakulak hastalığı görülmesi üzerine mektebin 10 gün süreyle tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması belediye idaresinden istenmiştir.[462] 20 Mayıs 1907 tarihinde Bakırköy Hamidiye Rüştiye Mektebi müdürü belediyeye gönderdiği yazı ile mektep talebeleri arasında yüzde on nispetinde kabakulak hastalığına

[460] *BOA, MF.İBT. 175/33* (2 Rebiulevvel 1324 / 26 Nisan 1906)
[461] Yılmaz, *a.g.e.*, s.39.
[462] *BOA, MF.İBT. 189/86* (24 Rebiulevvel 1325 / 7 Mayıs 1907)

yakalanan talebe bulunduğuna değinerek mektebin 10 gün süreyle tatil edilmesini ve belediye idaresi tarafından mektebin fenni temizliğinin yapılmasını istemiştir.[463]

18 Şubat 1908 tarihinde Kadıköy Hamidiye Zükur ile Erenköy Rüştiye mektepleri talebeleri arasında kabakulak, kızamık, kuşpalazı gibi hastalıkların görülmesi üzerine mektebin Heyet-i Sıhhiye Komisyonu kararı üzerine 12 gün süreyle tatil edilip fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[464] Ayrıca mektebin fenni temizliğinin yapılması için belediye idaresine başvurması gerektiği mektep idaresine bildirilmiştir.[465]

Kabakulak salgını nedeniyle tatil edilen mekteplerin hastalığın geçtiğini gösteren tabip raporu sonucunda eğitime devam ettiği görülmektedir. Öreğin 27 Aralık 1892 tarihinde Bebek Mekteb-i İbtidaisi talebeleri arasında kabakulak hastalığı ortaya çıkması üzerine mektep geçici olarak tatil edilmişti. Hastalığın sona ermesi üzerine ibtidainin açılması gerektiğinden mektep belediye tabibince tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesi ile mektebin eğitime devam etmesi istenmiştir. [466]

Mektep binaları da hastalıkların yayılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Sınıfların küçük, havasız ve kalabalık olmasının hastalığın yayılmasında etkili olduğu bilindiğinden mektepler daha geniş binalara nakledilmiştir. Örneğin 26 Nisan 1902 tarihinde Topkapı Merkez Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kabakulak hastalığının devam etmekte olduğu Maarif sıhhiye tabiplerinin raporunda belirterek kabakulak hastalığının yayılmasına engel olmak amacıyla mektebin daha geniş bir binaya nakledilmesi istenmiştir.[467]

2.1.5.Difteri Hastalığının Mekteplere Etkileri

19. yüzyıldan itibaren çocuklarda etkili olmaya başlayan difteri hastalığı başta mektepler olmak üzere birçok kurumda tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle Dersaadet'te görülen difteri vakalarına karşı Dahiliye Nezareti tarafından gerekli tedbirler alınmıştır. Örneğin 26 Ocak 1910 tarihinde Dersaadet'te ortaya çıkan

---

[463] *BOA, MF.MKT. 995/30* (7 Rebiulahir 1325 / 20 Mayıs 1907)
[464] *BOA, MF.MKT. 1041/*14 (19 Muharrem 1326 / 22 Şubat 1908)
[465] *BOA, MF.İBT. 203/8* (15 Muharrem 1326 / 18 Şubat 1908)
[466] *BOA, MF.MKT. 157/*12 (7 Cemaziyelahir 1310 / 27 Aralık 1892)
[467] *BOA, MF.İBT. 118/13* (17 Muharrem 1320 / 26 Nisan 1902)

difteri hastalığından vefat edenlerin artması üzerine Dahiliye Nezareti tarafından çıkarılan bir karar doğrultusunda belediye dairelerinde ve mekteplerde tedbirlerin alınması istenmiştir. Mekteplerde alınan tedbirler ile talebelerin her gün muayeneden geçirilerek ve sıhhi teftiş yapılarak hastalığın yayılmasına mani olunmak istenmiştir.[468]

2.1.5.1.Belediye İdaresi Tarafından Tabip Gönderilmesi

Osmanlı Devleti'nde difteri hastalığının görüldüğü mekteplere belediye idaresi tarafından tabip gönderilerek talebelerin muayene edilmesi, hastalığın seyri konusunda rapor hazırlanması ile hem Sıhhiye Nezareti'ne hem de Tıbbıye Nezaretine bilgi verilmiştir. Örneğin 27 Ekim 1889 tarihinde belediye idaresine gönderilen telgraf ile Anadolu Kavağı'nda bulunan ahali çocuklarında kuşpalazı hastalığının yayılmasına engel olmak amacıyla hastalığın tedavisi için bir tabip gönderilmesi istenmiştir.[469] 1 Aralık 1898 tarihinde Dersaadet Belediye daireleri dâhilinde ölümlere sebep olan difteri ve çiçek hastalıklarının şiddetlenmesi üzerine hastalığın yayılmasına engel olmak üzere gerekli tedbirlere başvurulması istenmiştir.[470] 13 Ocak 1908'de Zincirlikuyu civarında bulunan Hadikat'ül Maarif Mektebi talebeleri arasında bir talebenin kuşpalazı hastalığına yakalanmasından dolayı gerekli tedbirlerin alınması ile birlikte belediye idaresi tarafından uzman bir tabibin mektep talebelerini muayene etmek üzere gönderilmesi istenmiştir.[471]

26 Ocak 1910 tarihinde Dersaadet 'de ortaya çıkan difteri hastalığına karşı belediye idarelerinde ve mekteplerde tedbir alınması istenmiştir. Mekteplerde bulunan talebelerin her gün doktor muayenesinden geçirilerek belediye idaresine bildirmesi istenmiştir. Ayrıca mektep binalarının ilaçlanması ve sıhhi koşulların sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması uygun görülmüştür.[472] 5 Mart 1910 tarihinde İstanbul'da bulunan mekteplerde difteri hastalığı görülmesi üzerine Sıhhiye Nezareti'nden Doktor İhsan Bey'in hastalıkla mücadele etmek için günde bir iki saat İstanbul Maarif Müdürlüğü'nde görev yapması uygun görülmüştür. Mekteplerdeki talebeleri muayene

---

[468] *BOA, DH.MUİ. 58/32* (14 Muharrem 1328 / 26 Ocak 1910)
[469] *BOA, Y..PRK.UM.. 15/106* (2 Rebiulahir 1307 / 27 Ekim 1889)
[470] *BOA, DH.MKT. 2142/ 65* (17 Receb 1316 / 1 Aralık 1898)
[471] *BOA, MF.MKT. 1035/25* (9 Zilhicce 1325 / 13 Ocak 1908)
[472] *BOA, DH.MUİ. 58/32* (14 Muharrem 1328 / 26 Ocak 1910)

ederek hastalığın seyri hakkında belediye idaresine bilgi vermekle görevlendirilmiştir.[473]

Mekteplerde difteri hastalığından vefat eden talebelerin olduğu da bilinmektedir. Örneğin 26 Eylül 1904 tarihinde Canfeda Hatun Mektebi İbtidaisi talebeleri arasında bir kişinin difteri hastalığı nedeniyle vefat etmesi üzerine belediye idaresine bildirilerek talebelerin tabip muayenesinden geçirilmesi istenmiştir.[474] 26 Ocak 1899 tarihinde İstanbul'un Şile Kazası'nın Esat Köyü'nde birkaç çocuğun kuşpalazı hastalığından vefat etmesi ve hastalığın yayılım göstermesi üzerine Bakteriyoloji tabiplerinden tabip Ziya Efendi gerekli ilaç ve serumlar ile birlikte bölgeye gönderilmiştir.[475] 29 Ağustos 1898 tarihinde Seceste (Manastır) Kasabası'ndaki çocuklarda kuşpalazı hastalığının şiddetlenmesi üzerine hastaların tedavi edilmesi için bölgeye tabip gönderilmesi istenmiştir.[476]

31 Temmuz tarihinde Büyükeren Köyü'nde bulunan talebelerde 10 günden beri devam eden kızıl ve kuşpalazı hastalıklarının 3-4 kişinin vefat etmesine neden olduğu ve birkaç çocuğun daha hastalığa yakalanması üzerine gerekli ilaçlarla birlikte tabip gönderilerek hastalığın kontrol altına alınması için Belediye idaresine talepte bulunulmuştur.[477]

2.1.5.2.Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması

Difteri hastalığına yakalanmış talebenin sınıf ortamında hapşırması, öksürmesi sonucunda havada kalan damlacıkların kişiden kişiye bulaşmasının hastalığın yayılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Mekteplerde bu hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla gerekli sıhhi şartların sağlanması için fenni temizliğe dikkat edilmiştir. Belediye idaresinde görevli tathirat memurları tarafından mekteplerin eğitime ara verdikleri süre içerisinde fenni temizlik faaliyetleri yapılmıştır. Örneğin İstanbul Kadıköy Kızıltoprak'ta bulunan Zühtü Paşa Mektebi talebelerinden Vedia adlı bir kız talebenin kuşpalazı hastalığına yakalanması sonucunda mektepte fenni temizliğinin yapılması için 10 gün süreyle tatil edilmesi istenmiştir. Okulun tatil

[473] *BOA, MF.MKT. 1149/22* (22 Safer 1328 / 5 Mart 1910)
[474] *BOA, MF.MKT. 806/12* (16 Receb 1322 / 26 Eylül 1904)
[475] *BOA, DH.MKT. 2163/40* (14 Ramazan 1316 / 26 Ocak 1899)
[476] *BOA, DH.MKT. 2097/90* (11 Rabiulahir 1316 / 29 Ağustos 1898)
[477] *BOA, DH.MKT. 2516/114* (14 Rabiulahir 1319 / 31 Temmuz 1901)

edilmesi ile tathirat memurları tarafından temizlik faaliyetleri gerçekleştirilerek ilgili birimlere bildirilmiştir.[478] 23 Ağustos 1901 tarihinde İstanbul civarında bulunan mekteplerin çoğunda kızamık, difteri gibi bulaşıcı hastalıklara rastlandığından mektepler de hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mekteplerin tatil edilerek gereken temizliğin belediye sıhhiye heyeti komisyonu tarafından yapılması gerekli görülmektedir.[479] 3 Temmuz 1906 tarihinde Şehzade Sultan Mehmet İnas İbtidai Mektebi talebelerinden Bahriye Hanım'ın kuşpalazı hastalığına yakalanması üzerine belediye idaresine bir yazı ile mektep binasının fenni temizliği yapılarak sıhhi koşulların sağlanması istenmiştir.[480]

20 Mart 1909 tarihinde Davutpaşa Rüştiyesi'nde yapılan teftişte talebeler arasında humma-i tifo ve difteri hastalıklarına rastlanıldığından mektebin belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenilmiştir. [481] 30 Ocak 1908 tarihinde İstanbul Fatih'te bulunan Hadikat'ül Maarif Mektebi talebeleri arasında Şefik Efendi'nin difteri hastalığına yakalanması sonucu hanesine gönderilerek tedavi altına alınmış ve diğer talebelere de bulaşmasına engel olmak amacıyla mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir. Mektebin tatil esnasında temizlik ve ilaçlama faaliyetlerinin yapılması için belediye sıhhiye heyeti komisyonuna bildirilmiştir.[482] 22 Ocak 1910 tarihinde Horhor'da simitçi fırınının karşısındaki Mekteb-i Osmani talebesi Hilmi Bey'in kızı Leman Hanım'ın difteri hastalığına yakalanması nedeniyle mektebin 10 gün süreyle tatil edilmesine ve bu esnada mektebin fenni temizliğinin yapılmasına karar verilmiştir.[483] 6 Ocak 1896 tarihinde Üsküdar'da bulunan Çinili Mektebin talebeleri arasında 4 kişinin difteri hastalığına yakalanıp vefat etmesi üzerine mektebin tatil edilerek sıhhi tedbirlerin alınması istenmiştir.[484]

Difteri hastalığı nedeniyle tatil edilerek dezenfekte işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda dezenfekte işlemlerinin yetersiz kaldığı görülmüş olup temizlik faaliyetlerinin yeniden yapılması istenmiştir. Örneğin 24 Nisan 1897 tarihinde talebelerinden birisinin difteri hastalığından vefat etmesi üzerine tatil edildikten sonra tam temizliği yapılmadan açılan Beyazıt Rüştiye Mektebi'nde

---

[478] *BOA, MF.MKT. 325/*55 (3 Safer 1314 / 14 Temmuz 1896)
[479] *BOA, MF.MKT. 575/*1 (8 Cemaziyelevvel 1319 / 23 Ağustos 1901)
[480] *BOA, MF.MKT. 938/*49 (11 Cemaziyelevvel 1324 / 3 Temmuz 1906)
[481] *BOA, MF.İBT. 228/111* (27 Safer 1327 / 20 Mart 1909)
[482] *BOA, MF.MKT. 1038/*15 (26 Zilhicce 1325 / 30 Ocak 1908)
[483] *BOA, MF.İBT. 258/66* (10 Muharrem 1328 / 22 Ocak 1910)
[484] *BOA, MF.MKT. 300/39* (20 Receb 1313 / 6 Ocak 1896)

gerekli sıhhi çalışmaların sağlanması ve fenni temizliğinin yeniden yapılması istenmiştir.[485]

Difteri hastalığı görülen gayrimüslim talebelerin bulunduğu mekteplerde de hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla mektepler tatil edilerek belediye idaresi tarafından fenni temizlik yapılarak gerekli sıhhi koşullar sağlanmıştır. Örneğin 8 Nisan 1897 tarihinde Langa'daki Petyagoya Rum Mektebi talebeleri arasında difteri ve çiçek hastalığı görülmesi üzerine mektebin bir süre tatil edilerek temizlenmesi gerekli görülmüştür.[486] 12 Şubat 1901 tarihinde birinci belediye idaresinde bulunan mahallerde kızıl, kızamık, difteri gibi salgın hastalıkların artması dolayısıyla Kumkapı civarında Havuzlu Kilise içindeki Rum Mektebi'nin 15 gün süreyle tatil edilerek belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[487]

2.1.5.3.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Çocuklarda daha sık görülen difteri hastalığına karşı mekteplerde bu hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla tatil kararları alındığı görülmektedir. Özellikle belediye dâhilinde bulunan mekteplerdeki hastalıklar belediyenin heyet-i sıhhiye reisi tarafından Hıfzıssıhha Müfettişliği' ne bildirilmiş ve bu komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda mekteplerin tatil edilmesine karar verilmiştir. Örneğin 24 Aralık 1899 tarihinde Yedikule civarında Mirahur'da bulunan Halit Efendi Mekteb-i İbtidaisi talebelerinden Düriye'nin kuşpalazı hastalığına yakalanması üzerine mektepte hastalığın incelenmesi için müfettiş tayin edilmiştir. Müfettiş, mektebin geçici olarak tatil edilmesini ve gerekli sıhhi tedbirlerin alınmasını istemiştir.[488]

16 Ocak 1897 tarihinde Hüsambey Mahallesindeki Tezgâhçılar İbtidai Mektebi talebeleri arasında Mustafa Efendi'nin kızı Behiye Hanım'ın difteri hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin 12 gün süreyle tatil edildiği Fatih Merkez Muallimliği 'ne bildirilmiştir.[489] 23 Haziran 1889 tarihinde beşinci belediye idaresine bağlı Mirgün civarında kızıl ve kuşpalazı gibi hastalıkların görülmesi üzerine bu bölgede bulunan sıbyan, ibtidai, idadi gibi erkek ve kız mekteplerinin salgın

---

[485] *BOA, MF.İBT. 60/50* (22 Zilkade 1314 / 24 Nisan 1897)
[486] *BOA, MF.MKT. 355/30* (6 Zilkade 1314 / 8 Nisan 1897)
[487] *BOA, MF.MKT. 545/9* (22 Şevval 1318 / 12 Şubat 1901)
[488] *BOA, MF.MKT. 481/*32 (20 Şaban 1317 / 24 Aralık 1899)
[489] *BOA, MF.İBT. 58/2* (12 Şaban 1314 / 16 Ocak 1897)

hastalıkların yayılmasına karşı Tıbbıye Nezareti kararı üzerine belediye idaresi tarafından tedbir alınarak mekteplerin tatil edildiği muallimlere bildirilmiştir.[490]

Resim 26: Mirgün Rüştiye Mektebi Talebeleri[491]

5 Kasım 1904 tarihinde Beykoz Rüştiye Mektebi talebeleri arasında kuşpalazı ve kızıl hastalığı görülmesi üzerine mektep 12 gün müddetle tatil edilmiştir.[492] 18 Şubat 1908 tarihinde Kadıköy Hamidiye Zükur ile Erenköy Rüştiye mektepleri talebeleri arasında kabakulak, kızamık, kuşpalazı gibi hastalıkların görülmesi üzerine mektep Sıhhiye Heyet-i Komisyonu kararı üzerine 12 gün süreyle tatil edilip fenni

[490] *BOA, MF.İBT. 23/55* (24 Şevval 1306 / 23 Haziran 1889)
[491] Yılmaz, *a.g.e.*, s.44.
[492] *BOA, MF.İBT. 152/55* (26 Şaban 1322 / 5 Kasım 1904)

temizliğinin yapılması istenmiştir.[493] Ayrıca mektebin fenni temizliğinin yapılması için belediye idaresine başvurması gerektiği mektep idaresine bildirilmiştir.[494]

29 Mart 1909 tarihinde Davud Paşa Mekteb-i Rüştiyesi talebelerinden Celal Efendi'nin difteri hastalığına yakalanmasından dolayı mektebin tatil edilerek fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[495] 20 Aralık 1909 tarihinde Şehremini Maarif Mektebi talebelerinden olan Aksaraylı Cemal Efendi'nin 10 yaşındaki oğlu İsmail Zihni ile birlikte mektep talebelerinden birkaç kişinin de difteri hastalığına yakalanması üzerine mektep tatil edilmiştir.[496] 16 Temmuz 1899 tarihinde Malkara'da kuşpalazı hastalığı nedeniyle 3 çocuğun vefat etmesi üzerine 6 şişe serum gönderilerek hıfzıssıhha tarafından tedbir alınarak bölgede bulunan mekteplerin kapatılması ile hastalığın seyri hakkında her gün malumat verilmesi istenmiştir.[497]

Resim 27: Davudpaşa Mektebi Talebeleri[498]

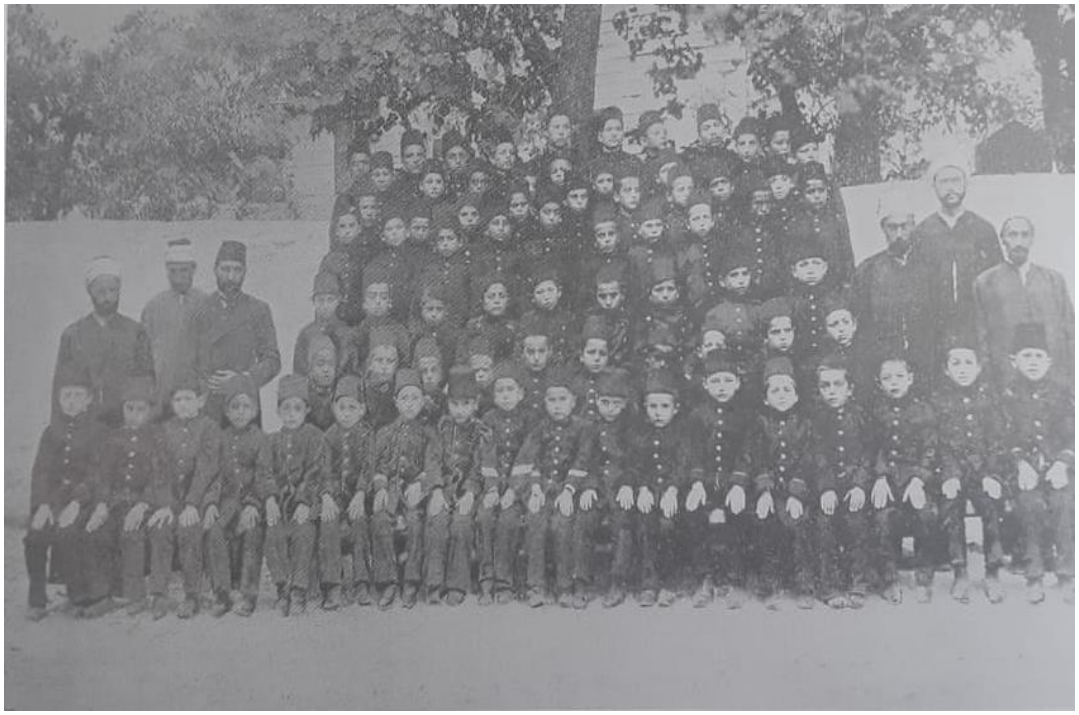

Difteri hastalığı nedeniyle tatil edilen mekteplerin tatil süreleri geçtikten sonra eğitime devam etmişlerdir. Örneğin 10 Kasım 1989 tarihinde Maarif Nezareti'ne

[493] *BOA, MF.MKT. 1041/14* (19 Muharrem 1326 / 22 Şubat 1908)
[494] *BOA, MF.İBT. 203/8* (15 Muharrem 1326 / 18 Şubat 1908)
[495] *BOA, MF.MKT. 1111/59* (7 Rebiulevvel 1327 / 29 Mart 1909)
[496] *BOA, DH.EUM.THR. 18/8* (7 Zilhicce 1327 / 20 Aralık 1909)
[497] *BOA, DH.MKT. 2221/117* (7 Rebiulevvel 1317 / 16 Temmuz 1899)
[498] Yılmaz, *a.g.e.*, s.46.

yazılan bir yazı ile Üsküdar'da bulunan mekteplerde difteri hastalığı görülmesi üzerine fenni tedbirler alınarak 20 gün süreyle mektebin tatil edildiğine değinerek hastalığın geçmesi üzerine mekteplerin yeniden eğitime başladığı bildirilmiştir.[499]

Difteri hastalığına yakalanmış bir talebenin hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla evlerinde tedavi altına alınarak izinli sayılmışlardır. Örneğin 9 Mayıs 1915 tarihinde Tedrisat-ı İbtidaiyye İdaresi Evrak Kalemi kâtiplerinden olan İsmail Kemalettin Bey'in 5 yaşındaki oğlunun difteri hastalığına yakalanmasından dolayı hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla 1 ay müddetle izinli sayılmıştır. [500]

Difteri hastalığına yakalanan gece yatılı mekteplerdeki talebelerin hastalığın seyrine göre ya hanelerine ya da hastaneye nakledildikleri görülmektedir. 3 Temmuz 1896 tarihinde Maarif Nezareti'nden çıkarılan karar doğrultusunda mekteplerde veba, çiçek, difteri gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanan Sultani Mektebi talebelerinin yatacağı ayrı bir binanın yapılmasına gerek olmadığı, bu durumdaki talebelerin hanelerine veya dışarıdaki hastanelerden birine nakledilmesi uygun görülmüştür.[501]

1 Aralık 1898 tarihinde Dersaadet belediye daireleri dahilinde ölümlere sebep olan difteri ve çiçek hastalıklarının şiddetlenmesi üzerine hastalığın yayılmasına engel olmak üzere gerekli tedbirlere başvurulması istenmiştir.[502] 8 Kasım 1906 tarihinde Sultanselim civarında bulunan Küçük Mustafapaşa'daki Gül Camii İbtidai Mektebi talebeleri arasında bir talebenin kuşpalazı hastalığından vefat etmesi üzerine mektep tatil edilerek gerekli sıhhi çalışmaların yapılması istenmiştir.[503]

Gayrimüslim talebelerin bulunduğu mekteplerde de difteri hastalığına karşı mekteplerin tatil edildiği görülmektedir. Örneğin 16 Ağustos 1888 tarihinde Büyükdere'de bulunan Musevi Mektebi talebeleri arasında kuşpalazı başta olmak üzere çeşitli salgın hastalıkların aynı anda görülmesi üzerine okulları kapatılarak talebelerin belirli bir süre kalabalık yerlerden uzak durmaları istenmiştir. Ayrıca Musevi çocukların diğer ecnebi mekteplere kabul edilmemesi Büyükdere'de bulunan mektep müdürlerine tembih edilmiştir.[504]

---

[499] *BOA, MF.MKT. 422/21* (25 Cemazielahir 1316 / 10 Kasım 1898)
[500] *BOA, MF.MKT. 1208/61* (24 Cemaziyelahir 1333 / 9 Mayıs 1915)
[501] *BOA, MF.MKT. 323/18* (22 Muharrem 1314 / 3 Temmuz 1896)
[502] *BOA, DH.MKT. 2142/ 65* (17 Receb 1316 / 1 Aralık 1898)
[503] *BOA, MF.İBT. 182/119* (21 Ramazan 1324 / 8 Kasım 1906)
[504] *BOA, MF.MKT. 100/78* (8 Zilhicce 1305 / 16 Ağustos 1888)

Resim 28: Üsküdar Merkez Rüştiye Mektebi (Üsküdar Merkez Ortaokulu)[505]

2.1.6.Boğmaca Öksürüğünün Mekteplere Etkileri

Osmanlı mekteplerindeki talebeler arasında salgın halini alabilen hastalıklardan biri olan boğmaca öksürüğü özellikle küçük yaştaki çocuklar arasında etkili olmaktadır. Örneğin 19 Eylül 1889 tarihinde Eyüp civarında İslambey Mahallesi'nde bulunan çocuklarda ortaya çıkan boğmaca öksürüğünün önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[506] 26 Ağustos 1901 tarihinde Tırhala'da bulunan çocuklarda boğmaca öksürüğü ve kızamık hastalıklarının şiddetle yayıldığı ve pek çok çocuğun ölümüne sebep olduğundan gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[507]

---

[505] Yılmaz, *a.g.e.*, s.90.
[506] *BOA, DH.MKT. 1659/46* (23 Muharrem 1307 / 19 Eylül 1889)
[507] *BOA, DH.MKT. 2526/30* (11 Cemaziyelevvel 1319 / 26 Ağustos 1901)

2.1.6.1.Mekteplerin Tatil Edilmesi

Boğmaca hastalığının görüldüğü mekteplerde hastalığa yakalanan talebenin evlerine gönderilerek tedavi edilmesi istenmektedir. Hastalığın salgın haline geldiği zamanlarda ise mekteplerin tatil edildiği görülmektedir. Örneğin 17 Haziran 1902 tarihinde İstanbul Üsküdar'da bulunan Çinili Valide Sultan İbtidai Mektebi talebeleri arasında 4 kişide boğmaca öksürüğü görülmesinden dolayı mektebin sıhhi şartlarının sağlanması için 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilerek talebeler hanelerine gönderilmiştir. [508] 27 Ekim 1902 tarihinde İstanbul Yüksek Kaldırım Odabaşı civarında bulunan Behruz Ağa İnas Mektebi talebeleri arasında 2-3 talebenin rahatsızlanması üzerine boğmaca öksürüğüne yakalandıkları anlaşıldığından mektebin 12 gün süreyle tatil edilmesine karar verilmiş ayrıca bu tatil esnasında mektebin belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[509] 10 Haziran 1902 tarihinde Gediz'e bağlı köylerde boğmaca öksürüğü ile birlikte tifo hastalığının görülmesi üzerine bölgede bulunan mekteplere hastalıklara karşı başta mekteplerin tatil edilmesi olmak üzere gerekli tedbirlerin alınması için telgraf gönderilmiştir.[510]

Boğmaca hastalığında tatil süresinin mekteplerde görülen salgın hastalıklar hakkında çıkarılan nizamname gereğince 12 gün olduğu görülmektedir. Ancak hastalığın uzun sürdüğü zamanlarda hastalık sona erinceye kadar tatil edildiği zamanlarda olmaktadır.

2.1.6.2.Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması

Boğmaca hastalığı bulaş oranı yüksek olan bir çocukluk çağı enfeksiyon hastalığı olduğundan bu hastalığa karşı Osmanlı mekteplerinde tedbirler alınmıştır. Hastalığın yayılımında hasta kişinin öksürmesi ve hapşırması sonucu havaya yayılan damlacıkların etkili olduğu bilindiğinden hastalığın görüldüğü mekteplerde belediye idaresinde görevli tathirat memurları tarafından mektebin fenni temizliği yapılmıştır. Örneğin 30 Mayıs 1903 tarihinde Hocapaşa'da bulunan Kemer Hatun Mekteb-i İbtidai'sinde bir kişinin boğmaca öksürüğüne yakalanması üzerine hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla belediye idaresi tarafından mektebin fenni

---

[508] *BOA, MF.MKT. 635/35* (10 Rebiulevvel 1320 / 17 Haziran 1902)
[509] *BOA, MF.MKT. 710/10* (3 Rebiulevvel 1321 / 10 Haziran 1902)
[510] *BOA, DH.MUİ . 23/72* (12 Şevval 1327 / 27 Ekim 1909)

temizliğinin yapılması istenmiştir.[511] 14 Eylül 1907 tarihinde İstanbul Fındıklı Abbas Paşa mahallesinde bulunan Cami Şerifi yakınındaki Zükur ve İnas İffet Mektebi talebeleri arasında görülen boğmaca hastalığı sebebiyle mektep 1 hafta tatil edilerek belediye idaresi tarafından fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.[512]

2.1.6.3.Belediye Tabiplerinin Muayene Etmesi

Boğmaca öksürüğüne yakalanan çocukların belediye idaresi tarafından gönderilen tabipler tarafından muayeneden geçirildiği bilinmektedir. Örneğin 21 Mart 1889 tarihinde Isparta kazasının Ercek köyünde bulunan çocuklar boğmaca öksürüğü görülmektedir. Hastalığa tutulan çocukların muayene ve tedavileri için belediye tabibi gönderilerek 2 yaşından 10 yaşına kadar 37 çocuk tedavi edilmesi sağlanmıştır.[513] 26 Haziran 1906 tarihinde Yakacık İbtidai Mektebi talebeleri arasında 25 kişinin boğmaca öksürüğüne yakalanması üzerine belediye idaresi tarafından gönderilen tabip tarafından muayene edilmişlerdir.[514] 17 Haziran 1902 tarihinde İstanbul Üsküdar'da bulunan Çinili Valide Sultan İbtidai Mektebi talebeleri arasında 4 kişide boğmaca öksürüğü görülmesinden dolayı mektep 12 gün süreyle tatil edilerek belediye idaresi tarafından görevlendirilen Doktor Hasan Bey tarafından mektepteki talebeler ve mektebin civarında yaşayan çocukların muayeneleri yapılmıştır. [515]

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 19. ve 20. yüzyılda yaşanan salgın hastalıklar siyasi, sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerinin yanısıra binlerce kişinin ölümüne de neden olmuştur. Eğitim hayatı da salgınların en fazla etkilediği alanlardan birisi olmuştur. 5-6 yaşından itibaren bu sürece dahil olan çocukların sağlığının korunması ve güvenli bir şekilde eğitim hayatlarına devam etmeleri için çaba harcanmıştır.

19. ve 20. yüzyılda halk sağlığının önem kazanması ile birlikte çocuk sağlığı konusunda da önemli gelişmeler yaşanmış, her şeyden önce hastalıkların önüne

---

[511] *BOA, MF.MKT. 617/49* (19 Zilhicce 1319 / 30 Mayıs 1903)
[512] *BOA, MF.MKT. 1016/4* (6 Şaban 1325 / 14 Eylül 1907)
[513] *BOA, DH.MKT. 1607/112* (19 Receb 1306 / 21 Mart 1889)
[514] *BOA, MF.MKT. 937/50* (4 Cemaziyelevvel 1324 / 26 Haziran 1906)
[515] *BOA, MF.MKT. 635/35* (10 Rebiulevvel 1320 / 17 Haziran 1902)

geçmek ve yayılmasını engellemek amacıyla birçok tedbire başvurulmuştur. Bu konuda nizamnameler ve talimatnameler çıkarılmıştır. Mekteplerde ele alınan tedbirlerin başında, hastalığın seyrine ve şiddetine göre eğitime bir süre ara verilmesi/tatil gelmiştir. Mekteplerin eğitime ara verdiği süreçte dersliklerin ve talebelerin kullanımına açık olan diğer yerlerin fennî temizliğinin yapılması ve ilaçlanması gibi hususlara dikkat edilmiştir. Hastalığın türü ve şiddetine göre bu uygulamalar belirlenmiştir.

En yaygın hastalıklardan birisi olan koleranın yayılmasına engel olmak için talebelerin mektepte yedikleri ve içtikleri denetim altına alınmak istenmiştir. Kolera kirli su yolu kaynaklı olduğu için mektepteki talebelere kaynatılmış su içirilmesine dikkat edilmesi istenilmiştir. Hastalık ortaya çıktığı süreçte gece yatılı olan mekteplerde yatakhanelerin denetimi yapılarak kalabalık olan yerlerde yeni odalar açılmış ve talebelerin kullandığı yatak takımlarının belli aralıklarla yıkanmasına özen gösterilmiştir.

Çiçek hastalığının mektep talebeleri üzerinde etkili olması üzerine mektebe aşısız talebe kabul edilmeyerek, çıkarılan nizamnameler ile talebelerin belirli süreler arasında aşılamaları takip edilmiş ve talebelere aşı yapıldığını gösteren şehadetnameler verilmiştir. Mektebe çiçek aşısı yapmaya gelen aşı memurlarına kolaylık sağlanması istenilirken gayrimüslim talebelerin de çiçek aşısı yapılmıştır.

Mekteplerde tatil uygulaması kızıl ve kızamık hastalıklarında da görülmektedir. Çıkarılan nizamnamelerde kızıl ve kızamık hastalığı görülen mekteplerin 12 gün müddetle tatil edilmesi öngörülürken gerektiğinde bu sürenin 1 haftadan-1 aya kadar uzadığı görülmektedir. Ayrıca kızamık salgını görülen mektepler belediye idaresi tarafından görevlendirilen sıhhiye müfettişleri tarafından denetlenmiştir.

Çocukluk çağı hastalığı olan kabakulak, boğmaca öksürüğü ve difteri gibi hastalıkların mekteplerde bulaş oranı yüksek olduğundan bu gibi hastalıkların görülmesi üzerine mektepler tatil edilerek sıhhi şartların sağlanması için temizlik faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklara yakalanan mektep talebelerinin gerektiğinde donanımlı bir hastaneye nakilleri gerçekleştirilmiştir.

Bu tür salgın dönemlerinde Maarif Nezareti, Sıhhiye Nezareti, Tıbbıye Nezareti ve belediyeler koordinasyon halinde süreci yönetmeye ve en az hasarla

atlatmaya çalışmışlardır. Talebelerin ve çalışanların sağlığı için öncelikli olarak gerekli tedbirler alınırken, maddi destek de devlet tarafından sağlanmıştır.

Salgın hastalıklara karşı mekteplerde alınan önlem ve kararlar gayrimüslim mekteplerinde ve özel mekteplerde de aynı şekilde uygulanmıştır. Devlet hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak temizlikten aşıya kadar gerekli bütün işlemlerin yapılmasını ve kontrolünü sağlamıştır.

KAYNAKCA

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası, (BEO.), 1157/86769, 3899/292413, 144/10795, 3839/287898.

BOA, Dahiliye Evrak Odası Kalemi, (DH.EUM.VRK), 4/78.

BOA, Dahiliye/Hukuk Müşavirliği, (DH.HMŞ.), 11/4, 11/7, 11/9, 11/15, 11/17, 11/19, 11/24.

BOA, Dahiliye/İrade, (DH.İD.), 51/16, 48/51, 48/44.

BOA, Dahiliye/Levazım Kalemi, (DH. EUM.LVZ.), 25/45.

BOA, Dahiliye/Mektubi Kalemi, (DH.MKT.), 1705/78, 1705/104, 2088/48, 1646/51, 221/58, 16/116, 600/9, 2579/6, 2168/82, 2165/105, 2160/77, 1963/81, 2753/7, 997/16, 2309/68, 1484/61, 1592/77, 21/48, 203/17, 2211/12, 2565/20, 2564/2, 2164/113, 2169/19, 2113/76, 2606/139, 2224/70, 1471/44, 2257/117, 2320/44, 1468/53, 2381/58, 2690/14, 839/46, 2603/95, 2306/76, 1436/64, 2193/62, 2149/18, 2094/27, 2152/84, 2156/83, 504/34, 569/20, 2086/56, 2307/47, 2339/97, 2344/63, 2473/80, 472/2, 2377/60, 472/1, 2611/96, 2611/97, 2156/83, 2696/28, 593/45, 528/5, 520/56, 2563/50, 2172/45, 2590/55, 1618/29, 2822/20, 2334/20, 1953/83, 1823/8, 2289/61, 2087/85, 2142/65, 2516/114, 2097/90, 2163/40, 2221/17, 2142/65, 1659/46, 2526/30, 1607/112.

BOA, Dahiliye/Muamelat, (DH.TMIK.M.), 5/20.

BOA, Dahiliye/Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, (DH.MUİ.), 23/48, 37/62, 23/48, 37/62, 10/20, 58/32, 23/72.

BOA, Dahiliye/Tahrirat Kalemi, (DH.EVM.THR.), 18/8.

BOA, Dahiliye/Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü, (DH.UMVM.), 151/59, 80/13.

BOA, Hariciye Nezareti/Tahrirat Kalemi, (HR.TH.), 129/96.

BOA, Hariciye Nezareti/Tercüme Odası, (HR.TO..), 83/123.

BOA, İrade/Hususi, (İ.HUS), 41/44, 41/49, 16/114, 16/32.

BOA, İrade/Şura-yı Devlet, (İ.ŞD.), 76/4462.

BOA, Sadaret/Nezaret ve Devair Evrakı, (A.}MKT.NZD), 321/83.

BOA, Sadaret/Mukavelenameler, (A.}DVN.MKL), 35/23.

BOA, Şura-yı Devlet, (Ş.D.), 226/34, 226/81, 1826/31, 793/19.

BOA, Maarif Nezareti/Mektubi Kalemi, (MF.MKT), 1001/63, 817/45, 872/74, 1099/133, 1232/87, 1025/38, 1237/4, 1243/36, 1054/75, 832/34, 2164/13, 1186/104, 1162/81, 1193/15, 146/92, 1162/30, 1163/55, 92/119, 677/42, 167/44, 275/24, 275/43, 186/113, 1178/58, 190/48, 1164/32, 1978/36, 1001/63, 1183/9, 186/126, 191/21, 224/10, 238/4, 792/24, 190/86, 315/52, 876/47, 1144/64, 255/8, 215/39, 817/45, 705/12, 617/49, 652/22, 1194/68, 846/4, 930/39, 323/18, 235/2, 1048/6, 1113/74, 226/22, 237/2, 106/47, 221/58, 2331/16, 240/54, 1057/75, 1041/14, 995/30, 157/12, 1035/25, 1149/22, 806/12, 325/55, 355/30, 124/80, 575/1, 938/49, 1038/15, 300/39, 852/16, 770/8, 545/9, 832/34, 1149/49, 244/6, 346/40, 385/54, 241/14, 1064/42, 275/43, 242/69, 759/46, 105/66, 1060/65, 710/10, 421/60, 154/106, 674/8, 682/43, 155/125, 675/38, 1114/42, 361/12, 567/27, 569/30, 572/58, 595/14, 716/48, 676/33, 663/45, 622/11, 610/61, 778/62, 936/51, 914/67, 920/25, 1379/20, 938/69, 939/1, 939/49, 442/11, 450/19, 1130/16, 1057/17, 995/19, 978/93, 651/35, 562/20, 172/30, 245/2, 545/9, 615/34, 626/6, 639/29, 1216/33, 1823/8, 666/33, 630/24, 547/19, 920/25, 168/46, 553/18, 649/5, 157/88, 477/15, 550/46, 553/12, 683/15, 674/38, 615/49, 481/32, 1041/14, 1111/59, 422/21, 1208/61, 323/18, 100/78, 635/35, 710/10, 617/49, 1016/4, 937/50.

BOA, Maarif Nezareti/Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi, (MF.İBT), 116/96, 201/82, 290/95, 158/46, 434/81, 339/169, 116/96, 295/16, 37/107, 38/27, 40/83, 295/82, 298/17, 41/49, 59/80, 156/81, 57/105, 21/55, 182/121, 185/77, 60/78, 235/74, 234/3, 40/113, 208/2, 145/60, 190/57, 41/73, 200/17, 30/81, 204/27, 175/29, 203/132, 175/33, 205/131, 118/13, 189/36, 203/8, 32/86, 113/90, 204/53, 205/44, 175/29, 203/132, 205/124, 261/18, 24/97, 201/82, 116/196, 50/89, 185/110, 161/43, 176/13, 189/7, 234/20, 189/86, 175/33, 60/50, 58/2, 228/111, 23/55, 258/66, 152/55, 29/56, 207/77, 153/19, 29/8, 127/3, 204/27, 113/90, 148/51, 27/7, 226/60, 116/22, 229/3, 182/119, 159/6, 144/71, 182/122, 185/60, 117/94, 235/104, 200/63, 201/16, 202/8, 235/86, 58/2, 23/55, 152/55, 203/8, 182/119.

BOA, Meclisi Vükela Mazbataları, (MV), 154/90, 229/99, 147/29, 241/165.

BOA, Sadaret/Mühimme Kalemi Evrakı, (A.}MKT.MHM.), 152/5, 553/37, 595/20, 74/54, 758/68, 554/13, 552/10, 552/18, 591/13, 229/41, 401/44, 327/58.

BOA, Sadaret/Umum Vilayat Evrakı, (A.}MKT.UM.), 115/73, 140/89, 118/74, 336/10, 286/61.

BOA, Sıhhiye, (C..SH), 22/1056, 23/1130.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, (T.S.MA.e.), 1372/66, 1377/66, 1372/34.

BOA, Yabancı Arşivler d.. Defterleri, (YB.021.), 101/52, 97/61, 97/62.

BOA, Yıldız/Askeri Maruzat, (Y..PRK.ASK.), 59/62.

BOA, Yıldız/Umumi, (Y..PRK.UM..), 15/106

2.Basılı Kaynaklar

AYAR Mesut, *Osmanlı Devletinde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895),* Kitapevi Yayınları, İstanbul 2007.

GÜL Abdülkadir, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41. Erzurum, 2009.

KARPAT Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, TTK Yayınları, İstanbul.

KILIÇ Orhan, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004.

KOCATÜRK Utkan, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989.

MONTAGU Lady, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurtluoğlu, İstanbul, 2014.

MUHTAR Akil, ÖMER Besim, *Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etıbbaya Rehber*, İstanbul,1327.

NİKİFORUK Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev: Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2001.

PANZAC Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700/1850)*, çev: Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997

SARIYILDIZ Gülden, "Osmanlı da Hıfzıssıhha" *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, Ankara 1998.

SARIYILDIZ Gülden, *Hicaz karantina teşkilatı (1865-1914*), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ŞEHSUVAROĞLU N. Bedii, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri,* İstanbul 1954.

ÖZDEMİR Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918),* TTK Yayınları, Ankara, 2005.

ÖZLÜ Zeynel, Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular, 2017 *Belleten,* c.4.

UNAT Ekrem Kadri, İHSANOĞLU Ekmeleddin ve VURAL Suat*, Osmanlı Tıp Terimleri Sözlüğü,* TTK Yayınları, Ankara, 2004.

ÜNVER Süheyl, *Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi,* İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1948.

YILDIRIM Nuran, Su ile Gelen Ölüm Kolera ve İstanbul Suları, *Toplumsal Tarih*, S.145, 2006.

YILDIRIM Nuran, İstanbul'da Sağlık Hayatı, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c.4.

YILMAZ Ömer Faruk, *Sultan İkinci Abdülhamit Han Devri Osmanlı Mektepleri: Fotoğraf ve Planlar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

EKLER

EK-1 1894 Tarihli Çiçek Aşı Nizamnamesi[516]

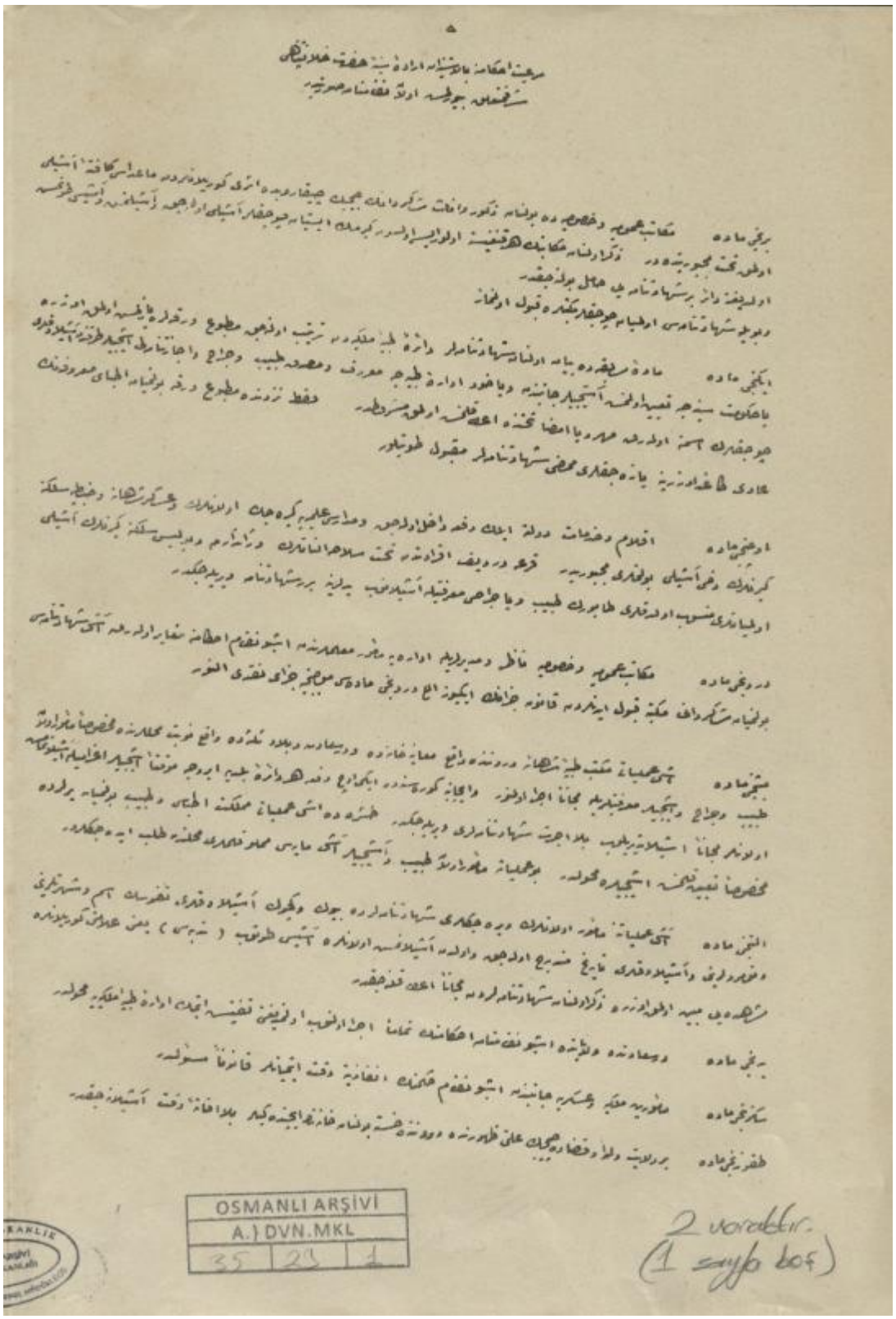

OSMANLI ARŞİVİ
A.} DVN.MKL
35 | 23 | 1
2 varakdır.
(1 sayfa boş)

[516] BOA, A.} DVN.MKL 35/23 (17 Muharrem 1312/21 Temmuz 1894).

2

اونجی ماده — ولایت ولوا و قضا و ناحیه لرده عموم اطفالک آتیسنی قائملرینه رسمی اداره ده بولنان مسئول اولدقجه

اوچنجی ماده — عموم اهالی هر جنسدن بوم تولدلرنده اعتبار آلتی آی ظرفنده آتیلدقنه مجبوردر

اوچنجی ماده — هر شهر و قصبه و ناحیه و قریه ده و قوجاجق تولدلق نفوس دفترلری وقف کوچیکسز منسوب اولدقدن محلده مجلس اداره سنه جیدیرلیجکدر و مجلس اداره طرفنده دخی طبیب و یاخود آتی مأمورلرینه اجبار ایله اطفالک آتیلدقلری وقت و نقدرینه ایدیلیجکدر

اوچنجی ماده — قضالرایله دوائر جیه طبیب و جراح و آتیجیلری آتی عملیاتی مجاناً اجرایه مجبوردرلر

اوچنجی ماده — آتی عملیاتی برنجی دفعه تأخیر ایتدیکی حالده تکرار اجرا ایدیلور. ایکنجی دفعه یه نوتر اولمزایسه اوچنجی دفعه اولدقده اجرا اولنور.

اوچنجی ماده — آتیلان چوجقلر بر هفته ظرفنده مبادرت ایدیلرک آتیلدیغی طوغرسنده ایکی مطبوع شهادتنامه طولدیریلوب قوجاغنه مأمور طرفنده و یاخود امام و قضا و روحانیلر طرفنده مهرلنور.

اوچنجی ماده — آتیلان چوجقلره و پدرلرینه آتی شهادتنامه لری قوجاغندن مجلس اداره طرفنده مأمورلرینه الویریلرک تصدیق حاوی بر مضبطه ویریلیجکدر.

اوچنجی ماده — آتی شهادتنامه لرینه قوجاغندن مکتوبات محله جانبنه و تصدیق مضبطه لری دخی آتی مأمورلری ایله اطبا جیه طرفنده طیه نظارتنه گونده یلیجکدر.

اوچنجی ماده — ماده سابقده محرر شهادتنامه لرایله قوجاغنه طیه نظارتنه آتی مفصلاً بالحوالد اجرا قیلنان اطفالک سنده بر دفعه تنظیم اولنجه ایکنجی و اوچنجی مفصلنه طرفنه انده کوره تنظیم ایدیلیجکدر.

اوچنجی ماده — مجلس اداره طرفنده برسنه ظرفنده آتیلدقلری اولنلرک و دفترلکده و هستلکده و یاخود آتیلدقلری تأخیر ایدنلرک قائملرینه طوردیه آتیلنلرک و آتیلنلرک اولرک و یاخود و یاخود کلدنلرک آتیلدقلری بیه بر دفتر یاپلوب طیه نظارتنه گونده یلیجکدر.

بشنجی ماده — آتی عملیاتی هر بسنه اجرا و دفعه تکرار ایدیلیجکدر.

بشنجی ماده — هر بخاصه قصبه اولنجی بر آتیجی و بر یدجاق و دوردنجی غلامه مخصوص ایله بونلره نواحی و قراده طوردیغی قوجاغنه هر سنه ایچون اعطا اولنجه بسنه غلامه خرج راه محلدن بدیسی ماه دانه تسویه ایدیلیجکدر.

بشنجی ماده — بر چوجق بولنیغی قریه و یاخود آتی مأمورلری کلدیکی حالده چوجغی آتیلدقنه کچه در خلوت محله موقعنه بولنان غلامه جزای نقدی الزامدر.

T. C. BAŞBAK

یکرمی اوچنجی ماده — هیچ علته اوغرامسه اولسون حیوانلرینه ایرتیلدیغی الوبده مستقلجه آشیلاینلر ده اداره ایکی یوز غروشدن بیک غروشه قدر جزای نقدی اخذیله بابر بوفعلدن طولایی برکونه مضرت وقوعه کلمسه ایسه حقلرنده لازم کلان جزا ترتیب اولنوب اداره مخابرلری خانه اولدیغی محکمه نقلیه یه تسلیم اولنه جقدر

یکرمی درنجی ماده — حکومت مأمورلری نواحی وقراده آتجیلره لازم کلان مساعدتی اجرایه مجبور در

یکرمی بشنجی ماده — واخلیه نظارتی استوقف مناسبتلی اجراسنه مأمور در